Dunarit

Барутна
фабрика
„Принцъ Борисъ"
А. Д.
въ гр. Русе.

Акция
№ 81
отъ 80 хиляди лева

Гр. Русе, 1943 год.

ЖИВАТА ЛЕГЕНДА

115 години традиции и развитие

ПЛАМЕН КАЛИНОВ

ЖИВАТА ЛЕГЕНДА

(Дунарит – 115 години съзидание)

Русе, 2019

Всички права запазени!
Не се разрешава копиране, възпроизвеждане и разпространение на книгата или части от нея по всякакъв начин без писмено разрешение на автора, освен в случаите, разрешени от Закона!

© Пламен Калинов – P. K. K e n d y ®, автор, 2019
© Кръстю Кръстев, рецензент, 2019
© Авангард принт, издателство, 2019

ISBN: 978-954-337-372-7

** На всички в „Дунарит“*
и Града на свободния дух – Русе

Акция на приносител (1943 година) на Барутната фабрика „Принц Борис", безлично акционерно дружество

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

ОТ АВТОРА 7

ГЛАВА I ОСНОВАТЕЛИТЕ – спомен за Началото 13

ГЛАВА II БАРУТ и МЕЧТИ 27

ГЛАВА III СТУДЕНАТА ВОЙНА 47

ГЛАВА IV С МАРАТОНКИ В КОНВЕРСИЯТА (оцеляване) 69

ГЛАВА V ВЗРИВЕНИ ДЕЛНИЦИ – 1993 година 77

ГЛАВА VI НАТО – стандарти, технология на магнетизма и отблъскването 89

ГЛАВА VII ЖИВАТА ЛЕГЕНДА 101

ГЛАВА VIII СЪКРОВЕНИ ПРИЗНАНИЯ 135

ГЛАВА IX НЕДОПИСАНА СТРАНИЦА... 153

БЛАГОДАРНОСТИ (вместо заключение) 157

ДЕТОНАТОР – НАВИГАТОР: събития и факти в компресия; списък с имената на директорите и мениджърите от 1947 година до наши дни 159

Summary 165

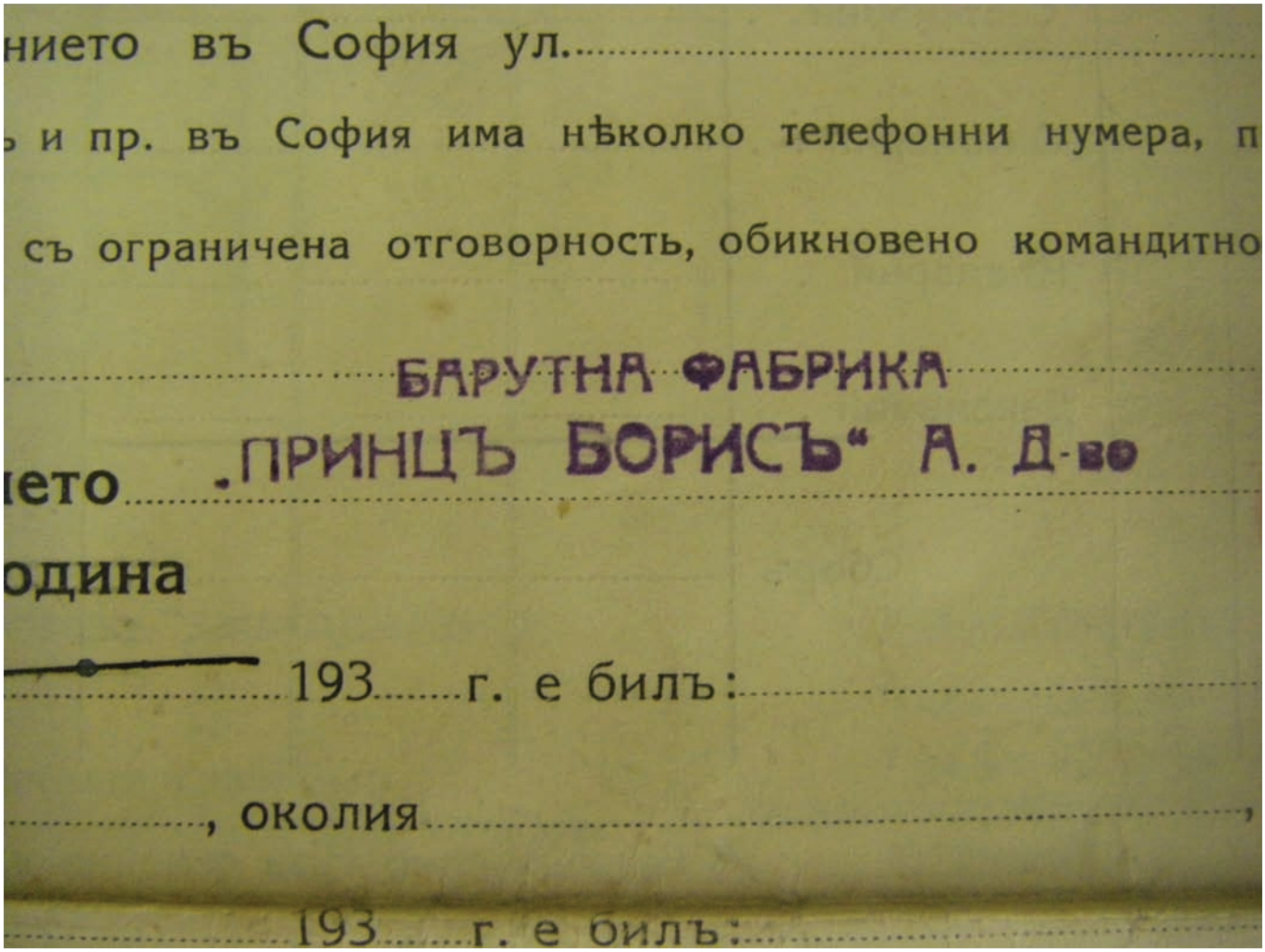
нието въ София ул.
и пр. въ София има нѣколко телефонни нумера, п
съ ограничена отговорность, обикновено командитно
БАРУТНА ФАБРИКА
„ПРИНЦЪ БОРИСЪ“ А. Д-во
ето
одина
193 г. е билъ:
, околия
193 г. е билъ:

Първият мокър печат на Барутна фабрика „Принц Борис“

ОТ АВТОРА

Verba volant, scripta manent. (лат.) **–** Думите отлитат, написаното остава.

Докато проучвах стотиците документи, страници и публикации, посветени на „Дунарит“, добих усещането, че тази емблематична русенска, българска фирма е съществувала в едно постоянно състояние на напредък.

115 години история – с всичките си условности, спадове, възходи и противоречива последователност, потвърждават именно факта на „непрекъснатост“, на неуязвимост пред изненадите и предизвикателствата на времето.

115 години са сериозна проверка и доказателство за жизненост, защото малката (а може би не чак толкова малка за онова време) барутна фабрика днес е структуроопределящо предприятие не само на местната русенска, но и на националната икономика.

115 години „Дунарит“ е ПРЕМИНАВАЛ през трансформациите на ключови епохи, свързани с развитието и утвърждаването на българската държава и българската държавност. Всъщност една от големите, последни трансформации – раздялата със социализма и неговият логически, според мнозина изкуствено предизвикан край (твърде спорно е!), на свой ред раздели българина с много илюзии. Защото той беше свикнал поколения наред с порядъка на безупречно структуриран механизъм, каквито бяха тогавашният обществен строй и отбранителната доктрина „Варшавски договор“.

Нека не пропуснем и преходната трансмисия на конверсията, съпроводена от безвремие в държавността, с всичките ѝ последици за военнопромишления комплекс на България, с поразиите, които сами си нанесохме и от които и до днес трябва да се възстановяваме бавно и мъчително, много трудно, но не и невъзможно. Приватизацията беше като че ли единствено разумният изход при така създадените обстоятелства и вече преглътнати несполуки в секретната индустрия, както наричаха този отрасъл по времето на Студената война.

След приватизацията навлязохме в етапа на едно по-гъвкаво възприемане на военното производство – определяно от мнозина съвременни анализатори като безупречен щит на мира в иначе крайно неспокойната и доста често непредсказуема динамика на модерния свят.

В „Дунарит“ винаги е имало и продължават да съществуват „фундаментални“ правила не за оцеляване, а за достойно излизане от всякакви ситуации, с които може да ни изненада настоящето. Така е било, ако се обърнем към историята на фирмата, така е в момента, така и ще бъде!

„Дунарит“ е символ на СИНГУЛАРНОСТ (единственост!) и поради това – на уникалност във всичките аспекти на двете понятия – от индивидуалния профил на предприятието в мащаба на военнопромишления комплекс (употребявам понятието с известна условност, по-нататък ще разберете защо) до цялостния поглед върху българската икономика и бавното ѝ завръщане към показатели, които бяха достигнати преди 30 години.

Ако изобщо съществуват предопределености в 115-годишната история на „Дунарит“, ще се постараем именно чрез тях да отстояваме тезата, че всъщност няма нищо необичайно (случайно) на този свят. Освен нашето желание да си обясняваме действителността както ни е удобно. И когато на нас ни е удобно – да тълкуваме понятията, явленията и събитията в живота си като намеса на „предопределен“/отреден късмет, или, не дай боже, на лошо стечение на обстоятелствата.

При проучването на документите и срещите ми с хората бях силно впечатлен от факта, че в „Дунарит“ никога не се е залагало на технологии в обсега на... свръхестественото. През каквито и изпитания да е преминавала фирмата – повярвайте ми, те са стотици, хиляди дори (!) – всички преки ръководители, целият мениджмънт, работниците в цеховете и на технологичните линии са били в непоклатимо единство. А събитията, особено през годините 2015 – 2018, доказват именно тази „монолитност“ и закалка на колектива.

И пак ще го напиша – не да се оцелява, а да се отстоява традицията, е част от човешкото достойнство! Да се намира изход дори и в наглед безнадеждни ситуации, когато и държавата, и държавниците не могат да реагират с компетенцията на своята обществена натовареност и отговорности. Затова не очаквайте космически покровители и помагачи в историята на „Дунарит“, те няма да се появят в тази книга. Ще ви разказвам и преразказвам реални истории, с реални хора в тях, някои от които, разбираемо, вече не са между нас.

Няма изчерпателно обяснение на жизнеността в „Дунарит“. Безсмислено е да се търси формула и рецепта как се е устоявало и как се устоява на всякакви икономическо-политически, и дори ако щете – геостратегически (!) тестове. Защото, по-глобално погледнато, дружеството е надеждно въртящо се българско колелце, със собствена пазарна траектория в гигантския механизъм на световната военна индустрия – една безотказно скорострелна машина, с „висококалибрен“ статут по отношение на секретността и на търговските тайни. Тези неща се знаят единствено от хората в бранша, които са суперпрофесионалисти и които притежават неподозиран коефициент

на полезно действие (КПД) – и като мениджъри, и като маркетингови познавачи на изключително „експлозивната“ конюнктура в подвижните пясъци на оръжейния пазар.

Чрез споделеното от тях ще се опитаме да конструираме правдив и достоверен разказ, като се опираме на историческия и най-вече на икономическия анализ на събитията, фактите и хората, които са ги творили.

През изминалите сто години – и особено през последните петнадесет (!) – в „Дунарит“ са работили и в момента работят безупречни кадри с непоклатима експертиза в занаята. Те са давали пример, вдъхновявали са останалите и са били нещо като „ядрено гориво“ във фирмения реактор, осигурил недосегаемата жизненост на най-емблематичната русенска фирма в съвременната стопанска история на България.

А твърдението, че „Дунарит“ е знакова фирма, изобщо не е пресилено, ако си зададем няколко простички въпроса, като: какво се случи през последните 30 години със стопанските „колоси“ на Русе, които също бяха носители на приемственост отпреди 100 години; къде са продължителите на някогашната кожарска фабрика „Пенков и Попов“, построена и оборудвана с белгийски капитали почти по същото време, когато е регистрирана и Барутната фабрика „Принц Борис“; какво имаме днес, през 2018 година, от потенциала на родената – също преди сто години – машиностроителна, тежка индустрия, чието начало е основаното през 1907 година Акционерно дружество „Енергия“ за производство на мелничарско оборудване; или къде е гордостта на социалистическото машиностроене, гигантът КТМ; и не на последно място, все пак да попитаме – защо са празни доковете на Русенската корабостроителница, чиито плавателни съдове бяха познати не само по поречието на Дунав; или – защо беше пратен в небитието „Локомотивен и вагонен завод“ ЕАД (ЛВЗ), създаден през 1866 година за ремонт на подвижния железопътен състав, предназначен да обслужва първата жп линия в България и на Балканите Русе – Варна.

Но да не гледаме в чуждите дворове. Да осветим собствената си къща. Нашата задача е да проследим как се е развивала, през какви перипетии е преминавала и какво представлява днес ЖИВАТА ЛЕГЕНДА „Дунарит“.

Метафората в заглавието не беше търсена преднамерено. Самата идея за подобна историческа ретроспекция и съвременен поглед към събитията се „родиха“ в един светъл ден през месец май 2017 година, в навечерието на 114-ия рожден ден на „Дунарит“. Бях в кабинета на тогавашния изпълнителен директор Кръстю Кръстев за интервю – благодатен и много сериозен мъжки разговор около поредните изпитания и опитите предприятието да бъде „пригодено“ по удобство към някои конюнктурни особености и (не)конкурентни пазарни размествания в бранша. Казахме си, че сметките около

„Дунарит“ са някак „криви“, защото едно е да искаш, друго е да можеш, трето е да го направиш, както твърди авторът на разказа „Мъжки времена“, незабравимият Николай Хайтов.

– За „Дунарит“ отново настъпиха мъжки времена, ще трябва да се устоява на поредната буря, но този път не е в чаша вода – каза някак замислено Кръстю Кръстев.

– И докога така – попитах импулсивно. – Нима е възможно да се работи при сто процента концентрация в такива условия?

– Винаги е било трудно, дори и в най-слънчевите години – обобщи Кръстю Кръстев и добави: – Това е военна индустрия и точно защото пази мира, в нея никога не е безветрено...

Заговорихме какво може да представлява една, евентуално правдиво написана, история на фирмата. Без идеологически грим, разбира се, и без конюнктурните междуособици на нова България, която от 11 години е член на ЕС и държава в Северноатлантическия пакт, равноправен участник в отбранителната доктрина НАТО. Трудна задача, помислих си тогава, защото от интервюто научих много интересни неща за „Дунарит“ – едно място, където може да се долови тектониката на епохи и катаклизми, филтрирани през индивидуалните съдби на хората, които са работили и които сега работят тук.

Така стигнах до метафоричното съчетание „жива легенда“. Заглавието не е стилистично средство, граматическа или фонетична фигура заради оригиналността. В книгата ще се опитаме да извлечем смисъла на неумиращия никога ореол на легендата. На онова, което едновременно е традиция и модерна визия. Което е неподвластно на патината на историята и в същото време се случва, защото се е случвало винаги. И защото няма друга алтернатива, освен непрекъснатото развитие.

Да, „Дунарит“ винаги е бил и ще бъде жива легенда. Зад всеки милиметър фирмена история стоят индивидуалните и колективните съдби на поколения русенци. Хиляди човешки състояния от палитрата на 115-годишното съзидание, въпреки че ще разказваме за особен вид индустриално предприятие, което произвежда стоки за... взривяване.

Абстрахирайте се от сигналната условност на това разбиране. В крайна сметка дори и Вселената, в която се въртим върху глобуса на красивата ни планета, е създадена след „Големия взрив“ – космологична теория, описваща ранното развитие на планетарния свят. Разширяването на Вселената е доказано чрез общата теория на относителността, а учените я потвърждават с наблюденията си върху раздалечаването на галактиките. Но ние ще направим точно обратното – ще сближим индивидуалните, русенските, общонационалните и геополитическите галактики на изминалите

115 години, за да ги подредим, доколкото можем, в концентричните кръгове на нашето повествование.

От създаването си през 1903 година до днес „Дунарит“ е част от своеобразна космологична „имплозия“, от едно постъпателно, градивно връщане към Началото чрез еволюция и надграждане. И нека това усещане ни води през следващите страници до финала на книгата.

Молбата ми е да проявите търпение и разбиране към усилията на всички, които прегърнаха идеята и ме окуражиха да създадем подобно четиво. Моята задача беше да подредя историите, да ви ги поднеса с търпението на изследовател и с възторга на дете, което току-що е подгонило пеперуда.

Казват, че трудният път към Истината е като благодатен огън за любознателните. В надежда съм, че тази книга може да бъде поредното зрънце себепознание, с помощта на което идващите след нас ще „подредят“ своите истории, за да ги превърне някой друг в следващите „живи легенди“. Така ще поддържаме винаги искрицата български огън в огнището на цивилизацията.

Желая ви приятно четене.

13 юли (петък) 2018 година
17:29 ч.
Русе

Пламен КАЛИНОВ

ГЛАВА I

ОСНОВАТЕЛИТЕ – спомен за Началото

Време е да се обърнем с лице към основателите, с необходимия знак на уважение и почит пред тяхното желание да положат началото на барутната фабрика в Русе. Кои и какви са били ентусиастите, забили в хармана на времето стожера, който днес наричаме „Дунарит“?

Създателите на фабриката не са случайни хора. Те, или по-скоро техните действия преди 115 години, ще дадат първия тласък, ще „завъртят“ сложните пируети и ще очертаят изненадващите криволици в нашата история. Но нека преди това да направим кратка ретроспекция и да погледнем към годината 1903. Съвсем, съвсем в началото на XX век, именно през 1903, според единодушното споменаване в повечето исторически извори, е положено началото на барутната фабрика. За да се случи всичко обаче, е трябвало да има условия и почва, които да благоприятстват развитието на военната индустрия по тукашните земи.

Непосредствено след Освобождението, в резултат на Руско-турската война (1877 – 1878 година) и в епохата на т. нар. „възстановяване на българската държавност“ военнопромишленият потенциал на България е, меко казано, почти никакъв. Няма историк и изследовател, който с убеденост и категорични доводи да може да потвърди, че ние сме разчитали на структурирана или на каквато и да е – дори и пренебрежително малка, но териториално позиционирана военна промишленост. Това е обяснимо и не е за учудване, тъй като все още нацията не е разполагала с войска, камо ли с военна доктрина. На хоризонта единствено и само са идеалите за обединена и целокупна България и за освобождението на Македония. А тези две опори на българския дух изобщо не са за подценяване, защото с тях единствено сме преминавали по-нататък през изпитанията, свързани с отстояването на държавната ни идентичност.

Консолидирали Княжеството с Източна Румелия, а впоследствие обявили пред света и независимостта на България – и всичко това под скиптъра и гербовете на двама монарси – Александър I Батенберг и Фердинанд Сакскобургготски, българите воюват за младата си свобода в убийствено съсипващи конфликти с почти всички на Балканите. В резултат на войните (1885 – 1912 – 1918 година) претърпяваме сериозни човешки и материални загуби и започваме да плащаме репарации след т. нар. „Голяма европейска“ – известна още и като Първата световна война. Спорно е какви и колко са национални-

те катастрофи от този период, защото вероятно от тях има и ползи в каляването на българския дух, но безспорно е, че въпреки огромното разхищение на жива и материална сила, и разочарованието, нацията съхранява достойнството си на общност, която знае цената на свободата и е готова да даде всичко, за да я защити.

И все пак нека да вървим последователно в сюжета на историята. Да го проследим с търпение и с обещаното усърдие на изследователи, които освен цялостния поглед, трябва да се концентрират най-вече върху русенската историческа посока. Именно тя ще ни отведе пред портите на замислената още през 1903 година барутна фабрика, официално вписана в регистрите на царството през 1907 година като Барутно акционерно дружество „Принц Борис“ и много по-късно наречена „Дунарит“.

Както вече споменах, нито практически, нито теоретически, току-що „родената“ в балканските предели на Стара Европа млада българска държава е била в състояние да демонстрира военна сила, освен да претендира за легитимност с непобедимото си оръжие – родолюбивия и безпрецедентно свободолюбив дух. Той е оценен по достойнство от Великите сили. И забележително подстрекаван да се „самовзривява“ чрез въздействието на различни лобита на руското и западното влияние, които са търсили на всяка цена стопанско и политическо надмощие в пределите на младото княжество/царство.

Не бива да забравяме, че точно в Русе, а не някъде другаде, измежду филизите на разнородни икономически и най-вече политически интереси, по тукашните земи избуяват и русофилските настроения, за да се случи офицерският бунт срещу очертаващото се западно-либерално преориентиране на част от току-що създадената млада българска буржоазия и новата управленска класа.

Защо се е случило точно така, какво е било това особено „раздвоение“ на русофили и русофоби, се питат и до днес посветените и непосветените познавачи на променливия ход на историята?

И в житейските, и в националните изпитания няма случайности... Те обаче винаги са подготвени от обстоятелствата и събитията преди тях...

... Веднага след Освобождението в Русе много внимателно и много здраво са положени основите на руските интереси. Нашето местообитание, на един от най-живописните десни брегове по течението на Долен Дунав, ни превръща в ключов град за руското влияние, особено след спечелената триумфално война (1877 – 1878 година) срещу западащата империя на султан Абдул Хамид II. Нищо нелогично в стремежа на руснаците към подобно влияние и хегемония върху освободените християнски земи. Те са били прави за себе си – да искат да са господари тук, след като дават най-много

жертви (над 77 000 руснаци плюс 7618 румънци, 2300 сърби и черногорци и още бойци/воини от други националности).

Русе е много по-голям тогава – и като население, и като разгърната площ/територия – от третата българска столица София. Българският княз Александър I Батенберг, както твърдят мнозина патриотично настроени русенски изследователи, е обичал да казва в края на седмицата: *„Водете ме в европейския Русчук, че ми омръзна да газя калта на неуредената ви столица...“.*

Дали наистина го е казвал? Каквото и да е казвал князът по адрес на Русе, в случая няма значение, но има особено значение фактът, че руските формирования, останали на българска територия веднага след прекратяване на военните действия, избират именно Русе, а не Плевен, Свищов или Велико Търново за първоначално квартируване на основните си работилници от фронтовия арсенал, който поддържал императорската армия по време на война. Става дума за дните непосредствено след оттеглянето на руската армия отвъд Дунав, вероятно месеците март, април, май, юни – до средата на юли 1878 година.

Да си спомним също така, че от 13 юни до 13 юли същата година (1878) в Берлин се събират и заседават – специално по т. нар. „Български въпрос“ – Великите сили. Не е сигурно точно какви са били разговорите на четири очи и пазарлъците, но величествата стигат без особен консенсус до решенията на известния Берлински конгрес. Документът от историческата сбирка, подписан тогава, ревизира в ущърб на Русия Санстефанския мирен договор, уреждащ международния статут на България веднага след капитулацията на турците на 3 март 1878 година в контекста на повдигнатия преди войната „Източен въпрос“. Геополитическият възел за владеенето на проливите остава неподреден за руския император Александър II, а според клаузите в Берлин руснаците е трябвало да се оттеглят от България много по-рано от сроковете, уредени в първия договор от Сан Стефано.

Руснаците си тръгват, но техни формирования квартируват в България и след Берлинското решение. Присъствието им е особено забележимо в Русе – доскоро един от опорните градове (център на вилает) на Османската империя, с железница до Варна, с добре уредени улици и с параходи, които носят по Дунав икономическия дух и европейския начин на битуване, завладели много отдавна това място.

Следосвобожденският Русчук, по тогавашните военни разбирания, продължава да е важен стратегически град в североизточния укрепен четириъгълник, заедно със Силистра, Варна и Шумен. Това обяснява и наличието на огромен арсенал, наследен от турците, които – освен войската по границата, са поддържали флотилия от военни ка-

тери, ангажирани с патрулиране в русенско-силистренския участък на Дунав. Патрулните плавателни съдове имали артилерийски установки, а крепостните съоръжения са „обкичени“ с близо 300 топа и още толкова оръдия от немската система „Круп“. В града били построени големи складове/погреби за боеприпаси и барут, за да се държи в постоянна бойна готовност огневата мощ на падишаха.

И така, руските обози и войската се изнасят, но на десния, български бряг остават една оръжейна работилница и специализирана лаборатория по взривовете, които придобиват гражданственост под името Русенски артилерийски арсенал. Каквото и да е представлявала въпросната работилница/арсенал, това е било мястото, където единствено в България по него време е можело да се ремонтира и прострелва оръжие, да се опресняват боеприпаси – снаряди, да се прави профилактика на оръдията и да се провеждат всякакви други технически стикования (от руски – премервания) на военното оборудване.

Историците са единодушни в оценките си за едно: безспорното начало на българската военна индустрия (без да звучи претенциозно или заредено с прекомерна доза местен патриотизъм) е поставено в Русе. В най-новото и съвременно изследване на доц. Светослав Спасов, озаглавено „Изграждане и развитие на военната икономика в България“ (Военно издателство, София, 2009) четем:

> „Първото в историята на армията ни военнопромишлено предприятие – Русенският артилерийски арсенал, е наследник на създадената в средата на 1878 година Подвижна армейска работилница № 3 на руската Дунавска армия. Занаятчийницата се състои от две отделения: артилерийско – за ремонт на артилерийска материална част; оръжейно – за възстановяване на повреденото пехотно оръжие (огнестрелно и хладно). В състава ѝ са 163 офицери, чиновници и войници, от които 90 притежават различни технически и занаятчийски специалности – шлосери, ковачи, стругари, заварчици, дърводелци, сарачи, бояджии.“ (край на цитат).

Вече разквартирувана трайно в Русе, работилницата се сдобива с персонал от 450 души и разполага с прилично за него време технологично оборудване – включително машини и специализирана инструментална екипировка.

Само две години по-късно, през 1880 година, въпросният Русенски арсенал е разширен, като в него са създадени шест отдела: механично-железарски; ковашки; леярски – за чугун и цветни метали; стругарско-дърводелски; бояджийски и сарашки. В оръжейната занаятчийница (наричаме така арсенала, макар че е имал почти фабрични капацитети) вероятно са се подготвяли и снарядите със звучното наименование „Шарох“. В предната част на тези летящи топки е монтирано специфично ядро, което при удрянето

на снаряда в дадена цел се освобождава и продължава да лети, като осигурява по-ефективен рикошет – характерна специфика на бойната мощ на тогавашните оръдия с гладки цеви. Именно снарядите „Шарох“ са далечните прапрадеди на сегашните модерни боеприпаси, т. нар. „изстрели“, които се изработват на технологичните линии в „Дунарит“ през третото хилядолетие след Христа.

Следвоенните реконструкции в българската войска и обслужващите я работилници/арсенали се подреждат според договорените условия и срокове на Берлинския конгрес. Военнопромишлените единици са създавани със специални княжески укази, но тук трябва да споменем още нещо важно, свързано с Русе. Първият началник на Русенския арсенал е руският капитан Иван Григориевич, заменен на 28 февруари 1884 година от Симеон Ванков, а след това – на 17 май 1885 година Ванков предава щафетата на капитан Георги Зеленогоров. Последният е участник в детронирането на княз Александър I Батенберг. Зеленогоров е главно действащо лице в „Русенския бунт“ на офицерите русофили на 1 март 1887 година. Осъден е от военнополеви съд на смърт и разстрелян на 6 март 1887 година в местността Левент табия край Русе, където са барутните складове от турско време. По този процес за измяна са екзекутирани още майор Атанас Узунов, майор Олимпи Панов, подпоручик Димо Тръмбешки, подпоручик Кожухарски, подпоручик Енчев, подпоручик Божински, Тома Кърджиев и Александър Цветков.

Ако се задълбочим в първите общобългарски приноси на Русе след Освобождението, няма да ни стигне и една кофа с мастило, за да опишем онова, на което са били свидетели и създатели нашите предци, обитавали този бряг. Затова е време да се върнем към основната си задача, да проследим етапите на „раждането“ на най-емблематичната в момента русенска фирма – „Дунарит“, след като имаме историческата подложка, канавата за последващия рисунък в нашето повествование. А той (рисунъкът) вече ни повежда към идеята на създателите на акционерното дружество „Принц Борис“, вписано официално в регистрите през 1907 година, а не през 1903 година – годината, която всъщност приемаме за начална и отправна точка в тази толкова интересна и вълнуваща „реконструкция“ на събитията.

Създателите на барутната фабрика са имали основателни причини да забавят старта на съвместното си предприятие. Вероятно са им били необходими въпросните четири години (1903 – 1907), за да приготвят по съвременен за тогавашното време терк (образец) достатъчно надеждни и безопасни производствени мощности. Може би са преминали през ситото на някакъв особен вид „лицензиране“, или може би комисия е огледала помещенията на фабриката, преди да получат официално разрешение за стартирането ѝ. Тук историята мълчи. При всички случаи обаче е имало някакво законово

и санкционирано с държавна благословия разрешение за започване на барутното производство, а нашите основатели наистина са били „въоръжени“ с всичко необходимо, но най-вече с ентусиазъм, за да стартират успешно новия бизнес.

Един от малкото изследователи и познавачи на историята на „Дунарит“ – Стоян Съботинов, изпълнителен директор на фабриката (1981 – 1996), в своята книга „Дунарит – първите 100 години“, Русе, 2008, пише:

> „В сътрудничество с арсеналите, както и за самостоятелни производства през този период са създадени промишлени предприятия в бранша – предимно за производство на патрони, бойни и ловни гилзи и други. Такива са: фабрика за производство на патрони – на Г. Ц. Цанков, Паяков, в съдружие с Израелов; фабрика за гилзи, цветя и кутии „Земен рай“ на Дянко Т. Ханчев; фабриката на братя Иванови. С търговия на патрони и барут в Русе се занимават П. М. Пизанти и съдружие, Гатю П. Станев, Сали Чолаков, Буко Ешкенази и др.“.

И още от Ст. Съботинов:

> „На 25 юни 1897 година във фабриката на братя Иванови в Русе, намирала се в района на сегашната фабрика за хлебна мая, е станала т. нар. „барутна катастрофа“. В резултат на избухване на голямо количество барут, от 263-ма работници, които са били в постройката, над 200 са намерили смъртта си веднага и до няколко дни след това от получените обгаряния. Причините са изключително лошите условия на труд и неспазване на елементарни изисквания за техническа безопасност. Случаят наложил и вземане на мерки взривоопасните производства да се организират на отдалечени от населените места райони.“ (край на цитат).

Внимание (!) – барутната фабрика „Принц Борис“ става фабрика „Дунарит“ 42 години по-късно. Смяната на името през 1945 година е била логически и навярно исторически необходима, защото принцът – патрон на предприятието, вече е „начертал“ държавническа диря като цар Борис III Обединител на българите, съюзник на Германия и обичан от народа си бивш (покоен) монарх, но за него ще стане дума по-нататък. Сега ни предстои да се запознаем с мъжете, забили оня стожер, за който споменахме в началото на тази глава.

Събитието, т.е. учредяването на фабриката, е на 12 юни 1907 година. Справка във вечния календар показва, че денят е сряда. Било е достатъчно топло за началото на лятото. Поне това личи от снимката, която е достигнала до нас след толкова години. Съсредоточени, но непринудено ведри лица на учредителите (единият е по риза с къс ръкав): Гарабед Асланян, Нисим Израел Барутчиев, Хайнрих Лангбен – тримата от Русе, Пенчо Симов от Габрово и Стефан Дайнов от Видин. Тези петимата и още други двама акционери, които виждаме на фотоса, едва ли са предусещали, че тяхната

барутна завера и бизнес колаборация ще има такъв бурен и дълголетен живот. И че ще се разрасне до сегашните си мащаби в XXI столетие.

Трудно е да си го представим, но всичко е започнало именно в онзи юнски ден, в началото на миналия век – изключително динамично време на бурна индустриализация, на невероятни открития на човечеството във всички области на познанието. Век, който сега изглежда в очите на съвременника като предмостие към тоталната технологична революция, довела до почти роботизираната, електронно зависима човешка цивилизация.

Нашите герои от началото на пъзела, който ни предстои да подреждаме по архивни документи и спомени плюс сегашните достижения в „Дунарит“, просто са искали да инвестират свободни капитали в мечтите си. Пък и – съгласете се – тогава навярно е било модерно в процъфтяващия следосвобожденски Русчук да се правят рискови, но печеливши предприятия, от които е имала нужда прохождащата българска военна и гражданска индустрия. Разрастващите се със скоростта на светлината минна промишленост, строителството на пътища, мостове, вдигането на фабрики, училища, административни сгради, болници, прокарването на жп линии, устройването на нови пристанища, складове и търговски бази – всички тези деятелности са били ненаситни ползватели на уловената и умело направлявана от човешката изобретателност сила на барута. Барутът е едно от епохалните открития на цивилизацията изобщо, изобретено в далечните земи отвъд Пътя на коприната, в пределите на Поднебесната империя, както китайците са наричали своето непознато за другите народи и почти затворено/изолирано от света царство. Създателите на барутната фабрика са искали да превърнат екзотичните си мечти за богатство и просперитет (кой и днес не мечтае за това!) в реалност. Да експлоатират умело барутното си съдружие и да го превърнат в печелившо предприятие, но най-вече – в тържество на колективния дух.

Не си представях, че в тази „основополагаща“ глава от историята на „Дунарит“ ще ми се наложи да се лутам в документи и спомени, които разказват изключително интересни неща за ентусиастите, втурнали се без колебание подир острите завои на своето време, за да катерят височините на първия български „Клондайк“. Да изваят от вулканичната магма на същото това време автентичната физиономия на току-що родения български капитализъм. Постарах се да се доближа максимално до вътрешно-психологическите характеристики и нагласите на седмината мъже от снимката – много различни един от друг. И като религия, и като житейско поведение навярно. Но все пак – достигнали достойно до апогея на мечтите си. Целеустремено единни, последователни в намерението да съградят истинска барутна фабрика, а не просто да

експлоатират занаятчийница от феодално манифактурния, поевропейчен калъп, подпечатан с някогашното 500-годишно присъствие на падишаха по българските земи.

Пиша всичко това не за да бъда оригинален, а заради желанието да намеря приемлив и разбираем контур на съдружието между евреина Нисим Израел Барутчиев, арменеца Гарабед Асланян, германеца (предполагаемо католик!) Хайнрих Лангбен и другите двама, външни предприемачи – Стефан Дайнов от Видин и индустриалеца Пенчо Симов от Габрово.

Ето какво са искали да постигнат акционерите в учреденото и прошнуровано в съдебните регистри дружество на 27 ноември 1907 година в Русенския областен съд. Под № 366/1 е попълнена следната кратка характеристика: *„Фирма „Принц Борис – барутно акционерно обезличено дружество при село Липник, с главно седалище гр. Русе“.*

Както е по закон, всяко акционерно дружество се ръководи/управлява от Управителен съвет, избиран на годишно събрание на акционерите. Първият Управителен съвет на фабриката е в състав: Хайнрих Лангбен – председател; внимание (!) – Цанко Дюстабанов – подпредседател; и касиер – Саркис Куюмджиян.

За съжаление, не са останали по-трайни следи за произхода на подпредседателя на първия Управителен съвет Цанко Дюстабанов, но при всички случаи това лице има (не) пряка връзка с габровеца Цанко Дюстабанов, чорбаджия и учен човек, участник в възклятието и провеждането на Априлското въстание, обесен от турците през май 1876 година (справка може да се направи в Родословното дърво на Дюстабанови на адрес: http://www.gtrees.net/individual.php?pid=I17108&ged=tree1).

Най-главната и неотложна задача на учредителите и акционерите е построяването и впоследствие – експлоатацията на *„фабрика за разни видове барут и взривни вещества“.* Дружеството се учредява с продължителност 20 години. Основният капитал е 100 хиляди златни лева, разпределени в 100 безименни акции по 1000 лева, всяка от които има 40 на сто реално покритие, като останалите 60 процента се внасят от учредителите веднага при нужда за предприятието. Сумата е сериозна за онова време, защото през 1902 година българското правителство получава значителен заем от френската банка „Париба“, с който изплаща голяма част от задълженията си към БНБ. Така обмяната на „златни“ банкноти срещу злато е възстановена и през следващите години банката емитира все повече златни левови купюри, които през 1907 година за пръв път стават повече от обезпечените със сребро книжни пари. До началото на Балканската война в България на практика функционира системата на т. нар. „златен стандарт“, чрез който левът поддържа устойчив курс спрямо валутите на Латинския съюз и по нищо не се различава като платежоспособност от парите на напредналите европейски държави.

И още малко щрихи от житието-битието на учредителите на барутното съзаклятие в Русе. Спираме се само на русенци по обясними причини, иначе рискуваме да разводним нашия разказ. Отделяме по няколко изречения за това, кои и какви хора са основали фабриката, закътана в овразите на малка горичка, с югоизточно изложение край селата Липник и Гагаля (днешното селище от градски тип – Николово, през XXI век урбанизиран сателит на индустриалния общински и областен център Русе).

Сведенията са от енциклопедичния справочник, озаглавен „Лицата на Русе от I до средата на XX век“, с автори Мариана Димитрова и Стоян Йорданов („Авангард принт“, Русе, 2011 година), както и от „Опис на областен съд – Русе, Азбучен указател за регистриране на търговските фирми 1900 – 1946 година, Държавен архив – Русе“.

ГарабеТ (иначе Гарабед, но така е изписано в съдебния регистър) Асланян, под № 67, на стр. 112. Арменецът, освен барутните занимания, регистрира на 18. 12. 1918 година магазин за галантерийни стоки в Русе. И понеже арменската общност в България е едно особено микрообщество, ще си позволим свободата да интерпретираме, без да претендираме за стопроцентова историческа достоверност, че нашият основател Гарабед с голяма доза вероятност е от коляното на известната в Русе фамилия

„Асланян, Хартюн и Хонавенс – търговци, братя. Те търгуват с платове преди Освобождението, а след това откриват магазини и складове за търговия на едро с манифактурни стоки в Русе и София. Техният наследник К. Асланян фалира през 1929 година“ (упоменато в енциклопедичен справочник на М. Димитрова и Ст. Йорданов).

Хайнрих Лангбен, вписан в съдебния регистър на фирмите под № 57, стр. 113. За него четем: *„Жител на Русе. На 25. 10. 1906 година регистрира Главно заведение в Русе „Агентура комисиона покупка продажба“. Хайнрих Лангбен упълномощава лицето Франк Крупа да го представлява....“*. В същото досие пише още: *„на 5. 2. 1918 година фирмата се разтурва и обявление за това има в ДВ, бр. 66/1918 година“*. Иначе в посочения вече енциклопедичен сборник на М. Димитрова и Ст. Йорданов за Лангбен намираме следната статия:

„Лангбен Хайнрих – търговец от Германия. Работи в Русе в края на XIX и началото на XX век. Учредява „Х. Лангбен“ АД, което през 1912 година се преобразува в Българско търговско акционерно дружество в Русе. Основна дейност – доставки от Германия на машини и технически съоръжения за русенската икономика. Член на УС на Барутно акционерно дружество „Принц Борис“. Най-успешната му инвестиция е в машинната фабрика и железолеярница „Евгени Мюлпхаут & Сие“, основана през 1907 година от Евгени Мюлпхаут – монтьор, Вилхелм Беман – индустриалец, Х. Лангбен – търговец, Херман Арндт – леяр и Иван Д. Буров – банкер.“.

Нисим Шимон Израел Барутчиев е вписан под № 42 в съдебния регистър, стр. 73, като „Търговец на дребно, патрони и оръжия“. Пак от съдебните книжа научаваме, че на 7. 5. 1911 година фирмата вписва нови управители – Израел Н. (Нисим) Израел; Симон Н. (Нисим) Израел. Вследствие смъртта на Нисим, шестимата му наследници, поименно вписани, по взаимно съгласие декларират, че *„... фирмата ще съществува и занапред, като ще продължава същите търговски операции...“* (край на цитати от регистъра).

В азбучника/справочник на М. Димитрова и Ст. Йорданов за евреина пише:

> „Барутчиев, Нисим Израел – индустриалец. През 1907 година основава край Русе фабрика за патрони (най-вероятно става дума за дружеството „Принц Борис“/„Дунарит“, б. а.). Тя е основното предприятие в създаденото през 1931 година дружество „Нисим Израел Барутчиев“ – за производство на взривни вещества. През 1941 година дружеството е преименувано на „Търговия и промишленост“, а през 1944 година прекратява дейността си. Негов приемник е „Дунарит“ АД.“ (край на цитат).

Тези немаловажни уточнения и „криволици“ в предприемаческото досие на Нисим Шимон Израел Барутчиев и останалите учредители са особено важни, защото от тях по-нататък ще проследим някои интересни мениджърски, на сегашния жаргон „врътки“ – като диверсификация на капиталите; разнородност на заниманията; разбиване на инвестиционния портфейл и производственото портфолио на малки, но гъвкави за управление структури – упражнение, което, както личи, е било реалност още по царските времена на младия български капитализъм. Но нека да не избързваме и да не изпреварваме непозволено, и най-вече непредпазливо, логиката на времето, за да не прескачаме неаргументирано от един в друг исторически отрязък. Защото, съгласете се, не сме в сценарий за филм, а в една изключително интересна, много динамична и необичайно любопитна 115-годишна история на „Дунарит“.

Ето че дойде ред да надникнем и зад портите на първообраза на барутната фабрика, именувана веднага след учредяването си „Принц Борис“. И след като вече в Русе имат закачена „обеца на ухото“ подир барутната катастрофа през 1897 година във фабриката на братя Иванови (вж. по-горе), законът е разпоредил недвусмислено, че всякакво занимание, свързано с производството на взривни вещества, трябва да е на разстояние най-малко 3 км от дадено населено място. Овразите в гората край с. Липник са подходящи за нашата фабрика и създателите ѝ, вероятно след не особено труден пазарлък, купуват уедрен парцел, за да разположат върху него помещенията на бъдещите си производства. Никъде в документите няма „черно на бяло“, че земите са част от апортна вноска на някой от акционерите в общия капитал на дружеството.

Затова си позволяваме да направим извода, че парцелът е купен точно за барутната фабрика и за него е платено щедро по пазарните цени на земята. Според тогавашните стандарти за модерно технологично оборудване фабриката има собствен източник на електрическа енергия, произвеждана от генератор – задвижването му е с газоженов мотор с мощност 35 k. c. Мощността се е постигала от горенето на дървени въглища, произвеждани в самата фабрика – за целта била построена и овъглителна инсталация. За основен водоизточник е служел дълбок 116-метров кладенец, който лятно време, при спадане на нивото на р. Дунав, пресъхвал. Проблемът се решавал с носенето на вода в каци от съседните села.

Разбира се, не можем да очакваме още в самото начало технологично съвършенство и кой знае какви достижения на модерното време, внедрени в барутната фабрика. Видно е, че собствениците са искали да поставят НАЧАЛОТО и от него да започнат поетапно развитие на предприятието, да го надстроят, докато търсят нови пазари, нови търговски връзки и купувачи на продукцията. Успоредно с всичко това е вървяло и позиционирането на изделията в съревнование с останалите български производители на барут и взривни вещества. По ирония на съдбата, а може би съвсем логично, конкурентните фирми с барутно-взривно производство се разтурват след национализацията през 1947 година и някои дори се вливат с капитала и машините си в „Дунарит“, но за тези и други превратности ще стане дума по-нататък.

Фирма „Принц Борис“ – барутно акционерно обезличено дружество при с. Липник, с главно седалище в Русе, поема по неотъпканите пътеки на младия капитализъм в укрепващата се българска държава и държавност. България в първите си глътки свобода е ненаситна откъм ентусиазъм и желание да се променя, да акумулира самочувствие на европейска държава във вълтопи от коронации, детрониране на князе, търсенето на нови владетели, войни за обединение и независимост, междусъюзнически разправии на Балканите и световни катаклизми. Периодът 1903 – 1906 година, непосредствено преди вписването на дружеството в регистрите (27 ноември 1907 година), е съдбовно време за държавата, в което правителството на Народнолиберална партия, с премиер генерал Рачо Петров, продължава усилията за активна и градивна политика във всички сфери на обществения живот. Генералският кабинет дава стабилност на предприетите стотици и хиляди административно-стопански актове в социално-икономическото развитие. Историците, които изследват този период, са единодушни, че започналата европейска и глобална милитаризация (въоръжаване) не подминава България. И страната, макар и все още неукрепнала и без особен управленски опит, се справя успешно в индустриалното си възраждане и постепенно набира икономическа мощ за следващите

изпитания. Те не закъсняват, защото ни въвличат неумолимо в решаването на т. нар. „национален въпрос“. Ние се вписваме непоколебимо и необратимо в конфликти, за които са били необходими модерна армия, патриотично позиционирана и приемана от народа военна и национална доктрина и индустриален тил, способен да поеме тегобите на българската част от товара на вече цитираната международна милитаризация.

В юбилейния сборник „Българската армия при възшествието на Негово царско височество княза на българския престол и днес при двадесетгодишнината на царуването му“ – София, 1907, е посочено, че висшият генералитет и военното ръководство на държавата безапелационно, в него момент, констатират навлизането на българската армия в „зряла възраст“. Според оценките нашата войска е била в състояние да играе ролята на реален фактор за осъществяване на българската политика по националния въпрос. Немският принц Фердинанд Сакскобургготски, който идва в България след абдикацията на княз Александър I Батенберг, сваля през 1894 година прозападния премиер Стефан Стамболов и успява да оправи задкулисно особено обтегнатите отношения с Русия. Прави го по много елегантен начин, като на 2 февруари 1896 година престолонаследникът княз Борис Търновски преминава в православието, а негов кръстник става руският император Николай II. Така Фердинанд получава негласно официален прием във всички европейски столици и разбира се, необходимото признание на царствената си особа и на оглавяваното от него царство сред династичните фамилии на Стария континент.

Русенската барутна фабрика неслучайно избира за свой патрон принц Борис *„Саксъ-Кобург-Гота и Херцогъ Саксонски“*. Престолонаследникът, след раждането му на 30 януари 1894 година, е обявен и за принц Търновски и остава в това си фамилно качество до 2 октомври 1918 година, когато е коронован за цар на България на следващия ден – 3 октомври.

Принц Борис е първородният син на цар Фердинанд I и италианската принцеса Мария Луиза. Баща му абдикира в негова полза след поражението на България през Първата световна война. Борис III Обединител е цар на България до смъртта си на 28 август 1943 година Под знака на принца – цар и с намерението да се развива с добри темпове, барутната фабрика „Принц Борис“ поема по своя неравен и труден път, за да измине дотук 115 години, осветени от фойерверките на няколко епохи.

В сблъсък със сериозни обществено-политически катаклизми и след дълго преседяване в т. нар. „сито на демократическия преход“, някогашната барутна фабрика „Дунарит“ – изпратила социализма като огромен комбинат с отделни заводи, успешно е приватизирана през 2005 година.

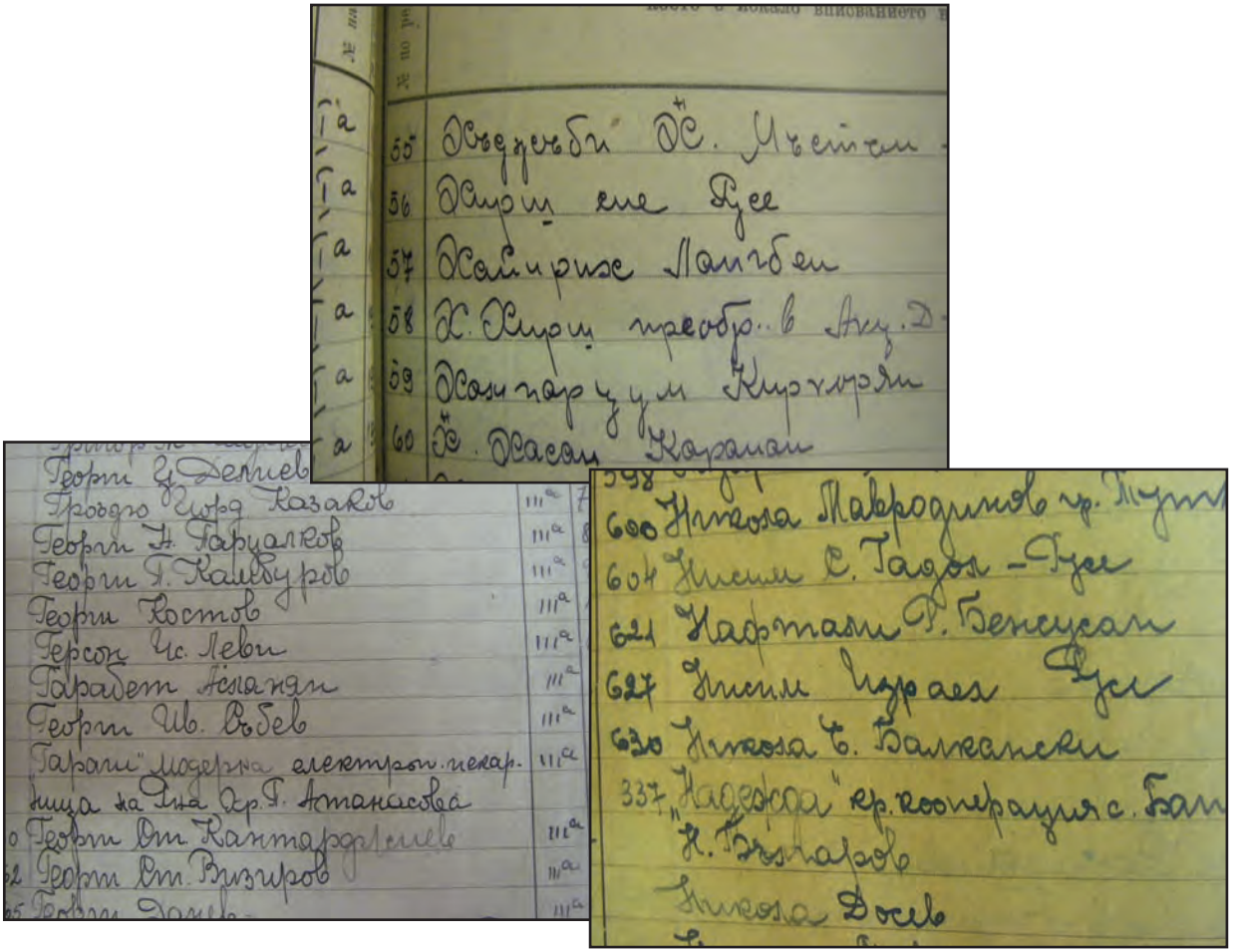

Имената на основателите на дружеството, вписани в Азбучен указател за регистриране на търговските фирми 1900 – 1946 година, Държавен архив – Русе

Учредителите пред къщата в двора на барутната фабрика, предполагаема дата на снимката – 12 юни 1907 година, когато все още не е вписано в регистъра на Русенския областен съд Акционерното дружество „Принц Борис“.

ГЛАВА II

БАРУТ и МЕЧТИ

„Ако бях това, което исках, щях да мечтая да бъда това, което съм.“ – У. Шекспир

Веднага след регистрацията в съда на барутното съдружие, през късната есен – 27 ноември 1907 година, основателите явно са се захванали по-здраво за преките си производствени и организационни задачи във фабрика „Принц Борис“. Отговорник за доставка на инженерното оборудване на предприятието – машини и по-специфичен инструментариум, почти със сто процента сигурност е немецът Хайнрих Лангбен, вече натурализиран българин. Лангбен очевидно е бил уважаван в Русе предприемач, чиито разностранни интереси са се простирали от барута до производството на детайли за мелничарската промишленост и внасянето от Германия и от Европа на други агрегати и възли, необходими на израстващия в индустриално отношение крайдунавски град. Всъщност немецът е предприемач от сериозен европейски мащаб, нещо като трансмисия между току-що „излюпените“ български капиталисти – индустриалци и технологично напредналия модерен свят. По това време (началото на XX век) западните монархии (в известен смисъл и Русия) нямат съхранени по-особени или устойчиви спомени за феодално-стоковите модели на старите си разпокъсани общества. Те отдавна са поели по пътя на индустриалното очовечаване и материалния възход, почти двеста години преди Освобождението на България от турско робство.

Прохождането в коловозите на капиталистическата конкуренция за барутната фабрика „Принц Борис“ съвпада с исторически знаменателни събития както за Русе, така и за целокупното ни отечество. Пет години преди откриването на фабриката в Русе отваря врати Доходното здание – безпрецедентен случай в следосвобожденска България, в който предприемачите и родолюбивите обитатели на най-големия дунавски град със собствени средства и с много вкус издигат здание, от което ще има ползи за цялото гражданство. Плодоносна и до днес се оказва инициативата да се построи емблематичната сграда на Доходното здание, приходите от която да отиват в подкрепа на училищното настоятелство и просветата в Русе. Парите от наемите на помещенията и салоните се инвестират преимуществено в образование и наука – плацдарм за стабилното бъдеще на следващите поколения – достойни продължители на предците си и бъдещи стопани на един от най-красивите и най-заможните градове по долното течение на Дунав.

Русенци, сред които наистина има натурализирани много други чужденци, освен Хайнрих Лангбен, са предприемачи и на духа. Те са носители и пазители не просто на поевропейчен български, а направо на европейски пиетет към високите критерии на времето, в което живеят. Неслучайно за проектант на Доходното здание е поканен виенският архитект Петер Паул Бранк. Повече от сигурно е, че героите на нашия разказ – създателите и акционерите в барутната фабрика, също са внесли своята родолюбива лепта и в това народополезно предприятие. Доходното здание става дом на Градската библиотека, в него се е помещавал театърът, имало е и казино. И до днес тази сграда е своеобразен храм на духовността, на просветата, на културата и просперитета на Русе.

Какво обаче са измислили и сътворили акционерите в своя полза, за да бъде рентабилна и тяхната рожба – барутната фабрика, за да им носи печалба от първия до последния килограм барут и другите взривни материали, които са произвеждани в кирпичените сгради и в промишлените постройки (условно можем да ги наричаме цехове!), съградени върху 80-те декара земя?

От съвременна гледна точка – в сравнение с това, което днес представлява модерното предприятие „Дунарит“ – онази барутна фабрика е по-скоро производствена „манифактура“. Въпреки всичко, за тогавашните разбирания и мащаби, фабриката „Принц Борис“ притежава необходимите характеристики на промишлена единица, в която са вложени труд и най-вече мисъл с по-далечен прицел.

Малки сгради, преобладаващо ръчни операции, плаващ, според сезона и поръчките, производствен персонал (наемни работници, предимно от селата Липник и Гагаля), лесно податлив на контрол технологичен процес. Нашата барутна фабрика, първообраз на „Дунарит“, е имала обособени – цифром и словом – три производствени участъка: за черен барут – ловен и каменарски; отделно помещение за плетенето, изработването на фитил/бикфордов шнур; и обособено производство/участък за взривни вещества, произвеждани на базата на експлозивни смеси – тротил, селитра, алуминиев прах.

* * * *Царските времена*

Каквито и да изглеждат онези времена, става дума за първоначален, много силен тласък на предприемчивия български дух, подпомогнат от натрупания вече европейски опит в това отношение. Барутната фабрика „Принц Борис“ е категоричен пример за зараждането на продължилото столетие след това (независимо от войните) постепенно икономическо и политическо единение между държавите в Стара Европа. За да

се стигне до логическата трансформация, наречена днес Европейски съюз. До тази върхова точка на дифузия – взаимно и полезно проникване на икономиките и културите, ще се домогнем и ние – българите. Точно сто години след създаването на барутната фабрика в Русе – през 2007 година, България стана член на ЕС. Споменаваме го, защото русенският модел на икономическо развитие и просперитет в онези времена е повече от емблематичен. Основата на неговата здрава, европейска нишка е изплитана година след година, с пословично трудолюбие и последователност (цял век!) от десетки фабриканти и предприемачи, включително и с милионите метри бикфордов шнур, със скромните сега, но внушителните тогава тонове каменарски и ловен барут, и с търговските поръчки за взривни смеси, които са утвърждавали постепенно производствената марка „Принц Борис“ и са носили славата на Русе до много точки на света.

В нашата малка и скромна фабрика още тогава, в началото на XX век, са се срещнали европейският дух и българската инициативност. После постепенно те са намерили свой оригинален израз/първообраз и са изградили неподражаемото си „гражданско“ статуквo, което спокойно можем да наречем „царски времена“ – и в буквалния, и в преносния смисъл на историческото понятие.

В какви помещения са се „ширили“ споменатите по-горе три производствени участъка на фабриката. Данни за сградите и машините намираме в годишните отчети, които са подавани до Главна дирекция на статистиката в София. Най-общо казано, производството е разчитало на няколко основни машини и технологии, с цялата условност на понятието към днешна дата: технологичната мощ на фабриката се захранва от газ-генератор „Отто Дойц“ (популярното име тогава е „газожен“), който произвежда електрическата енергия. Горивото за генератора е въглищен прах, а въглищата се произвеждат в специална инсталация от вкопани в земята пещи за овъгляване на дървесината. Вече стана дума за това в Глава I.

В царските времена обаче, заедно с всички останали българи, основателите на барутната фабрика е трябвало да преминат през поредица от войни и национални изпитания (отчасти вече ги споменахме, също вж. Глава I), които слагат своя отпечатък не само върху индустрията. Те дамгосват с възторг или отчаяние, с покруса или надежда едновременно живота и на държавниците, и на обикновените българи. Всички заедно – фабриканти, предприемачи, работници, селяни, интелигенция, поборници на свободата, идеолози на Съединението и Независимостта – са енергийният материал в горивните камери на времето. В историческия свредел от преломни и величави дни на изпитания и оцеляване България окончателно преодолява гравитацията на снизхождението и прави така, щото Великите сили да забележат малкото царство и да потърсят начини да

усмирят първоначалния устрем на младата държавност, нетимна да изрази час по-скоро и пред всички народи свободната си воля.

Но ето че няма как да подминем още едно събитие – обявяването на Независимостта на България на 22 септември 1908 година. В онази, вероятно топла и пъстроока есен от първото десетилетие на младия XX век една от най-старите държави в Европа се появява гръмогласно и безапелационно върху картата на континента. И с обявяването на своята независимост слага край на васалното си подчинение към Високата порта и Османската империя. Русе е възлова точка от физическия акт на оповестяването на Независимостта, защото в нощта срещу 22 септември с яхтата „Хан Крум“ в града пристига цар Фердинанд I, посрещнат от министър-председателя Александър Малинов и целия министерски антураж. Със специалния царски влак държавниците поемат към Велико Търново, но спират на гара Две могили, където всъщност е написан текстът на манифеста, по-късно прочетен от Фердинанд в църквата „Св. 40 мъченици“ пред гражданството на някогашната втора българска столица. По същото това време в един от общинските складове на Русе чака своето появяване на бял свят емблематичната за града Статуя на свободата, изработена от италианския скулптор Арнолдо Дзоки, ваятел и на паметника на Цар Освободител срещу сградата на Народното събрание в София.

Не можем да не споменем всичко по-горе изброено, защото това са едни от най-жизнените разклонения – и в корените, и в короната на българската свобода. И те са прихванати здраво именно в Русе. Градът е люлка на поборническото движение и на опълченското единение след Освобождението. Статуята на свободата в нашия град е общонародно дело, родолюбиво подкрепено от банкерите братя Савови, които дават финансов тласък на идеята, като увличат и други предприемачи и дарители, за да стигнем до датата 11 август 1909 година, когато е откриването на Паметника на свободата в Русе. Сред официалните гости на тържеството са министър-председателят Александър Малинов, генерал Радко Димитриев, поборниците Панайот Хитов и Христо Македонски. Тук са повечето от оцелелите опълченци, общинарите и гражданството и разбира се, нашите герои, поставили началото на 115-годишната история на барутната фабрика „Принц Борис“, 40 години по-късно преименувана на „Дунарит“, за да се превърне в една от познаваемите производствени марки, с които и до днес е известна българската военна промишленост по света.

По особен начин и много трайно духът на онези славни времена и досега може да се усети в русенското оръжейно предприятие, където традицията е белег на почит, на съвременен прочит и на отстояване докрай на фирмената идентичност и на стопан-

ската свобода – през лабиринта на „царските времена“ до раздялата със социализма и вече в градежа на модерна, европейска България от XXI век.

Винаги когато външни сили и обстоятелства са посягали непозволено към усещането за независимост и към предприемчивия дух в „Дунарит“, с непримирима категоричност там са устоявали на тези посегателства. Примерите са много, но върху тях ще разсъждаваме по-нататък. Сега е време да погледнем към изпитанията, последвали маркираните дотук исторически дати и събития.

В годините 1912 – 1918, когато са войните на младото българско царство по балканско-европейските фронтове, барутната фабрика „Принц Борис“ поема, както и всички останали стопански субекти, негативите от изтощителните за българската икономика и за нацията военни разочарования. Става така, че следосвобожденската енергия на нацията е разпиляна, но не е прекършено усещането за справедлива съпротива срещу историческите бури, на които трябва да издържим.

Задачата на това изследване е не да даваме оценка на събитията, защото такива обобщения вече има достатъчно. По-скоро е любопитно да се съсредоточим в регионално-националното и дори наднационалното в делниците на нашите русенски барутни магнати. С помощта на историческия навигатор и обобщенията на изследователите преди нас поглеждаме към заседанията на управителния съвет на акционерното дружество.

Има два управителни съвета – от 1909 година и от 1912 година, на които са правени промени в състава на ръководното тяло и касиерите на барутната фабрика. След това се появява една „празнина“ до свикването на следващия управителен съвет, който се е състоял през 1919 година. Празнината, т.е. документалната „кухина“, не е случайна, тя вероятно е продукт на военновременните тегоби и сложните изпитания, през които преминава България в резултат на националните катастрофи, довели до абдикирането на цар Фердинанд I от престола в полза на неговия наследник Борис III, по-късно титулуван с името Цар Обединител.

В условно наречените от нас „царски времена“, ще отбележим и увеличението на капитала през 1924 година. Мизата за акционерите е вдигната от 100 на 200 000 златни лева, а три години по-късно, през 1927 година, когато приключва 20-годишната продължителност на регистрацията от 1907, срокът на съществуване на дружеството се удължава с още 40 години. За председател на Управителния съвет е избран Гарабед Асланян. По време на неговото управление, през ноември 1929 година, във фабрика „Принц Борис“ става авария в барутния участък. Помещенията след взрива са изцяло повредени и разрушени. Започва бързото им възстановяване и връщането към нормал-

ния фабричен ритъм. Колко са жертвите след експлозията, не е известно. Само знаем, че за около година – година и половина, щетите са били отстранени и производството на каменарски и ловен барут е напълно възстановено до предишните обеми.

Как е било възможно подобно бързо „измъкване“ от катастрофата, е труден за каквито и да е отговори въпрос. Вероятно са вложени нови пари, а е трябвало да се преодолее и вакуумът от наложителното спиране на барутното производство. Върху феномена, който условно ще наречем „възраждане от пепелищата“, ще разсъждаваме по-нататък в специална глава, наречена „Взривени делници“.

Във военнопромишлените предприятия и тогава, както и сега, подобни инциденти не са свръхизненада, въпреки строгите мерки за сигурност и по-специалния режим, при които се осъществява тяхната дейност. По-скоро подобни взривове са прецедент с последици, който води до набелязването на нови мерки за безопасност, предприемани въз основа на натрупания опит от подобни аварии къде ли не по света. В професионалните среди тези неща са известни, има печална, но подробна статистика, която е проучена и се познава в детайли, за да се избегнат катастрофи с особено тежки травми – най-вече в жива сила и похабена съзидателна енергия на поколения оръжейници.

Следвайки руслото на обществено-икономическите и вътрешнополитическите промени в България от първата половина на XX век и разместванията върху политическата карта на Европа, ще си позволим да отбележим, че нашите барутни фабриканти в Русе са стояли сравнително добре на фона на общото униние и стагнацията, особено след влизането в сила на Ньойския договор през 1920 година.

От периода на войните (1912 – 1918) за нас – българите, ще се затвърди за пореден път прозвището „прусаци на Балканите“. То принадлежи на Железния канцлер на Германия Ото Едуард Леополд фон Бисмарк-Шьонхаузен, който обаче не е сред живите свидетели на Първата световна война. След големия сблъсък и катастрофално завършилата българска военна одисея, макар и да няма нито едно пленено българско бойно знаме по фронтовете, за нас остават унизителните условия на вече споменатия Ньойски мирен договор, подписан от Великите сили на 27 ноември 1919 година. Настъпва... крахът на едни илюзии. Подложени сме на жестоки репарации, ограничения и унижения. Предварително всички въпроси относно бъдещите взаимоотношения между победители и победени се уреждат още на Парижката мирна конференция (18 януари 1919 година). Самият Ньойски договор пък е ратифициран от България на 15 февруари 1920 година от новия министър-председател Александър Стамболийски. Земеделците идват на власт след оттеглянето на правителството на Теодор Теодоров – един ход, който днес се оценява не като бягство, а по-скоро като отлагане на неизбежния

удар върху България. Спечелили сме няколко месеца, колкото да преглътнем още по-мъчително горчивия залък на обидата и срама на победените. Лишени сме от изконно български територии – Западните покрайнини, които са с важно стратегическо значение – Царибродско, Босилеградско. По-малки части от регионите на Трън и Кула минават под властта на Сърбо-Хърватско-Словенската държава, която получава още и град Струмица. Южна Добруджа остава в Румъния, а Беломорска Тракия е поставена под контрола на победителите. Било е предвидено България все пак да има икономически достъп до Егейско море, но през 1921 година на конференцията в Сан Ремо Беломорска Тракия е дадена на Гърция.

Финансовите измерители също са умопомрачителни: трябва да изплатим 2 млрд. и 250 млн. златни франка с лихва от 5 %, като общо за 37 години репарацията възлиза на почти 5 млрд. златни франка – сума, непосилна за българската хазна. И още нещо важно: *„фабрикацията на оръжие и на всичко свързано с военното употребление“* се закрива. Как е оцеляла барутната фабрика „Принц Борис“ в Русе, е трудно да анализираме, но най-вероятно нейното производство в началото е минавало като *„гражданска продукция на взривни вещества – за мини, строежи и лов“*. През 1922 година обаче влиза в сила нов закон за разоръжаване на населението, където е упоменато, че: *„... купуването и продажбата на всякакво оръжие, бойни припаси или... материали от всякакъв вид е забранено както за отделни лица, така също и за дружества, организации и институции от каквото и естество да са те“ (ДВ, бр. 84, 18 юли 1922 година).*

Отговорът за спасяването на барутната фабрика от менгемето на цитираните ограничителни клаузи на Ньойския договор и нормативните актове, произтичащи от неговото прилагане, е в двойствената „игра“, която приемаме в нашето поле като победена страна. За мирновременното преустройство на българския промишлен потенциал с двойно предназначение има статии в най-старото българско военнотеоретично списание – „Военен журнал“ от 1931, 1932, 1933 година. Най-обобщено, теоретическите постановки на авторите от онова време са, че българската гражданска индустрия (военната е забранена!) трябва да се пригоди към военновременните потребности на държавата, свързани с отбраната на отечеството. В същото списание „Военен журнал“ е споменато много завоалирано, че военновременната мобилизация на гражданската промишленост предполага нейното поощрение и развитие на възможностите ѝ да произвежда компоненти с военно предназначение. По този начин на практика се заобикаля официално издадения височайши указ на цар Борис III от 9 януари 1925 година, с който в България започва да действа т. нар. „Закон за фабрикацията“ (вж. по-горе), забраняващ производството на каквито и да било военни материали, освен онези, които са

необходими за поддържането на военните ни сили, фиксирани в съответните клаузи на Ньойския мирен договор.

Барутната фабрика „Принц Борис“, чийто патрон е Н. В. цар Борис III, негласно се радва на протекционизъм и продължава да работи с всички сили в гражданското си предназначение, но готова да може да даде във всеки един необходим момент своята народополезна лепта на българската войска.

Да видим обаче как функционира барутната фабрика именно в онези години, когато в Стара Европа ескалира и вече се нагнетява напрежението, довело до избухването на Втората световна война (1939 – 1944 година). Ще разгърнем Отчет на Акционерното дружество „Принц Борис“ за стопанската 1937 година, депозиран в Главна дирекция на статистиката (индустриална статистика), София, ул. „Аксаков“ 3. Тези отчети представляват изключително интересен документ, защото от тях се усеща как са вървели нещата в споменатите по-горе „две нива“ – военновременна готовност и пазарна кондиция в условията на гражданското производство.

От данните за направените 12-месечни разходи на дружеството може да се проследи целият спектър в делнично-празничния ритъм на русенските оръжейници. Така например през 1938 година предприятието е прекъсвало работа в дните от 1 до 10 януари *„... поради празници“*; 3 – 17 март *„по липса на работа“* и 17 ноември – 7 декември *„поради липса на материал“*.

Няколко думи за плащанията във фабрика „Принц Борис“. Според документа те са предназначени за: „месечари“; „седмичари“; „надничари“; работещи „на парче“; „сезонни работници“; включително за майсторите и огнярите, но без домашно-индустриалните работници. Между другото, в царска България работната сила е категоризирана именно по този начин, графите за статистическите отчети на всички предприемачи – и в селското стопанство, и в промишлеността, както и за останалите стопански сфери и отрасли – са едни и същи.

От раздела „Постоянен персонал“ научаваме, че в барутната фабрика са работели общо 6 души: 1. Технически директор; 2. Касиер-счетоводител; 3. Държавен контрольор; 4. Надзирател; 5. Пазач; 6. Служащ (каквото и да означава длъжността, б. а.). Това е администрацията на дружеството. Общо през цялата година са били заети/наети на работа около 200 души. По време на престоите зад портите на фабриката обикновено оставали петима работници – те са извършвали „предимно“ – така е посочено в отчета – *„... почистване и хигиена на работните помещения, машини и инсталации; и дребни поправки“*.

В споменатите статистически декларации подробно са описани технологичното имущество и оборудването, с което разполага фабриката. Графата „Уреди и инсталации“ съдържа следните съоръжения и машини, които явно са изчерпвали пълнотата на модерното обзавеждане. Към всяка машина има и дата на производството (слизането ѝ от конвейера):

1. Колерган, 1907 година; 2. Х. (хидравлична) преса, 1907 година; 3. Валцов апарат, 1907 година; 4. Суха дестилация, 1907 година; 5. Мелници за селитра, 1907 година; 6. Мишмашина, 1928 година; 7. Патронир машина, 1928 година; 8. Фитилна машина, 1928 година; 9. Сушилна, 1928 година „Всички от чуждестранен произход“ – е попълнено в графата „Производител“.

И още малко статистика за производството в дружество „Принц Борис“ от края на 1940 година. Пренасяме се мислено в навечерието на вземането на съдбовното решение България да се откаже от неутралитет и да се включи във Втората световна война към оста „Рим – Берлин – Токио“. Фабриката очевидно е работила на доста високи обороти, защото за машини и масла са похарчени 4393 лв.; горивата, употребени през годината (1940), както и парите, похарчени за доставката им, са: каменни въглища 126 730 кг – франко фабриката – 88 111 лв.; дървени въглища 32 261 кг – 77 168 лв. Ето ги и обемите на произведената продукция, по номенклатури и стойности: ловен барут – продажно франко заведението – 596 584 лв.; каменарски барут – 289 195 лв.; фитилен барут – 6164 лв.; взривове разни – 4 452 910 лв. И понеже става дума за приходи от продажби, да видим и някои от по-съществените разходи на акционерите: заплати за директори (без собствениците) – 114 000 лв.; чиновници – търговски – 58 575 лв.; и технически – 24 000 лв.; майстори – 38 250 лв.; работници в производството – 230 762 лв.; и работници извън производството – 44 625 лв. Внимание (!) – за обществено осигуряване са платени през 1940 година 30 410 лв. По-интересна е графа № 13 в отчета, последна от раздел V „Общи разходи“ на статистическата таблица. В квадратчето „застраховки“ счетоводителят на барутната фабрика е изписал/начертал едно голямо... тире (!). Което означава и всичко, и „нищо“, но най-вече, че през 1940 година в дружеството „Принц Борис“ не е имало застраховки (!?).

Друг впечатляващ факт от отчета е, че през 12-те месеца на календарната 1940 година в производството са работили общо 300 души, като за техните заплати са похарчени 558 911 лв. (почти двойно увеличение на фонд „Работна заплата“ в сравнение с 1938, а дори и 1939 – годината на обявяване на временния неутралитет). През 1940 година в отчетите, освен графите за произхода на капитала, с който е създадено дру-

жеството, вече има под линия уточнението: *„еврейско, с предимно еврейски капитал“*. Правим това отклонение, защото то е важно в нашата история.

През 1941 година навсякъде в държавата е задействан Законът за защита на нацията (януари 1941 – ноември 1944 година). В чл. 27 на документа се казва, че:

> „Лицата отъ еврейски произходъ не могатъ:
>
> а) да бъдатъ собственици, акционери и участници съ капиталъ подъ каквато и да е форма въ учебни заведения или въ предприятия за всякакъвъ видъ театри, за кина, за издаване на печатни произведения, за производство и търговия съ филми и грамофонни плочи, увеселителни заведения, както и въ предприятия за хотели и за производство и търговия съ оръжие, а въ дружества за кредитъ да участвуватъ съ повече отъ 49 % капиталъ и гласове.
>
> б) да бъдатъ на каквато и да е ръководна служба – управители, директори, редактори и други ръководни служби въ предприятия, посочени въ буква „а“ на този членъ. (Правописът на цитирания текст е по оригинала, б. а.).

Заради този закон основните акционери и притежателите на контролния пакет книжа във фирмата – Симон Израел Барутчиев и Нисим Исак Израел, си тръгват от тяхната собствена фабрика. През 1942 година начело на Управителния съвет е вече външен, предполагаемо царски човек – софиянецът Стефан Йонов. Изменени са основни постулати в правилника за управление на дружеството, а срокът му на действие става „неопределен“ (чл. 3 от Устава).

Някои наричат Закона за защита на нацията „Закон на царската национализация на еврейското имущество“. Тук вече се сблъскват няколко хипотези в полза или срещу политиката на Борис III. Безспорен факт е обаче, че приемането на въпросния „еврейски“ документ е по-малкото зло, а жестът със спасяването на българските евреи от депортиране към концентрационните лагери е наистина подвиг, който според мнозина историци е извадил от равновесие фюрера. Затова те смятат, че е напълно възможно Хитлер да е наредил отравянето на българския монарх, отказал да предаде евреите и да изпрати български войници на източния фронт.

Тук ще направим един по-голям „скок“ във времето и пространството, без да подценяваме историческите уроци и последиците за България от Втората световна война. Ще преминем към нова и много интересна част от повествованието за нашата барутна фабрика.

След капитулацията на Германия на 9 май 1945 година ни се налага да преглътнем последиците като сателитен съюзник на победения от многонационалните сили Трети райх. Вече сме с горчивия опит от Първата световна война. Но нашата не особено за завиждане съдба е решена още на срещата в Ялта (Кримски полуостров, 4 – 11 февру-

ари 1945 година) между съветския ръководител Йосиф Висарионович Сталин, британския министър-председател Уинстън Ленърд Спенсър-Чърчил и американския президент Франк Делано Рузвелт. Не е важно дали сме били късата, или дългата клечка в ръцете на тримата големи. За нас – и като народ, и като нация, и като държавност, се очертават повратни събития. България се „преобръща“ буквално с краката нагоре/главата надолу или както си изберете (!), защото сме „зажеглени“ в менгемето на съветския тип държавност. Сменяме категорично обществено-политическата система, ставаме част от големия социално-икономически експеримент, започнат през 1917 година с метежа срещу монархията в царска Русия и установяването на т. нар. от Ленин „диктатура на пролетариата“.

За учудване или не, но в България пролетарският интернационализъм не нахлува изведнъж във всички сфери на народностното битие. Комунистите посягат без да се церемонят най-напред на „народните врагове“, организират спешно Народния съд, изтребват физически интелигенцията и натирват неудобните в концентрационните лагери (Белене, Скравена, Св. Врач, Куцян и т. н.). Но новите господари на историята не бързат с икономическите преобръщания. Промеждутъкът между тези страшни „разчиствания на сметките“ и реформите в икономиката е относително спокоен и не води до особени сътресения в дружеството „Принц Борис“. На 34-тото редовно събрание на акционерите, което се провежда на 22 март 1945 година, месец и половина преди капитулацията на Германия, в ръководното тяло на фабриката се завръщат Сара Шарлот Симон Израел Барутчиева, Нисак Мико Симон Израел Барутчиев, Нисим Израел Израелов.

**** * * Стари доспехи – ново име – национализация***

През същата, съдбовна и преломна 1945 година, на извънредно общо събрание от 8 август се променя основната, 1-ва точка от Устава на акционерното дружество. Присъстващите единодушно гласуват за „уреждането на анонимно акционерно дружество под следното наименование: БЪЛГАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО „ДУНАРИТ“ за индустрия и търговия в гр. Русе.

Старата барутна фабрика „Принц Борис“, претърпяла какви ли не изпитания, минала през „иглените уши“ на военната и промишлената изолация по силата на Ньойския договор, преживяла барутната катастрофа през 1929 година и оцеляла върху тънкия лед на няколко големи икономически и политически кризи, е изправена пред нови предизвикателства с ново име – „Дунарит“, чрез което по-нататък ще се легитимира пред

България и пред света. Всъщност това, което научаваме от историята на дружеството, е прекрасен урок по създаването, утвърждаването и дълготрайността на една производствена марка. Или казано на езика на съвремието, вече от пространствата на технологично необуздания и непредсказуем XXI век: през всичките спадове, възходи и поражения, в апогей или перигей на своята фирмена траектория „Дунарит“ винаги е бил и ще бъде символ на ЕЛИТАРЕН, КОНСЕРВАТИВЕН и МОДЕРЕН подход, който носи белега на традицията и дава едновременно с това възможност да се проектира допустимо вярно бъдещето.

В ретроспективна актуалност, към датата на събранието, на което барутната фабрика „Принц Борис“ се преименува в Акционерно дружество „Дунарит“, в България има още няколко фабрики, произвеждащи различни видове взривни вещества, използвани за миннодобивната промишленост и за строителството на големи обекти. В списъка на специалните производители са още: русенският конкурент на „Дунарит“ – „Търговия и промишленост“ АД – патронна фабрика и търговия с разни оръжия (с основен акционер, както и в „Дунарит“ – еврейската фамилията Барутчиеви) – в случая става дума за диверсификация на бизнеса, за която вече писахме; тук са и акционерните дружества „Росица“ и „Еловица“ в Габрово, както и фабриката „Д. Стоименов“ ООД, Владая (Софийско) и дружеството „Ст. Величков & Сие“, София.

Всички изследователи са единодушни, че в т. нар. „царски времена“ държавното и военното ръководство, с благословията на царя, не са били чужди на практиката да се използват възможностите и производствените капацитети на изброените предприятия за постоянни доставки и контракти/договори с Държавната военна фабрика в Казанлък. За нея цивилните подразделения са произвеждали разнообразни видове барути – за снаряди, патрони и мини. Нека не забравяме, че в годините на Втората световна война у нас работи специално създадената и с много широки правомощия Дирекция за гражданска мобилизация. Именно към нея и по нейни разчети са произвеждани гражданските квоти взривни вещества, предназначени за военни цели. И тук също няма противоречие (!) – изпълнителната власт е била заинтересувана да притежава здрав граждански тил, без да демонстрира излишно внимание или привилегирована загриженост към гореспоменатите „специални“ фабрики.

Почти същото отношение от управленска гледна точка ще повторят и комунистите веднага след „обръщането на палачинката“. И много внимателно ще подходят в пренастройването на държавно-обществения механизъм към предстоящото 180-градусово завъртане на политическия и икономическия компас на държавата. Привидно новите хора на народовластието няма да демонстрират апетитно поведение към

експроприация/изземване на капитала. Няма да се допусне демонстративен вандализъм по руски образец. Все пак става дума за средата, а не за началото на XX век. Ще се опитаме, доколкото ни казват истината документите, и с помощта на интерпретативните ни възможности, да пресъздадем как точно се е разигравала „драматургията“ на национализацията.

Нека най-напред да отделим обаче подобаващо внимание на решението на акционерите и собствениците да сменят името на барутната фабрика. За съжаление, няма оцелели документи или подробни протоколи от въпросното събиране на 8 август 1945 година. Затова ще се доверим отново – по необходимост, на най-добрия познавач на фирмената история, Ст. Съботинов, и ще цитираме редове от неговата юбилейна книга „Дунарит – първите 100 години“, „Дунав прес“ АД, 2008):

> *„... Името „Дунарит“ е взето от името на взривното вещество „донарит“, а „У“ от Дунав – за благозвучие и свързано с България и гр. Русе“* (край на цитат).

И още малко в практическо-етимологичен план ще си позволим да опишем взривното вещество donarit, за което знаем, че е от т. нар. „желатинови експлозиви“ (ZHVR), на английски: explosives gelatine, gelatine blasting agents. Това са пластични взривове на химическа основа, с различна степен на плътност (консистенция) – ВР, която се постига чрез внасянето на колоидален памук в техния състав. Примери за донаритни смеси са т. нар. „ЖЕЛАТИН – ДИНАМИЧЕН“ – желатиниран нитроглицерин ВР, предназначен за зареждане в дупки при взривяването на скали; и ЖЕЛАТИН – ДОНАРИТИ – желатинизиран амоняк – сяра ВР, съдържащ 20 – 25 % органични нитрати – естери на азотната киселина HNO_3.

Каквото и да си помислите след този кратък „урок“ по химия на пластичните взривове, е задължително да подчертаем, не без известна доза местен патриотизъм, че името на барутната фабрика е достатъчно интересно и заинтригуващо „конструирано“/създадено/измислено като фонетична, звукова единица на речта. Иначе инженер-химиците и спецовете по взривове със сигурност ще се усмихнат снизходително на по-горния ни опит да опишем приемливо и разбираемо за широката публика гърмящото вещество donarit.

Днес името „Дунарит“ е твърде далеч от спецификата на взривната химия. По-скоро е звуков (мисловен) еквивалент на просперитет и сигурност в ушите и представите на русенци и на останалите българи. По съвсем различен начин това фирмено лого звучи за специалистите и за анализаторите на военната индустрия в България, както и особено респектиращо в ушите на търговците от оръжейните пазари по света.

Предстои ни да научим в аналитичен порядък какво се случва с барутната фабрика в Русе през годините 1945 – 1947, т.е. до влизането в сила на Закона за национализацията. Също и как протича самият процес на одържавяване на дружеството.

Двете години изминават неусетно в пълна хегемония на еврейските собственици по всички нива на управление. На 5 септември 1945 година в Управителния съвет вече фигурират Нисим Шимон Израел Барутчиев, Шарлот Шимон Барутчиева и Хаим Израел Барутчиев. Тези имена са важни и ключови, защото при самия акт на национализацията ще се окаже, че те държат всички акции в ръцете си и на практика са реалните собственици на иначе анонимното акционерно дружество.

От 1945 до 1947 година Нисим Шимон Израел Барутчиев е административен директор на „Дунарит“ АД и е получавал напълно законно и заплата, и дивиденти като собственик. Въпросните 24 месеца (никак не са малко!) са били „глътка въздух“ за акционерите в смутните времена на народните съдилища и безследно изчезналите без съд и присъда.

Някои историци наричат твърде полемично двугодишната пауза преди национализацията „период на меките ръкавици“. Но въпросният календарен вакуум неумолимо изтичал в пясъчния часовник на народовластието и на 23 декември 1947 година, в навечерието на Коледа (неслучайно е направен такъв избор!), вместо да се радват на настъпващите празници и да бъдат християнски смирени и озарени от светлината на Рождество, акционерите получават страховит подарък – Протокол от акта на национализацията, в чийто преамбюл (въвеждаща част) четем:

> „Днес, на 23. декември 1947 година, в гр. Русе, подписаните Нисим Шимон Израел Барутчиев – бивш директор и акционер на Българско акционерно дружество „Дунарит“ – за индустрия и търговия, Русе, Васил Господинов Енчев – новоназначен директор на Национализираното предприятие и Цоню Пейчев Колев – новоназначен счетоводител при национализираното предприятие, съставихме настоящия протокол, въз основа на Закона за Национализация на частните индустриални и минни предприятия, за констатираните към 23. декември 1947 година недвижими и движими имущества на Държавното национализирано предприятие за взривни материяли „Дунарит“, Русе – с. Липник, Русенско“ (край на цитат по оригинала, който се съхранява в Държавен архив – Русе: Баланс на Българско АД „Дунарит“ – Русе към момента на национализацията – 23 декември 1947. Оригинал. Машинопис. Ф 230К, оп. 2., а. е. 1, л. 41, 293).

Фабриката преминава под държавната опека на комунистическата власт със следните недвижими имущества: Фабрично дворно място в землището на с. Липник с нотариални актове от 1914; 1930; 1947 година – 83 822 кв. метра.; Дворно място в Русе 470,8 кв. метра, нотариален акт от 1943 година, намиращо се на ул. „Дондуков Корсаков“ 13, плюс масивна къща в него от 4 стаи, 2 коридора, 1 кухня и 2 антрета. По-нататък в дългия

четиридесет и една (41) машинописни страници протокол е описано детайлно и педантично всичко в „Дунарит“ – до последната, образно казано, „карфица“. Не са пропуснати чуковете, наковалните, точиларските принадлежности, дори и ламаринен леген плюс печки, кюнци, шкаф за оръжие... При отварянето на касата на 23 декември 1947 година в нея има наличност от 3,077 лв... Следват подписи на Барутчиев, новия държавен директор и счетоводител. Документът е съставен в 6 екземпляра, един от които е в Държавния архив, откъдето са тези подробности.

А сега, отново внимание (!) – по така предложения опис в първия протокол няма посочени цени на описаното имущество. Затова, след една петмесечна „дупка“, на 7 май 1948 година е съставен втори Протокол по Закона за национализацията, където стоят подписите на: инж. Павлов – машинен инженер, и вече на новия директор на Държавното предприятие Дунарит (без кавички, б. а.) Коста Момчилов, както и подписите на Георги Кюпев – технически ръководител, Здравко Събев – представител на финансовата власт (не е посочено на коя финансова власт – данъчни, финансово министерство?!), Слави Станчев – мебелист, Никола Василев – счетоводител. Тези нови лица съставят *„настоящия протокол за оценките на констатираните на 22 декември* (в първия протокол датата е 23 декември!) *1947 година осчетоводени имущества на Държавното предприятие „Дунарит“, Русе – с. Липник, Русенско“.*

Иначе документално въпросната „дупка“ от пет месеца формално бездействие означава, че все пак нещо трябва да се е случвало в национализираното дружество „Дунарит“ от декември 1947 до май 1948. Какво обаче е протичало/ставало зад портите на фабриката, освен обичайното барутно производство – можем само да гадаем.

Вторият протокол вече е по-съдържателен и внася светлина в тунела на национализацията. Така например виждаме, че сламен дюшек по описа е актуван с цена 700 лв.; 2 пушки стар модел, негодни, са на стойност – 2 лв; има също и тигани (чувен) – 2 бр. по 100 лв. = 200 лв.; канчета за вода и масло – 2 х 100 = 200 лв.; телено въже „Фи-20“ – 4 500 лв. и завършваме с наковалня за коси. В първия протокол, преди Коледа 1947 година, присъстват 456, а във втория протокол – само 236 оценени имуществени единици (?!).

Исторически погледнато, „нищо ново под слънцето“ – поне в очите на съвременника, който ще чете нашата история и който може би помни ликвидацията и разтурването на социалистическите/комунистическите ТКЗС-та след 10 ноември 1989 година.

За процесите на придобиване и отнемане на имущества в полза на народовластието и на демокрацията ще се произнесе един ден Историята. За станалото – независимо дали е добро, или лошо в различните представи – най-добре говорят архивите. Тях можем да

ги коментираме безпристрастно – и единствено и само от гледна точка на „негримираната“ истина.

Две думи за по-сериозните неща около национализацията, преди да завършим епопеята от барут и мечти в „Дунарит“. Към 23 декември 1947 година по встъпителен баланс на Държавна Взривна фабрика „Дунарит“ са вписани следните позиции: земи – 217 107 лв.; сгради – 3 271 964 лв.; машини и инсталации – 1 918 717 лв.; уреди и инструменти – 452 445 лв.; превозни средства – 414 482 лв.; ценни книжа. т.р. капитал – 252 587 лв.; Общо активи и пасиви: 28 452 190 лв.; Влогове в банки – 197 445 лв.; каса – 3 077 лв.; Задължения към банките – 7 350 965 лв.

Освен нов директор и ново ръководство, дружеството има нов мокър печат и натрупани задължения към различни кредитори четири години след национализацията (към 8 август 1951 година). Тях ги намираме в писмо от 11 август до Градския народен съвет – Русе, финансов отдел, др. Хрулев.

В оригинала четем: *„Приложено, изпращаме Ви следните книжа в връзка с нарочния баланс на национализираното ни* (неразбираемо от кого е национализирано отново?!, б. а.) *предприятие – ДИП „Дунарит“ гр. Русе“*. От справката се вижда, че фабриката има да плаща (изнесено в отделна таблица) на бившия собственик Нисим Израел Барутчиев 285 838 лв.; и към изравнителен фонд на цените – 80 942 лв.“.

Интересен е финалът на писмото: *„Съобщаваме Ви, че стоковоматериалните ценности в актива на* ***национализираното държавно предприятие*** (вероятно става дума за национализираното частно предприятие (?!), б. а.) *наследник на което сме ние, не подлежат на корегиране, тъй като същите не са дали недостатъци от които предприятието да е понесло загуби...* (правописът е по оригинала).

Допълнено по-отдолу:

„... същото се отнася и за неосчетоводеното имущество.“ (край на цитат), следват подписи на директора и на счетоводителя.

И все пак, ето на кого е принадлежала 100 процента барутната фабрика преди отнемането ѝ в полза на държавата. Цитираме *„Списък на членовете на фирмата Българско Акционерно Дружество „Дунарит“ – за индустрия и търговия, Русе, съпрузите и низходящите: Шарлота Шимон Израел Барутчиева – майка; Нисим Шимон Израел Барутчиев – син; Мазал Шимон Израел Барутчиева – дъщеря; Хаим Израел Барутчиев – чичо;*

Съпрузи и низходящи: Мика Нисим Шимон Барутчиева – съпруга на Нисим Барутчиев; Жозефина Хаим Израел Барутчиева – съпруга на Хаим Барутчиев; Исак (в оригинала е Изак, б. а.) *Израел Барутчиев – син на Хаим Барутчиев; Беки Хаим Барутчиева, по мъж Мирчо Аронова – дъщеря на Хаим Барутчиев.“*

Към датата на национализацията – 23 декември 1947 година, от справката/таблица за внесения капитал е видно, че само четиримата са основните акционери в „Дунарит“: *1. Шарлота Барутчиева, българска гражданка – 250 акции х 2000 лв. – 25 % дялово участие; по толкова акции и същото дялово участие имат и останалите съдружници: 2. Нисим Барутчиев, български гражданин; 3. Мазал Барутчиева, българска гражданка; и Хаим Барутчиев, испанец* (вероятно сефарадски евреин, б. а.). В забележка към справката е уточнено, че *„чуждият поданик Хаим Израел Брутчиев живее в Русе на ул. „Дондуков Корсаков“ № 13“.*

Последен щрих от „царските времена“ и пременената с ново име фабрика „Дунарит“. Поглеждаме в книгата на кредиторите на дружеството, т. е. на кого и за какво фабриката е дължала пари за периода 1946 – 1947 година. Така например Банка „Български кредит“ АД, Русе има да взема от „Дунарит“ 7 248 430 лв.; други сред големите кредитори са: „Петрол“ АД – за получаване от кредит през 1946 година – 277 631 лв.; ЖИТИ АД, Русе – 13 379 лв.; на Братя Вартанян, Русе – дължими 9 828 лв. за бичене на дъски; „Българска земеделска кооперативна банка“, Русе – 249 517 лв.; „Мюлпхаут“ АД – 128 825 лв.

Национализацията е безпрецедентен акт на смяна на собствеността в България през 1947 година. От случилото се в „Дунарит“ не можем да правим генерални изводи за посоките и развоя на този процес във времето.

Национализацията се отнася и до земеделските земи и до пълното им отнемане от собствениците – действие, което се оказва здраво завързан възел за народната власт, тъй като процесът на разкулачването по принуда на най-твърдоглавите стопани продължава до 1958 година. Става дума за лични трагедии, за похабените усилия и обезсмислените животи на хиляди хора, докато Народна република България не поема с по-уверени крачки към бъдещето си през следващите 45 години. Сменят се поколенията, налагат се нови идеали и нравствено-етични норми на поведение и взаимоотношения в обществото. За всичко това и за мястото на Държавното индустриално предприятие „Дунарит“ ще разкажем по-нататък в нашата история.

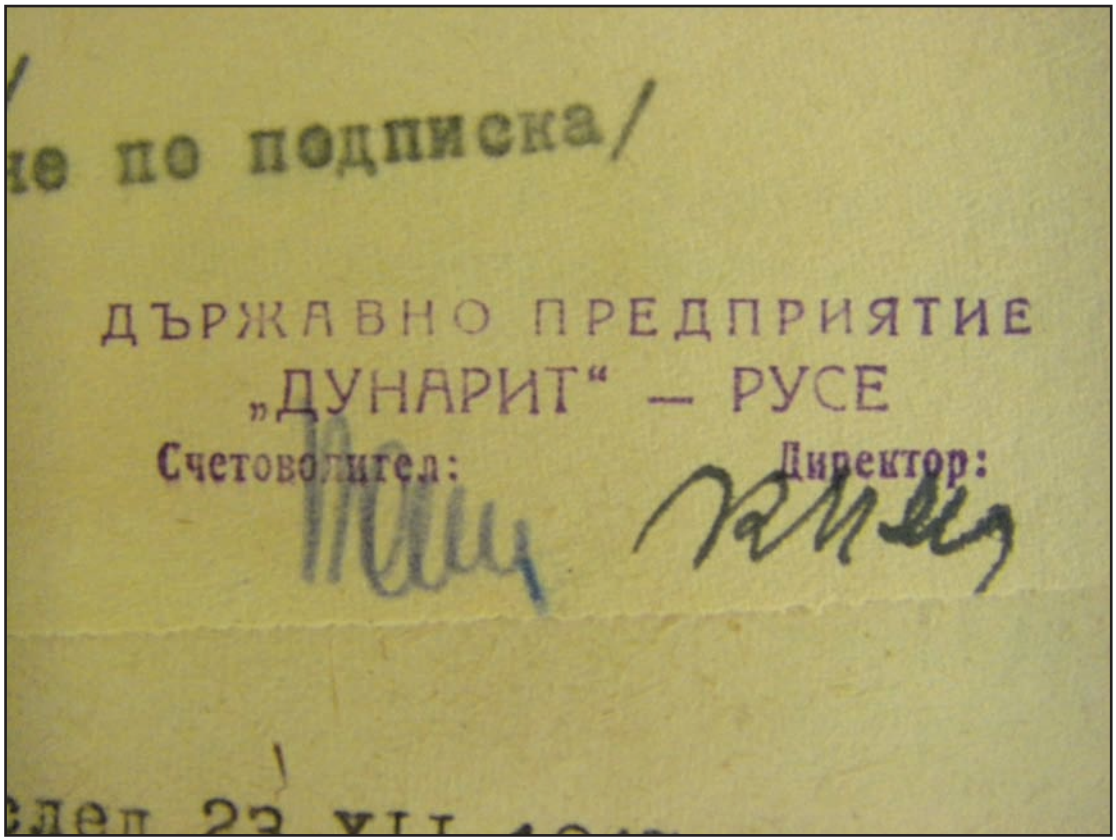

Мокър печат на вече национализираното предприятие „Дунарит“ – декември 1947 година

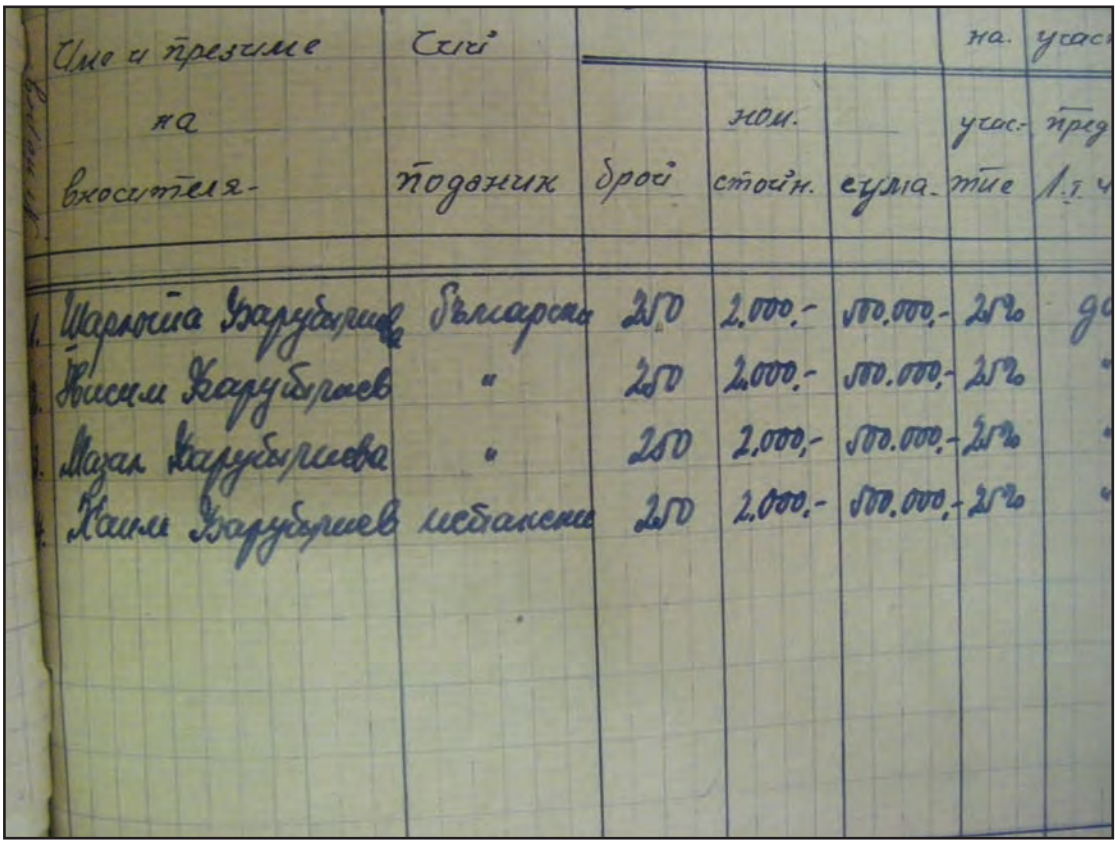

Име и презиме на вносителя-	Сиві подоник	брої	ном. стойн.	сума-	на. участ-тие	участ пред л. т. ч
1. Шарлота Барутчиева	Българска	250	2.000.-	500.000.-	25%	до
2. Нисим Барутчиев	"	250	2.000.-	500.000.-	25%	"
3. Мазал Барутчиева	"	250	2.000.-	500.000.-	25%	"
4. Наим Барутчиев	чужденка	250	2.000.-	500.000.-	25%	"

Оригинален списък с акционерите от фамилията Барутчиеви, които притежават 100 % от книжата на фабриката, непосредствено преди национализацията

ГЛАВА III

СТУДЕНАТА ВОЙНА

„… Върху гърдите си после облече и ризница здрава.
Метна си през раменете и медния меч среброгвозден,
после пое със ръката и щита огромен и плътен,
блясък от който далече сияеше сякаш от месец…“ – Омир, „Илиада“ – XIX песен „Отричане от гнева“

След Втората световна война и нови, непрежалими загуби в жива сила и след вменяването на поредни финансови задължения и още по-тежки териториални ограничения, България излиза от монархическия „кръжец“ на онази Европа, с която сме се съобразявали (не)особено стриктно, докато спазваме клаузите на Ньойския договор от Първата световна война.

В поредния глобален сблъсък ние заставаме на страната на Тристранния пакт – или както още го наричат – Оста: Рим, Берлин, Токио. Победени сме отново – и телом, и духом, а като капак се залавяме с предизвикателството да утвърдим социализма по съветски модел, но в побългарен вариант на класово-социална корекция, чрез която тотално се отричаме от преживяното, изстраданото и съграденото при монархофашисткия капитализъм.

Въпросната квалификация „монархофашизъм“ властваше в българската историография през всичките 45 години народна власт – това беше единственият официално наложен прочит на най-новата ни история и на събитията, в които сме били преки или косвени участници.

От пепелищата на войната и от разорения свят на милиони хора и съдби се „раждат“ нови социални и географски общности. Върху картата на Европа и на света се появява групата държави на т. нар. „социалистическо семейство“. Трябвало е да свикваме с коренно променената геополитическа корелация и да се адаптираме като нация към онова, което реалността предлага. Но всичко това ще ни сполети не само и единствено заради прищевките на големите политически играчи – Западът (разбирай Западна Европа плюс САЩ) и Съюзът на съветските социалистически републики (СССР), които доминират двата свята – на капитализма и на социализма. В средата на миналия XX век ще се конструират и нови военни съюзи, а благодарение на тях ще се стигне до ярки епизоди в опазването на статуквото и дори до т. нар. „мирно съвместно същест-

вуване“ – геополитически термин от времето, в което и от едната, и от другата страна на „Желязната завеса“ разбират, че само с дрънкането на оръжие няма как да живеем спокойно, в относително траен икономически напредък и просперитет.

Така логически ОРЪЖИЕТО се превръща ЩИТ НА МИРА в едно биполярно, експресивно-депресивно състояние на световната политика. Цивилизацията иска да е извън капаните на старите привички и решения, най-лесното излизане от които е военният конфликт. В същото време опасността от война мобилизира до краен предел ресурсите от двете страни на въображаемия сблъсък, така че винаги да има равновесие на силите и реална надежда, че никой не би се осмелил да започне пръв, защото това ще означава край за всички.

По-надолу ще се опитаме да отговорим на въпроса как обаче в сковаващите пропорции на паритета се стига и до термина „Студена война“, за да успеем да дефинираме по-разбираемо съперничеството между Източния и Западния блок.

В ледовете на вече описаните обтегнати взаимоотношения се е налагало да търсим по всякакъв начин и на всяка цена знак за примиримо неравенство между идеологиите: социализъм/планова икономика и капитализъм/свободен пазар. Освен това е било необходимо да удържаме естествения подтик у себе си за употребата на военни аргументи – в случаите, когато дипломацията е безсилна. Възпиращата червена линия на разума обаче веднага е сигнализирала за евентуално пагубните размери на загубите след един нов световен конфликт, ако все пак някой се осмели да го „подпали“. Просто никой не е искал да рискува, а двата лагера са били едновременно и печеливша, и губеща страна върху зеленото сукно на геополитическото казино.

Понятието „Студена война“ не се ражда изведнъж и не е плод на социалистическата фантазия. Както е добре известно от историята, бляновете на социализма са... безгранични. По-нататък в книгата ще разберете защо си позволяваме това – леко (не) коректно обобщение, което в никакъв случай не е израз на крайно отношение, а пък и все още има живи хора от онази, не чак толкова далечна епоха. За тях социализмът беше и си остава обществено устройство, градено съвсем не на шега и без грам илюзии, но нека да не изпадаме в излишна риторика. Не това е задачата ни.

Колкото и фрапиращо да звучи, понятието „Студена война“ дължим на визионерите на Западния свят – талантливи и обаятелни личности, които чрез образно изкривяване на действителността успяват да убедят околните, че това, за което мислят и говорят, е част от бъдещето. В много случаи истински одарените визионери се приближават до реалността, която се превръща в обществено устройство едва няколко

поколения след тях. Обикновено носителите на новите идеи не доживяват да видят мечтите си в действие.

За баща на идеологемата „Студена война“ се смята британецът Ерик Артър Блеър (Джордж Оруел), автор на романа „1984“ (Nineteen Eighty-Four) – политическа антиутопия, разобличаваща тоталитаризма. За „Студена война“ Оруел споменава в едно свое интервю, а терминът е творчески интерпретиран и става популярен благодарение на журналиста Уолтър Липман, който издава през 1947 година книга, озаглавена „Студена война“ (“Cold War”).

Романът бестселър на Оруел „1984“ излиза малко по-късно – на 8 юни 1949 година, два месеца след като на 4 април същата година е създаден северноатлантическият блок НАТО (North Atlantic Treaty Organization). Книгата е призната едва през 2005 година от списание Times за един от 100-те най-добри романи на английски език. За него казват, че представлява дисутопична научна фантастика, която обаче, забележете (!) – е създадена на базата на реалното разделение на света на т. нар. „зони на влияние“, очертани още на Техеранската конференция – събитие, състояло се през 1943 година (28 ноември – 1 декември) в Техеран. Там СССР, САЩ и Великобритания вземат решение за отварянето на втори европейски фронт и се разбират в детайли за подялбата на света чрез споменатите вече „зони на влияние“.

Погледнато през българския калейдоскоп обаче, след 1945 година социализмът у нас изобщо не е утопичен модел, а реален механизъм на въздействие и най-вече – на противодействие срещу силите на империализма. Освен с идеология се е налагало да се защитаваме с много труд и с много лишения. И да доказваме, пряко сили и възможности, че това, което европейските народи са постигнали за столетия, ние можем да го наваксаме за няколко петилетки. В много отношения наистина успяхме да ги настигнем и да ги надминем дори. Но и при нас не липсваха биполярни политически и най-вече икономически раздвоения на обществената матрица, която в крайна сметка отново беше разрушена и отново прекроена по други стереотипи, за да се върнем в изходната точка на калейдоскопа. Т.е., след като се вгледахме в реалността – видяхме, че пак сме в началото на края или в края на началото на много различни от социалистическите икономически постулати и предизвикателства.

Именно през тази матрица – калейдоскоп ще „превъртаме“ по-нататък повествованието на нашата история – на вече социалистическата, национализирана Държавна взривна фабрика „Дунарит“, която е в състава и под методическото ръководство на ДИО (Държавно индустриално обединение) „Химическа индустрия“ – София, ул. „Алабин“ 56.

Важен момент от първите по-сериозни организационни и методологични промени в портфолиото на „Дунарит“ след 1947 година е приемането на пасивите и активите на ловешката взривна фабрика „Карлит“. При подобни реорганизации поемащите отговорността са натоварени с приспособяване не на две различни ръководни концепции една към друга, а с конструирането на съвършено нова организационна и производствена структура. Съществено е да отбележим също така, че първият, всъщност втори, но вече титулярен социалистически директор на „Дунарит“, Коста Момчилов, е бил човек с характер и непоклатими професионални подходи към задачата да съхрани предприятието. Да го развива върху нови базисни критерии, с търпение и пословично трудолюбие. Защото сливането с „Карлит“ не е било нито особено лесно, нито пък много гладко. Научаваме го от архивите, където откриваме преписка-извлечение с гриф „В името на народа“. Става дума за Изпълнителен лист, издаден на 31 март 1948 година от Областен съд Ловеч по наказателно дело №120/1947 година за конфискация на имуществото на ловешкото дружество „Карлит“, откъдето очевидно никой не е оказвал никаква помощ при предаването на активите и пасивите, с които русенци е трябвало да приемат новото съдружие. Акциите на „Карлит“, собственост на Любомир Стефанов Момчилов от гр. Ловеч, към момента на конфискацията са на стойност 408 000 лв.

Освен физическото преместване на част от оборудването на ловешката фабрика, в Русе пристига един от най-добрите специалисти по взривовете в България – Иван Карловски, познавач в детайли на качествата на амонитите – консистентни вещества на базата на смеси от амониев нитрат, нитротолуол и нитроглицерин. Особеното на тези съставки е, че те не са чувствителни/податливи на удари, поради което намират широко приложение при взривни работи в цивилния живот и във военното дело. В нашия конкретен случай прицелът на новото ръководство на „Дунарит“ е стратегически верен, защото на хоризонта се задава с „гръм и трясък“ широкият фронт на социалистическото строителство, когато наистина за няколко петилетки от нищото израстват заводи, разработват се мини, строят се пътища и язовири. Започва и градежът на уникалните каскади – в Рила „Белмекен – Сестримо – Чаира“ (ВЕЦ – ПАВЕЦ „Белмекен“; ВЕЦ „Сестримо“; ВЕЦ „Момина клисура“), както и съоръженията в източния дял на Родопа планина – каскадата „Долна Арда“, където пък студенти от тогавашния ВИММЕСС – Русе стават национални първенци в бригадирското движение и строят пътя към ВЕЦ „Студен кладенец“. Промишлените взривове, изработени в „Дунарит“, са проправяли просеката на социализма в тези наистина гигантски градежи на новото време, отеквали са в ехото на петилетките и с техните гърмели са закърмени няколко поколения строители на социалистическа България.

В „Дунарит“ също вървят епохални промени. Фабриката започва да работи във високите обороти на непрекъснато увеличаващи се поръчки за „гърмящата“ стока. Създадени са и нови видове експлозиви и суспензии – гранотол, аматол, амонит. В номенклатурата се запазва производството на взривателния шнур/бикфордов фитил, който десетилетие по-късно ще бъде заменен с вече по-модерния детониращ шнур.

И докато преобразяването на старата барутна фабрика в модерен завод се превръща напълно разбираемо и осезаемо в „център на вселената“ за тогавашните работници и ръководители на „Дунарит“, в света се случват не по-малко знаменателни събития, чието ехо се блъска и отеква в меандрите на Дунавския бряг, за да остави следи и поуки за следващите поколения.

След сформирането през 1949 година на Северноатлантическия военен съюз НАТО (Белгия, Нидерландия, Люксембург, Франция, Обединеното кралство Великобритания, САЩ, Канада, Португалия, Италия, Норвегия, Дания и Исландия) не навсякъде обществената подкрепа на този акт е еднозначна – в Исландия например има сериозни вълнения (март 1949 година) срещу създаването на блока.

Не можем обаче да пропуснем и нещо фундаментално важно в историята на западната цивилизация, като върнем лентата малко назад, четири години преди подписването на северноатлантическия военен съюз – това са датите 6 и 9 август 1945 година, когато все още не е приключила официално Втората световна война. В утрото на 6 август 1945 година американският бомбардировач B-29 „Енола Гей“, с командир на екипажа – полковник Пол Тибетс, хвърля над японския град Хирошима атомната бомба “Little Boy” (в превод от английски: „Малчугана“). Три дни по-късно е хвърлена и втората атомна бомба – “Fat Man” („Дебелака“), с която е разрушен град Нагасаки.

Втрещеното човечество започва да осъзнава, че е изправено наистина пред съдбовен избор – да се съхрани и опази от война чрез страх и безконтролна надпревара във въоръжаването, или да търси и други пътища за оцеляване. И за да достигнем приблизително точно, а не само емоционално, до мащабността на откритието на атомната бомба, ще дадем още няколко сравнения.

Ужасяващото оръжие е създадено по т. нар. Проект „Манхатън“. За него са работили 130 000 души от 30 научни звена и организации в САЩ. Смъртоносното изобретение с поразителен „коефициент на полезно действие“ (КПД) по тогавашните разценки струва 2 милиарда щатски долара (приблизително 22 млрд. долара днешни пари), което го прави една от най-мащабните и най-скъпите изследователски програми в историята на Земята. Тестваните върху мирното японско население атомни бомби засега са един-

ственото реално „упражнение“ по водене на война чрез масово унищожение (!), благодарение на могъществото на човешкия интелект и на създадените от него технологии.

Да, наистина логиката на историята е неумолима. Тя обича да се „връща“ при нас в нови форми и в нови състояния на интелекта. И поради тази толкова простичка формула много неща, съвсем не на шега, се раждат и се развиват в почти всички области на битието. После изконсумираните технологии (икономически и политически) закономерно си остаряват и на тяхно място се появяват откритията на следващите поколения, надградили базовия фундамент.

С особена признателност към делото на предходниците в „Дунарит“, непосредствено след портала, на площадчето пред административната сграда е издигната стъклена беседка, в която е съхранен „жив паметник“ от първите години на социалистическия период на фабриката. Това е устройство за раздробяване и смесване на насипни материали чрез натиск. Машината е монтирана на 17 октомври 1951 година и заменя стария колерган от 1907 година. Тя представлява стоманен чашообразен съд, в който е вградена вертикална ос, на която е закрепено водило с две хоризонтални полуоси – с монтирани две цилиндрични ролки. Ролките се търкалят по дъното на чашата, като мачкат, раздробяват и смесват материалите. Колерганът служи за мокро и сухо смесване на консистенции със средна твърдост. Съоръжението е пуснато в действие от бригадата на Иван Карловски, за което научаваме от паметната бележка, оставена предвидливо в една от ролките на машината – за спомен и за пример на следващите инженери, които ще се трудят в русенската оръжейна фабрика.

Телеграфически изписаното от ръката на Иван Карловски послание има особен подтекст и е нещо като качествен „сертификат“ за работата на тогавашните професионалисти в бранша. Бележката е свидетелство и за безупречната взискателност на оръжейниците към всеки детайл на вложения във фабриката труд. Повече от сигурно е, че Карловски и момчетата от неговата бригада са искали един ден (неизвестно кога) посланието, оставено в машината, да бъде намерено и оценено по достойнство. И последен щрих към това историческо/професионално завещание: по думите на инженери, които сега работят във фирма „Дунарит“, колерганът е в безупречно техническо състояние и може да бъде пуснат в действие, ако се намира в производствените условия отпреди 70 години.

** * * Сбогуване с барутната манифактура*

През 1955 година сметките на русенските експерти по експлозивите показват, че производството на едно от най-еволюционните открития на човечеството – барута, вече не е рентабилно. Във фабриката, две петилетки след началото на социализма, са внедрени нови взривни вещества и смеси, с висок ефект на принадената стойност, които са търсени не само на вътрешния, но и на външните пазари. Добрият стар барут се задъхва пред съвършенствата на модерните си „братя по оръжие“.

Начинът на производството на барута от съвременна гледна точка е лесен – трудно е било в началото на XX век, когато е създадена фабриката „Принц Борис“.

Черният (димен) барут е механична смес, в която влизат: калиева селитра 78 %, дървен ретортен въглен 12 % и сяра 10 %. Селитрата отделя необходимия за горенето на въглена кислород и азот, който увеличава обема на газовете. Сярата служи за съединяване на калиевата селитра с въглена и дава ускорение на горенето.

Дървените ретортни въглища се получават при суха дестилация на дърва в затворено пространство. В „Дунарит“ има такава инсталация, където при 300° температура се обработват крехки несмолисти дървесни видове: липа, върба, смрадлика. Любопитно е да подчертаем, че с въглен от смрадлика се прави най-добрият ловен барут. Технологията на барутното производство се свежда до получаването на еднородна маса, която се обработва графитно – на зрънца, в специален барабан, за да бъдат устойчиви те на влагата и да придобият блестящ черен цвят. От особено значение е по повърхността на зрънцата да няма бял налеп от селитра или жълти петна от сяра. В противен случай барутът е дефектен. Въпросните петна трябва да не се забелязват даже и с въоръжено око – през лупа или увеличителен уред.

Скъпият транспорт на върбовата дървесина, добивана в Русенско, Силистренско и Тутраканско, и енергоемкостта на технологията предопределят в новите икономически условия спирането на барутното производство.

Подобно на барута, който си отива завинаги от производствения микс на „Дунарит“, в голямата политика през 1955 година и десетилетието след това се случват интересни неща, а светът се разделя с митологията за неизбежния сблъсък (въоръжен конфликт) между Изтока и Запада, който би трябвало да е логическо следствие от класовата борба. Настъпват годините на отрезвяване от ескалацията и нещо, което много-много не се коментира, но се знае от историците – през 1954 година СССР предлага да се включи в НАТО. От алианса отказват с опасението, че това е подмолна маневра на руснаците за разцепление на военния блок. Реакцията в социалистическото

семейство на този отказ не закъснява. На 14 май 1955 година е учреден друг военен блок – Варшавският договор, а създателите му са Съветският съюз, Унгария, Чехословакия, Полша, България, Румъния, Албания и Източна Германия, като по този начин ясно се очертават двете противостоящи страни в Студената война.

Постепенно обаче конфронтацията се трансформира в завой към мирно съвместно съжителство. Започват взаимното дебнене и надпреварата във въоръжаването. Утрояват се усилията за стратегическо завладяване на космоса от СССР и САЩ. Стартът на космическата надпревара е даден след съветския пробив в това отношение и изпращането на първия човек в космическа орбита – Юрий Гагарин, 12 април 1961 година.

През тези години барутната фабрика се променя до неузнаваемост. Най-важното и фундаментално решение е преминаването на производството към нова енергийна платформа. Старите каиши и ремъци, които се задвижват от газгенератора и предават тягата към поточните линии и машините (произведени през 1928 година!), са заменени с модерно оборудване. Ръчният труд отстъпва пред технологиите. Българската икономика, в това число и Държавното индустриално предприятие за взривни материали в Русе, следват плановия режим на работа (на петилетки) и поради тази причина започва да се води стриктна отчетност за (не)свършеното, за да могат да се вземат адекватни и навременни мерки в съревнованието с капитализма.

Напредъкът е видим, а резултатите – зашеметяващи. Капиталистическата манифактура от началото на века се преобразява в модерно предприятие. Изградена е вътрешнозаводската инфраструктура между цеховете. Построен е главният път, който свързва откъм югозапад завода с централното шосе през разклона за с. Липник. И ако през 1949 година са произведени 192 тона експлозиви, през 1960 година количеството вече е 2239 тона. В същия времеви отрязък четири пъти нараства производството на бикфордов фитил, около 100 тона е новото производство на т. нар. „пресовки“.

Складовата база със съществуващите първоначално 8 помещения (5 за основни материали и 3 за готова продукция) се разширява, парцелът на фабриката набъбва до 300 дка. Персоналът вече е 240 души работници на постоянни трудови договори. В „Дунарит“ „месечарите“, „седмичарите“, „надинчарите“ и временно наетите (вж. предходната глава) са отдавна забравен спомен. През бурните години на съзиданието и ранните успехи на социализма директори на „Дунарит“ са: Коста Момчилов (1947 – 1951); Иван Попов (1952 – 1954); Димитър Ненов (1954 – 1959); Борис Василев (1959 – 1960); Петър Екзаров (1961 – 1976). В специалния „Навигатор – детонатор“, в края на книгата, са имената на всички ръководители и мениджъри на „Дунарит“ от 1947 година до наши дни.

Както си му е редът, в битката за хляба и в грапавините на делниците неусетно, но трайно се настанява т. нар. „класово-партиен подход“. Той трябва да регулира и да контролира процесите в общественото устройство. Появяват се бригадите за комунистически труд, паспортите на трудовата слава, званията „Ударник на комунистическия труд“ и „Най-добър в професията“. Хората живеят вече и с тях, но не някак примиренчески, а с ангажираност, защото идеологическата благонадеждност е от съществено значение в оценъчните характеристики и е трамплин за професионалното израстване.

Други ветрове започват да веят през 50-те и 60-те години на XX век над естествения природен овраг (падина, вдлъбнатина), образуван с хилядолетия от природата в южния край на местността, която тукашните жители наричат Липнишката гора – орманите. Това слънчево място ще преживее още стотици преображения и ще е свидетел на много обрати, за които тепърва ще разкажем.

**** * * Петилетки и хибридни (не)съответствия***

В десетилетието от 1979 до 1989 година русенските оръжейници постигат феноменални резултати, разбира се, на базата на граденото през 60-те и 70-те години на XX век. „Дунарит“ действително може да бъде сочен като едно от малкото стопански изключения у нас и в целия социалистически лагер, с постоянно възходяща траектория на развитие, въпреки стопанската стагнация и катаклизмите в икономическия блок на регулираното, планово стопанство. Именно в това десетилетие СССР започва да изпитва трудности от обременителното донорство на подчинените си сателити. С изключение на България, някои от държавите във Варшавския договор и огледалното му гражданско съответствие – Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ) изискваха усилие и превенция в много отношения. Но най-вече да бъдат „озаптявани“ и вкарвани в правия път държавните и политическите им ръководства, дръзнали да имат свое виждане за по-човешко лице на социализма и по-голяма свобода на взаимоотношенията вътре в Източния блок – най-ярки примери в това отношение са събитията от 1956 година в Унгария и смазването на Пражката пролет в Чехословакия през 1968 година.

Сега иде ред да погледнем към времето, в което „Дунарит“ е в процес на цялостно преориентиране на портфолиото си. Настъпва ерата на „преобразяването“ и превръщането му в промишлена единица от списъка на т. нар. „секретни производства“. Това се случва след преминаване към държавното обединение „Металхим“ – изцяло военна

структура, натоварена с особени задачи за специална продукция по световни стандарти, но със съветски патенти. Тук също така е мястото да подчертаем дебело, че руснаците са имали пълно доверие в професионализма на българските си партньори от Русе. Разполагали сме с цялата конструктивна документация и с достъп до съветските технологични разработки, поне що се отнася до онези производства, в които се профилира „Дунарит“.

За бързото развитие са били необходими нови производствени мощности. Създадено е звено за капитално строителство по стопански начин. Това е почти незабележима, но много важна стъпка извън каноните на секретната плановост. Няма формално нарушение на йерархията и подчинеността на съветските другари, нито на вътрешния ред в държавата, но се дава път на стопанската инициатива.

Наистина забележителен ход! На много места в България въпросните звена за капитално строителство през годините станаха по-добри от професионалистите в бранша.

В малка скоба ще си позволим да погледнем от дистанцията на времето към подобен дисонанс между идеологията и практиката, защото той се долавя и в следващите години, които изобилстват от нескончаеми реформи, конгресни решения и партийни тезиси, преструктурирания и преформатиране на идейната платформа на различните етапи и видовете социализъм. Тези подскоци в „методологията на идеологията“ влияят отрицателно върху икономическите показатели на иначе желязно планираното и свръхцентрализирано стопанство.

Сблъсъкът на идеологеми с находчивостта на практическия социализъм е малкото камъче в обувката, което превръща надбягването с капитализма в обречено състезание. За щастие, в „Дунарит“ и в българския военнопромишлен комплекс по-горе описаните „разлюлявания“ не са чак толкова забележими. Варшавският договор – военните доставки и поръчките, обвързаната стратегия на отбрана на социалистическите страни и обменът на технологии изискват „педантична ритмичност“, а секретното, военно направление на българската икономика през 70-те години вече отваря кранчето на валутните приходи – в преводни рубли и в американски долари. Това са „златните дивиденти“ от направената реконструкция в „Дунарит“. В икономическите отчети на предприятието се появява и графата „валутни постъпления“ – онези свежи, „готови пари“, които обаче не се изсипват от някакъв незнаен рог на изобилието. Те са резултат от тоталното промишлено преобразяване. Усвоени са артилерийски гръм (1964); противотанкова мина ПТМ-БА III и противопехотна мина ПМН (1965); шнуров заряд ШЗ-65 (1966); удължен заряд УЗ-2 (1968); артилерийска мина 82 мм (1970). В предпри-

ятието се извършва снарядяването на изделията, а производството на корпусите, опаковките и окомплектоващите елементи е кооперирано с други подразделения на „Металхим“.

Модернизацията в укрепналия – и в технологично, и в организационно отношение – завод продължава през следващото десетилетие 1971 – 1981 година. Времената стават по-други, а споменът за бившата барутна фабрика е единствено и само от няколко запазени стари постройки, използвани вече за битови складове и като поддържаща производствена база.

На русенските оръжейници предстои да преминат през няколко стратегически етапа на кооперираме и също толкова важни усъвършенствания в крайните изделия. И това се случва благодарение на генералния директор на ДСО „Металхим“, инж. Илия Гунчев, който винаги е държал на професионалния диалог с русенци заради по-особеното им, новаторско отношение към модернизацията. Повечето от сегашните ветерани – мениджъри на „Дунарит“ – тогава млади инженери, все още си спомнят и разказват как Гунчев е давал път на новите попълнения, а вратата на кабинета му винаги е била отворена за всичките 130 хиляди (!) работници и ръководители в обединението...

Подемът във военнопромишления комплекс и в Съвета за икономическа взаимопомощ (цивилното кооперираме на социалистическия блок) става възможен и заради преформатирането на световната карта, върху която се появяват една след друга т. нар. страни от „Третия свят“. При новия паритет от двете страни на „Желязната завеса“ пробивите в колониалните системи на някогашните големи империи – Великобритания, Франция, Италия, Испания, Холандия, са логически разбираеми. На другите континенти, освен в Стара Европа – където е игран основният театър на Втората световна война, започва борба за пазари, за икономически и военни сфери на влияние. Именно в ускорението на световните процеси и в новите възможности пред военните производства се вписва изключително умело и далновидно българският военнопромишлен комплекс, в това число и „Дунарит“.

И понеже пехотата във военната стратегия на модерния свят (и теоретично, и практически) вече е от втората вълна в прекия сблъсък след авиацията, през 1971 – 1975 година в Русе започва производството на авиобомби. Това са изделията П-50-75 (учебна авиобомба) и осколочно-фугасната бомба ОФАБ-100 НВ. Правим пробив в едно направление, което и до днес е сред силните производствени номенклатури на „Дунарит“. В този сегмент са натрупани опит и специфични познания, които са уникални и като технология, и като умение на производителя да поддържа постоянно високо ниво на продукцията. Внедрена е технология за снарядяване чрез леене под вакуум, как-

то и технология за пресоване и шнековане. Няма как да не отбележим и отварянето на предприятието към сътрудничество/колаборация с науката. Добър резултат дава партньорството с научен колектив от ВИММЕСС – Русе, за разработка и практическо приложение на технология за полуавтоматично заваряване под флюс и полуавтоматично заваряване в среда от въглероден двуокис.

Русенските изделия са еталон за безупречно качество, а външно- и вътрешнотърговските контракти през това десетилетие бележат изключително сериозен ръст. „Дунарит“ става комплексен партньор на почти всички големи военни заводи у нас – ВМЗ – Сопот; „Фридрих Енгелс“ – Казанлък; „Импулс“ – Габрово; „Иван Йонков“ – Трявна; „9 май“ – Червен бряг; „Бунай“ – Панагюрище; „Сигнал“ – София. Освен в кооперирането, заводът тясно се специализира в областта на т. нар. „инженерни боеприпаси“ – противотанкови и противопехотни мини, съсредоточени, комулативни, шнурови и удължени заряди. Създават се уникални производствени звена, също без аналог у нас.

През 1975 година в „Дунарит“ е произведена продукция за 28 млн. лв., което е 2,7 пъти повече от 1970 година. За отличните резултати през шестата петилетка колективът на завода е удостоен с орден „Червено знаме на труда“.

При подобни темпове и висок интензитет на промените резултатите не закъсняват. Седмата петилетка (1970 – 1975) е изпълнена 15 месеца предсрочно, а до края на 1980 година е произведена допълнителна продукция за 75 млн. лв. Цифрите звучат колосално в сравнение с мащабността на барутното производство 75 години по-рано, когато е създаден „Дунарит“. И понеже всеки съзнателно положен труд рано или късно се възнаграждава, признанието за русенци не закъснява. За своя 75-годишен юбилей, през 1978 година, заводът става носител на най-високото държавно отличие от епохата на социализма – орден „Народна република България“ – I степен.

Междувременно, в градежа на световния социализъм се е отворила пукнатина. Оказва се, че състоянието на стабилитет и непоклатимост на социалистическата система е твърде ефимерно.

На 21 февруари 1972 година 37-ият американски президент – Ричард Милхауз Никсън, заклет антикомунист и един от големите стратези на „Студената война“, слиза от борда на самолета “Air Force” 1 на летището в Пекин. Колкото и странно да звучи сега, от първата четвърт на XXI век, Западът пробива Изтока от Изток (?!). Няма нонсенс и никакво противоречие – тогава именно САЩ и Китай – Поднебесната империя, си подават ръка в най-страховития и смразяващ период на следвоенните години, и особено след напрежението около Корейската война, след Карибската криза заради Куба и вече в отблясъците на виетнамския конфликт. Както пишат мнозина анализа-

тори, Китай се оказва КЛЮЧЪТ към интермедията на катаклизмите в социалистическия колос (СССР и останалите), който започва да се усеща недотам монолитен и непоклатим.

Забележително е също така да се знае, че по същото време – на американско-китайското размразяване, СССР има струпани много повече войски на китайската граница, отколкото в Западна Европа. И пак по това време в Стария континент на власт са консерватори като Едуард Хийт във Великобритания и Шарл дьо Гол във Франция. Именно при подготовката на въпросното посещение в Китай президентът Никсън прави едно наистина велико, но непознато на широката публика прозрение за бъдещата роля на азиатския колос в съвременния свят. За историята и за протоколите на дипломацията Никсън ни оставя следната фраза:

> „... Е, вие трябва просто да спрете и да помислите какво би се случило, ако някой, който има сносна система на управление, получи контрол над тази земя. Велики Боже... В целия свят няма да има сила, да би могла да се равнява с тях – имам предвид, поставете 800 милиона китайци да работят в сносна система – ... и те ще станат лидерите на света.“ (по документ, озаглавен Conversation Between President Nixon and de ambassador to the Republic of China (McConaughy): Washington, June 30, 1971, 12:18 – 12:35 pm, FRUS 17, с. 349, цитиран от бившия държавен секретар на САЩ – Хенри Кисинджър).

Всъщност за разбирането на „Студената война“ ще ни помогне в известен смисъл и казаното от Никсън по време на срещата му в Пекин с министър-председателя на Китай Чжоу Енлай. Ето какво е подчертал тогава американският президент:

> „Ние знаем, че вие дълбоко вярвате във вашите принципи и ние вярваме дълбоко в нашите принципи. Ние не ви молим да правите компромис с вашите принципи, също както и вие не бихте ни помолили да направим компромис с нашите“.

През 1980 година, 9 години преди тоталния завой на 180 градуса за социализма, в „Дунарит“ властва бригадната организация на труда. Носителите на най-високото държавно отличие – орден „Народна република България“ – I степен – общо 32 бригади, не допускат компромиси с качеството на продукцията. Това са „златните години“ на завода, със „златните заплати“, със „златните социални придобивки“, със заслуженото признание и уважение на цялата русенска общественост към „Дунарит“. Условно казано, бригадите на „социалистическите капиталисти“ от най-силната промишлена единица в тогавашния Русенски окръг работят по изпълнението на т. нар. „регламентирано планово задание“ – определена с коефициент парична сума се разпределя между

членовете на бригадата. Плаща се на базата на комплексни разценки за индивидуална квалификация, за активност и принос на всеки работник в общия трудов процес.

Промененият икономически механизъм на българския социализъм е в унисон с решенията на историческия за тогавашните времена Десети конгрес на БКП, на който е утвърдена новата, наричана „живковска“ Конституция на Народна република България (НРБ).

В шлифовката на споменатия нов курс се прокрадват обаче първите по-сериозни предупреждения за лимитиране/ограничаване на разходите на суровини, материали и енергоносители. По-късно този процес ще се задълбочи, защото очевидно нещо в базисната система на социализма започва да скърца. Какво и защо се случва, можем да разберем както от последвалото детерминиране (добавяне на нови признаци) на производствения модел в „Дунарит“, така и от твърде амбициозното желание за реорганизация в партийното администриране на българския икономически механизъм.

Междувременно, през 1978 година във военните заводи в Сопот се случва голяма производствена авария. За мащабите на строго засекретеното военно производство и в очите на обществеността това е трагичен инцидент, който предначертава бъдещите мерки за сигурност във военнопромишления комплекс, в това число и в „Дунарит“, където е разработена индивидуална програма за защита от аварии. И ако трябва да бъдем съвсем точни, още през 1978 година се прави стратегическото обезопасяване на складовете за взривни материали и готовата продукция – именно тези мерки и конкретните действия са причина за ограничения периметър на големия взрив в „Дунарит“ 15 години по-късно, през пролетта на 1993 година, за който сме отделили специална част в книгата.

При така очертаното позициониране и уголемяване/мащабиране на перспективите пред „Дунарит“, в мозъчните центрове на ДСО „Металхим“ започват да мислят загрижено за трудовия ресурс след разширяването на русенския завод. Екипът в обединението ползва опита и предимствата на „Дунарит“ и като организационна, и като стопанска структура. Русенци са осезаемо забележими в сравнение със сродните предприятия от отрасъла.

През десетилетието 1980 – 1990 година започват да се очертават по-сериозните недостатъци на плановото социалистическо стопанство, което очевидно не е способно да се съревновава резултатно със свободната инициативата и свободните стоково-парични взаимоотношения на капитализма. Тези недъзи все още са невидими за широката публика (регистрирали са ги специалистите и познавачите на плановия модел). За много

местни ръководители от по-нисшия ешелон и най-вече за обикновените хора икономиката привидно е вдъхвала респект и доверие.

„Дунарит“ посреща осмата петилетка с годишен обем над 60 млн. лева и колектив около 2000 души. Усвояват се изделия от пластмаси и метали – със специфика, малко по-различна от обработката на взривните материали и снаряжителната дейност. В ДСО „Металхим“ вземат решение за преструктуриране на предприятието в машиностроителен комбинат.

Колко и дали до (плюс-минус) безкрайност е било възможно подобно разширение и дали не сме платили дан на грандоманията през последното десетилетие социализъм? Въпросът е с повишена трудност и до днес, а хипотезите са толкова, колкото са привържениците на предишния строй, както и апологетите на капитализма. За да не бъдем обаче само отрицатели или поддръжници на едното или другото становище, ще подчертаем, че дори и в тези твърде сложни, не по-малко напрегнати години русенската диря запазва високата си стойност в общия изглед на българския военнопромишлен комплекс.

** * * Случаят „Хан Тервел“ – или (не)предизвестеното сватосване*

Какво всъщност представлява „Дунарит“ през 80-те години на миналия век?

Очевидно при никакви, а вероятно и предварително отигравани сценарии на схемата „комбинат“, не е мислено за провал, защото сметките са излизали, както се казва, „до милиметър“. Да се прави комбинат от един завод, е изключително трудна, изтощителна – и като усилие, и като организация – работа. Искат се самообладание и здрава спойка на хората в завода майка, около който се прикрепят сателитите и се изграждат новите производства. Такъв е именно случаят с машиностроителния завод „Хан Тервел“ в гр. Тервел, дотогава предприятие от Стопанско обединение (СО) „Хранмаш“ – Стара Загора.

Ето какво си спомня Стоян Съботинов:

> „На разговора след разглеждане на завода неговият директор Кольо Колев ни погледна със скептична усмивка и думите: „Не се притеснявайте – ние свикнахме да ни оглеждат и след това нищо да не излезе от следата“. С инж. В. Кръстев му обещахме, че може да се получи успешно „сватосване“. На нас предприятието ни хареса с това, че макар и в скромни размери, има опит в леенето на алуминий и чугун и в пресоването на метални изделия, което считахме за особено важно за създаване на тилова мощ на развиващия се вече машиностроителен комбинат „Дунарит“... за един кратък период „Хан Тервел“ израсна екстензивно и интензивно

– с изграждане на много нови цехове, доставка на модерно оборудване, усвояване и налагане на нови технологии... За 6 – 7 години персоналът му нарасна от 300 на 1500 души...“ (край на цитат от Ст. Съботинов).

Комбинат „Дунарит“ посреща 1300-годишнината на България през 1981 година с ръст над 20 %. Произведената продукция е за 73,6 млн. лв. Темповете не спадат и през 1985 година е реализирана продукция за 109 млн. лв., а русенци са отличници на ДСО „Металхим“ – първенци в цялото обединение на военнопромишления комплекс. Не закъснява и второто най-високо държавно отличие – орден „Народна република България“ – I степен, връчен тържествено на колектива през 1986 година.

Машиностроителният комбинат създава „мозъчен център“ за развойна дейност – Базата за внедряване и развитие, към която са колективите на конструктивния отдел за нестандартно оборудване (КОНО), отделът за инструментална екипировка и звената, разполагащи с достатъчно мотивирани и отлично подготвени инженерно-технически кадри, като Симеон Ралчев, Венелин Туфавчиев, Димитър Бонев, Иван Минчев, Янко Кинчев, Стойко Димитров, Георги Радев, Станчо Василев, Величка Даскалова, Анка Радославова, Калинка Кирова, Венцислав Илиев, Георги Бончев.

Модерното мислене и визията за предстоящите предизвикателства на технологично превъоръжаващия се свят ускоряват съвместната работа с научноизследователски институти и вузовете от страната – НИТИ – Казанлък, ВТУ „Ангел Кънчев“ – Русе, ЦМИ – София, НПО „Технология на металите“ – София.

Комбинатската структура предопределя сериозното движение нагоре на икономическите и финансовите резултати на „Дунарит“. Кривата на диаграмата е необичайно стръмна. До 1985 година в комбината за ежегодно разширение на мощностите и за нови производства са усвоени над 60 млн. лв., средно по 10 – 12 млн. годишно (!). В комбината са обособени следните самостоятелни заводи: Завод 1 – за снарядяване; Завод 2 – за пластмаси; Завод 3 – за механична обработка на детайли от метали; Завод 4 – за инструментална екипировка, нестандартно оборудване и развитие (ЗИЕНОР); Завод 5 – в гр. Тервел и Завод 6 – в гр. Алфатар.

Забележително е нещо друго, което няма как да не влезе в нашата история. Българският военнопромишлен комплекс, както и цялата ни индустрия, се отварят за западните технологии. В Русе, и по-специално в „Дунарит“, идват да работят за определен период от време специалисти от Западна Европа – екипи, които монтират машини и инсталации от световния каталог: KARRACHE; CHARMILLES; DECKEL; MAHO; DEA; IKA. Това са първите операционни системи и технологии с цифровопрограмно управление, които и до днес все още работят безотказно във фирмата.

Нямало е как да се завие кормилото на показващия признаци на умора социализъм без помощта на западните технологии. Тук обаче не говорим за западни инвестиции, а за закупуването на машини и техника, с които е трябвало да догонваме навлизащия в епохата на технологичното преобразяване западен свят.

Не е възможно да опишем всичко в детайли от флуктуациите (колебанията), чрез които се дефинира и чрез които дефилира в общонационалната и в интернационалната палитра на социалистическите икономики нашият машиностроителен комбинат. Долавя се обаче една устойчива парадигма да се подсигури единствено възможната и желаната посока за по-нататъшно развитие на мегаструктурата, обхванала обширна и като територия, и като икономически единици география. В русенския ареал на комбината са изброените 6 завода плюс производствени единици на териториите на бившите Шуменски, Разградски, Силистренски и Толбухински окръзи..

И понеже вече споменахме за „тънката струна“ на българската предприемчивост и лекото, но полезно отклонение от догмите на плановия социализъм, цитираното строителство по стопански начин в „Дунарит“ се разраства до размерите на малък домостроителен комбинат. Създаден е специален Щаб по строителството и са закупени модерни машини и техника за оптимизиране на строителните дейности. В Русе, Две могили и Тервел са изградени бетонови центрове. Комбинатът разполага със собствен транспортен парк и бетоновози от системата „Миксер“ – с въртящи се платформи. Закупен е дори строителен кран. Производствените и битовите обекти, които се строят по стопански начин, са на 25 площадки на територията на по-горе изброените окръзи. Комбинатът пуска в експлоатация собствена ел. подстанция с мощност 110 kV.

Ще завършим епизода „Студената война“ с епитафията на социализма, съчинена в най-охраняваната къща в света – Белия дом във Вашингтон – резиденция на президентите на САЩ. Същинският процес на събарянето на социализма започва с влизането в Белия дом на 33-тия губернатор на Калифорния и 40-и президент на САЩ – Роналд Рейгън. Трудно може да се анализира това, което свърши бившият актьор, радио- и телевизионен водещ като главнокомандващ и президент, но резултатът от неговото управление се свежда до наистина безпрецедентното разпадане на социалистическата система. И до логическия край на противопоставянето с ядрено оръжие от двете страни на „Желязната завеса“, която, между другото, се беше повдигнала доста либерално в много отношения още преди идването на власт на Роналд Рейгън и много преди реализирането на неговата убийствена за социализма „рейгъномика“.

От 1981 година, когато ние отбелязвахме с всенародни тържества 1300-годишнината на България, до 1989 година, за два мандата, второразрядният холивудски актьор свърши работата на плеяда консерватори и антикомунисти преди него, които само дрънкаха оръжия и размахваха плашилото на ядрения апокалипсис. За този президент бившият държавен секретар на САЩ Хенри Кисинджър пише:

> „Той не се вписваше в никоя установена категория... Рейгън представляваше драматично различен вид на американския консерватизъм в сравнение със затворения и интелектуален Никсън или със спокойния потомък на Средния запад Форд. Предизвикателно оптимистичен относно американските възможности в период на криза, Роналд Рейгън, повече от всеки висш служител от Джон Фостър Дълес (държавен секретар през 1953 – 1959 година, по времето на президента Дуайт Айзенхауер, б. а.) насам нападаше комунистите като злото, което трябва да бъде унищожено в най-кратък период, а не като заплаха, която да бъде сдържана с поколения...“ (край на цитат от Х. Кисинджър).

Третият свят (Китай и другите в Азия и Африка) се оказа по времето на Роналд Рейгън не само раздвоен, но и „разтроен“ в отношенията си със СССР и сателитите му в СИВ и Варшавския договор. Рейгън всъщност създаде условията за т. нар. на дипломатически език „координирано кръгова отбрана“ срещу Източния блок. През 80-те години започнаха нови геополитически размествания в полза на НАТО и САЩ – вече в ролята на световен жандарм и разпоредител от първа инстанция с конфликтните точки по земното кълбо. Като капак президентът Рейгън обяви през 1983 година прословутата си Стратегическа инициатива – технология от най-ново поколение за прихващане на ядрените ракети на Съветите и неутрализирането им преди те да са достигнали до набелязаните цели. Космическите сателити на САЩ вече бяха образували чадър и над Западна Европа. В същото време в Москва се разиграха три драматични сцени на върха на властовата пирамида. 1982 година: отива си Леонид Брежнев – идва Юрий Андропов; 1984 година: отива си Юрий Андропов – идва Константин Черненко.

През 1985 година в Кремълския дворец влезе Михаил Горбачов. Зоните на съветското влияние в Третия свят се свиха изключително бързо. През 1989 година СССР се оттегли от Афганистан. Световният ред се реконструира вече без хегемонията на социалистическия блок. В Азия – Китай се подготвяше да излезе от „триъгълната тактика на кръговата отбрана“ (китайска външнополитическа терминология). Последното може да звучи еклектично, но и до днес китайците са енигма за разкодиране и за разбиране във всяко едно отношение.

Ето това са накратко и в по-едри щрихи, без претенциите за изчерпателност, основните последици от сблъсъка на американската хегемония (рейгъномиката) с плановата несъстоятелност на регулирания социалистически пазар.

В добрите практики и постиженията на социализма се наслояваха идеологическото доктринерство, несъвместими с пазарните принципи постулати и някои тактически грешки с гибелни последици както за Варшавския договор, така и за Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ). В крайна сметка някои универсални човешки състояния – като естественият подбор, оцеляването на по-добрия и прагматизмът на новото поколение политици, доведоха до разпада на стария ред и до събития, за които ще стане дума по-нататък.

През годините след 1989 в разпада на социалистическото семейство последваха логически „разводи“ с (не)реалните постулати на теорията за мирното съвместно съществуване. Няма и помен от някогашния Морален кодекс за работа в машиностроителния комбинат „Дунарит“. Заради настъпилите промени и катаклизми драматургичният пълнеж с лозунги на икономическия механизъм на социализма беше лишен от съдържание. Той стана излишен!

Може и да се изтълкува като еретично, но на фона на иначе жестокия разрив между двата свята социализмът изгоря върху собствената си клада. Трябваше да се подходи по съвършено нов начин в създадената обстановка, защото веднага след 1989 година и в първите месеци на 1990 година от производствените планове на комбината буквално са зачеркнати 90 на сто от договорите и спецификациите с контрагенти и партньори в системата на външнотърговското дружество „Кинтекс“, МНО и ГИУ.

Съотношението между специалната военна и гражданската продукция от 90:10 огледално се преобръща. По предварителните договори „Дунарит“ е имал в края на 1988 година планово задание за 176 млн. лв. продукция (от които 90 млн. лв. за износ) – всичко е било обезпечено с доставката на материали и с контракти в чужбина, както и вътре в страната.

Когато съберем детайлите и направим рекапитулация на процесите от онези, не чак толкова далечни времена, в съзнанието и на най-непредубедения читател и изследовател неизбежно възникват въпросите: КАК и ЗАЩО е било похабено подобно богатство. Нима е възможно да се случи толкова лесно подобна капитулация с едно печеливш предприятие?

Всъщност, едно върху друго, от днешна гледна точка, без претенциите за изчерпателност или давност от първа ръка, социалистическата формула на икономическия успех е била сгрешена или не е била изчислена докрай прецизно.

В подобна математика между уравненията от икономиката и уравненията от идеологията винаги накрая някой трябва да плати реалната цена. Не че сме имали нереални резултати. Ако не са били реални, днес просто нямаше да го има и „Дунарит“.

Според добрите познавачи на социалистическата планова икономика централизираното управление е било нещо като не съвсем безобидна, но скъпоструваща, или дори твърде пакостлива шега. В градивната надпревара през стърнището на петилетките сме бягали неподходящо обути. Или сме напомпвали балона на един огромен дирижабъл, лишен от перспективата за адекватно маневриране при бързото издигане и след това – бързото пропадане. Дотирането на цените, липсата на кадри, производството „на килограм“ на работническа класа с дипломи от пуцовете и непълноценната комуникация между бизнеса и образованието във висшите училища са били допълнителният баласт, който е трябвало да носим на дирижабъла – започнал да става все по-тежък, все по-трудно управляем и с обедняващ откъм идеи за приземяване екипаж (?!).

И ако в „Дунарит“ нещата са изглеждали прекрасно заради външните договори и скъпоструващата зад граница, плащана в твърда валута специална военна продукция, на другите възлови места в икономиката – енергетика, тежко машиностроене, транспорт – нещата са отивали към катастрофа, доходите реално са падали, а ние нереално сме ги подпирали със собствени сили, акумулирани от предприятия като „Дунарит“ и другите от военнопромишления комплекс. Или просто сме харчили помощта – в рубли и нефт, от могъщия СССР.

Ние стигнахме дори дотам, че първият партиен ръководител на България – Тодор Христов Живков, в навечерието на събитията от 10 ноември 1989 година да изрече пред партийния актив немислимо за идеологическите стандарти, но съвсем реално признание:

> „Нашето ръководство и по-специално Политбюро твърдо заставаме зад тази позиция – че ние имаме работа с недоразвито общество. И за да не се разпростирам, социализъмът е едно недоносче. Ето това е самата истина...“ (край на цитат от Т. Живков).

Какво обаче ни донесе отказването от бащинство на недоносчето? И защо са ни карали да го отглеждаме в „саксията“ на социално-икономическа система, изградена изцяло върху идеологеми? Престъпление ли е била подобна 45-годишна игра на гоненица с капитализма?

Това са изключително трудни въпроси без отговори 115 години след създаването на едно от първите капиталистически предприятия у нас след Освобождението – барутната фабрика в Русе „Принц Борис“, прекръстена с ново име – „Дунарит“ – само месец преди края на Втората световна война, която завършва с капитулацията на Япония на 2 септември 1945 година

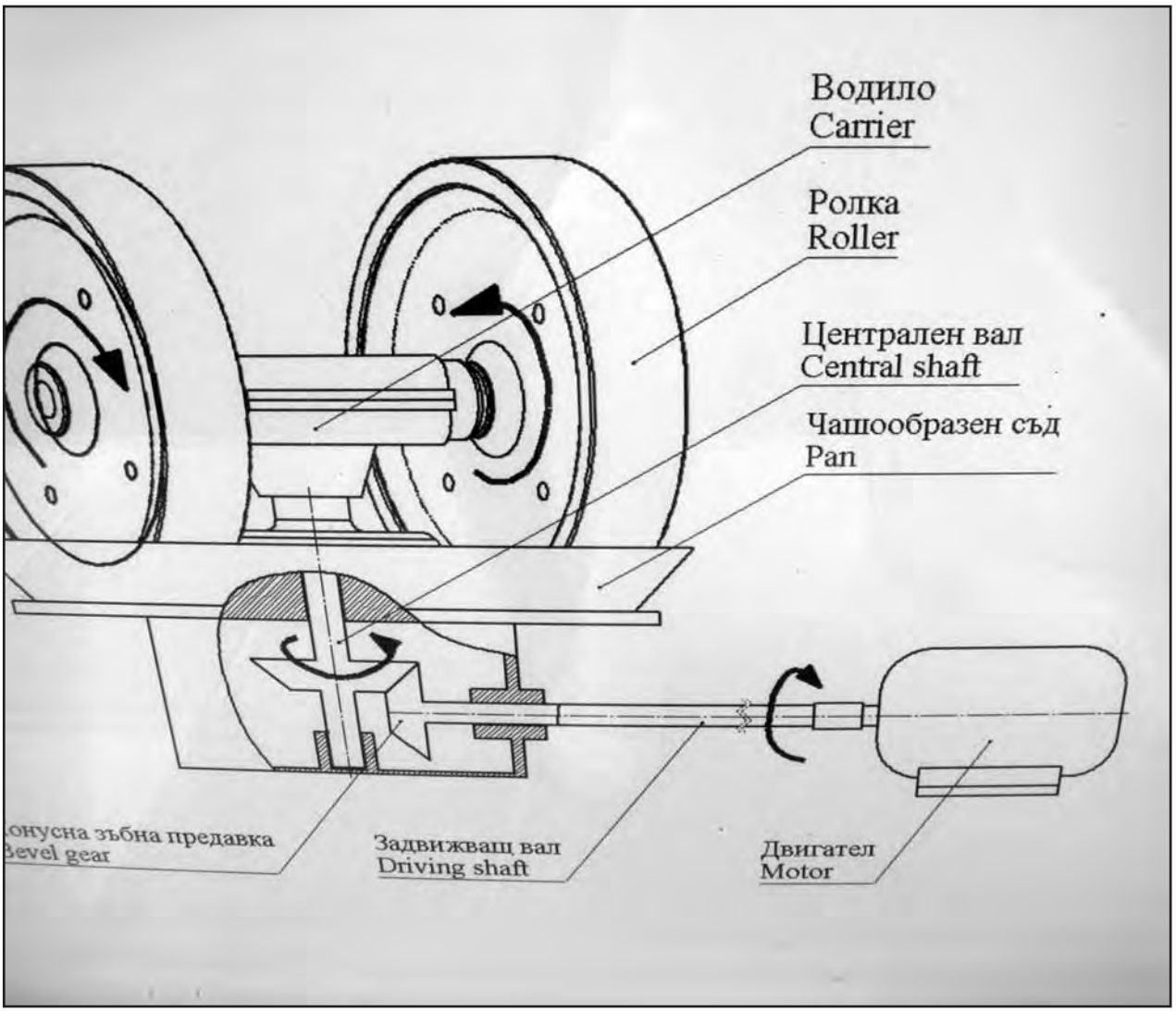

Колерганът, монтиран в „Дунарит“ на 17 октомври 1951 година от бригадата на Иван Карловски…

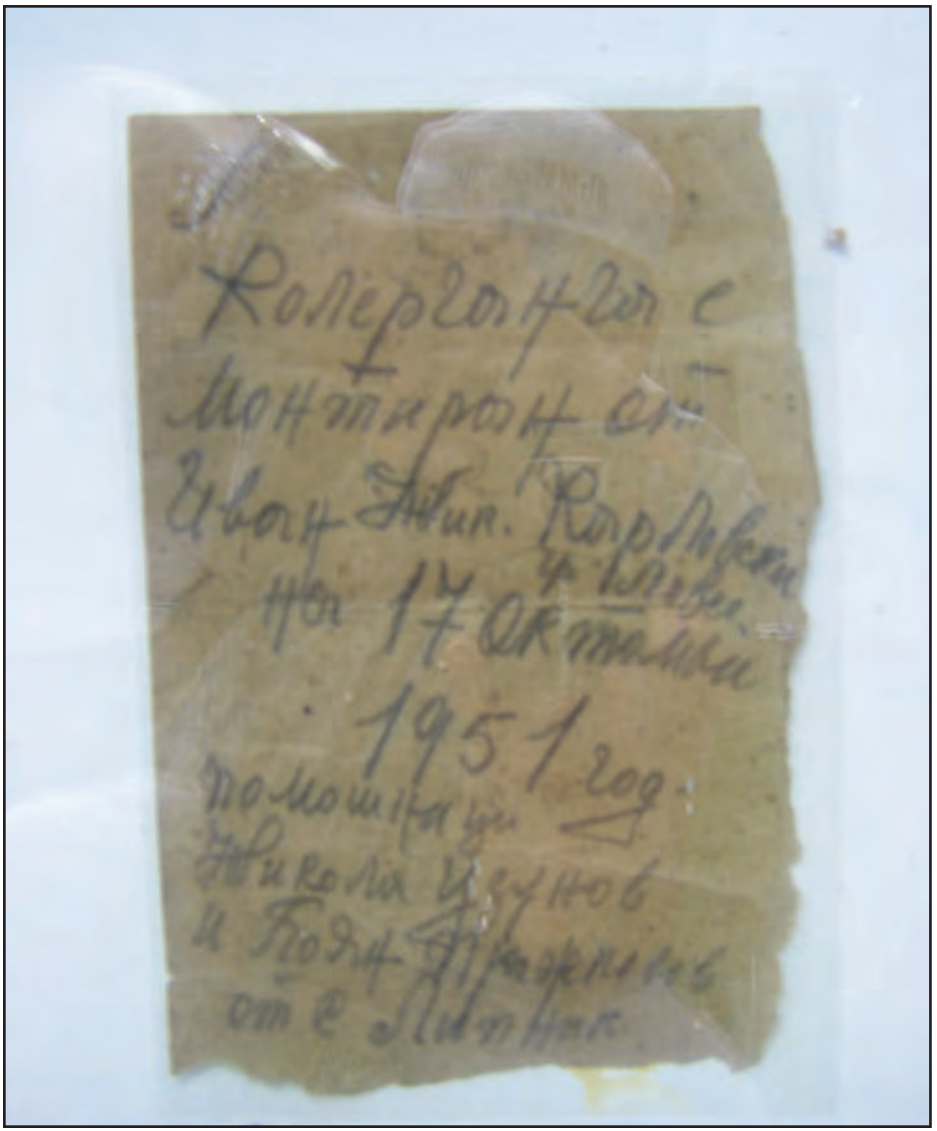

… и паметната бележка за поколенията

ГЛАВА IV

С МАРАТОНКИ В КОНВЕРСИЯТА
(оцеляване)

„Живата несполука е по-добра от мъртвия шедьовър.“ – Бърнард Шоу

Шоковата ситуация през цялата 1990 година ескалира и се задълбочава. Хаосът в държавата и държавността се мултиплицира и върху състоянието на икономиката, в това число и най-вече върху военнопромишления комплекс. Прицелът най-напред е в силовите министерства и ведомствата, ангажирани пряко с дотогавашния имидж и с механизмите на управление чрез партийното единоначалие.

МВР, МНО и целият сектор, обвързан със сигурността и секретността на държавните дела и документи по времето на социализма, е особено уязвим и най-засегнат, защото над него тегне клеймото „силова тоталитарна структура“. Извън идеологемите на новото време (пълно отрицание на социализма и тотемите му) като че ли свикнахме да наричаме състоянието на „безтегловност“ – преход, който така и не е известно дали е осъществен докрай. И ако все пак се е случило нещо добро, а то наистина се случи, как точно бе осъществен преходът? И защо понятието „преход“ – (не) изчерпано все още от съдържание, все така оправдателно се употребява и в днешната политическа, и в стопанската риторика на България?

Питанията са основателни, тъй като от 12 години сме в ЕС, членуваме в Северноатлантическия пакт – НАТО, и участваме в редица други организации от демократичния спектър на цивилизацията. Няма как да сме в две състояния едновременно – на преход и на работеща пълноценно демокрация (?!).

Също в интерес на историческата правда не можем да преглътнем факта, че за всичките години от началото на прехода до днес, ние се озовахме в дъното „на дъното“ сред разоръжените до зъби бивши социалистически държави.

Ще си позволим да бъдем съвсем изчистени и прецизни в оценките, но трябва непременно да добавим още нещо много важно – България най-болезнено от целия социалистически блок усети раздялата със симетричната си търговска зависимост от СССР. И това е така, защото последва дълъг период на несиметричност, който и до днес продължава след загубите на много руски пазари.

Между 1950 и 1989 година брутният вътрешен продукт (БВП) на глава от населението в България е нараствал от $ 1651 до $ 6217. Във въпросните две (не)претенциозни

цифри на официалната статистика се крие обяснението за гигантския скок, който сме регистрирали при социализма. В тяхната съпоставка можем да открием и част от обяснението за възхода на военнопромишления комплекс, в частност – този на „Дунарит“, разбира се.

На теория конверсията във военната индустрия е прекрасно „оръжие“ за реформиране, но в същото време е много опасен рецидив, ако не бъде подхваната както трябва и не се провежда по строгите правила на пазарната икономика, но под надзора на държавата. Всъщност конверсията е тотална промяна/подмяна на вече съществуващо статуквo, отхвърлянето на стари функции и създаването на нови условия за конкурентно съществуване на променящия се обект/субект.

Какво обаче се случи у нас? Свидетели сме на ефекта на „кърпичата дупка“ – многобройни пробиви в лабиринта от тунели (връзки) за гъвкаво придвижване през новата икономическа обстановка. Заля ни висока приливна вълна от неконтролируеми, и нека да бъдем съвсем точни – неадекватни понякога решения на почти отсъстващата, формализирана и объркана държавност по отношение на военнопромишления комплекс.

При така създадените обстоятелства в „Дунарит“ яхват като прочутия Барон Мюнхаузен един топовен снаряд („Шарох“ – вж. Глава I „Основателите – спомен за Началото“) и политат с него над бездната, за да се оправят/спасяват сами.

Изброяването на нелогичните и не съвсем адекватни рокади по върховете на държавното управление, смяната на ръководители и на тоталитарни началства от онзи период става нещо като „Добър ден“ и „Лека нощ“. В такава обстановка и след красноречивото вдигане на рамене от местата, където би трябвало все пак да имат поне елементарен отговор какво трябва да се прави – в условията на неясната никому конверсия не остават кой знае колко възможности за маневриране.

От 1989 до 2005 година – когато е приватизацията на „Дунарит“, персоналът буквално се е топил с бързината на горенето на бикфордов шнур. И тук статистиката е още по-категорична и безмилостна и показва, че от 1990 до 2011 година работниците в предприятието са намалели приблизително 7 пъти.

През 1990 година в завода се трудят 3450, а през 2005 година – само 494 души персонал (!). Почти феноменалното намаление на работната сила (в брой!) дава представа за мащабите на „свиването“ и затварянето/капсулирането вътре в себе си на завода. Печален рекорд! И все пак в „Дунарит“ са достигнали до напълно реален и обясним existence minimum, отвъд чиято граница според икономистите е леталният край на всяка подобна стопанска единица. За щастие – не се е случило. И това е поводът днес да

пишем откровено и без излишен патос за трудните епизоди в 115-годишната история на „Дунарит“.

Само търпеливото отношение, вярата и самообладанието на мениджмънта са спасили предприятието и са го извадили от по-горе описаните тунели на безизходността.

По време на конверсията започва усвояването на електродомакински уреди, на специфични изделия за пречиствателни станции, мисли се за високотехнологично производство на екологични къщи (?!)... Най-успешни от програмата за конверсия са обзавеждането за зъботехнически лаборатории; машините за ремонт на жп линии; пожарогасителите; автомобилните газови инсталации; образците малогабаритна земеделска техника; спортните обувки. Направени са няколко колаборации с германската фирма KAWO, с израелците от фирма NISSCO и южноафриканския производител ELECTRONETIK – за усвояването на изделия и инструментална екипировка по световни стандарти... На българския пазар се появяват още: русенски харпун за подводен риболов; силов механизъм за укрепване на товари; пластмасови изделия за електрическата мрежа и тролейбусния транспорт и десетки други изделия за бита и личното стопанство.

Конверсията в едно от най-печелившите военнопромишлени предприятия у нас – нито повече, нито по-малко – повтаря всичко останало, което се случва с България в десетилетието след началото на прехода. В целия военнопромишлен комплекс принципът е бил: „решавай сам накъде в конверсията“, за да станем свидетели на, меко казано, невъобразими абсурди. Сега звучи като гротеска, но в „Дунарит“ са проектирали и са сглобили, освен всичко изброено дотук, дори и машина за... пуканки.

Българският вариант на конверсията е нещо като монтирането на двигател на „Мерцедес“ към купето на „Трабант“ – съвсем преднамерено избираме тези две чистокръвни немски марки автомобили – единият произведен с двутактов мотор и купе от картон в Германската демократична република (ГДР) – т. нар. „западна витрина на социализма“. И другият автомобил – разпознаваем като „звездата“ на Федерална република Германия (ФРГ) – капиталистическа държава, възкресена от руините на капитулиралия Трети райх с помощта на американски финансови донорства и плана „Маршал“ за спасение на Западна Европа след кризата от Втората световна война.

Дори и първокурсник от професионалната гимназия по машиностроене, без особени познания по автомобилостроене, може веднага да ни каже, със стопроцентова сигурност, че подобно „присаждане“ и създаването на хибрид между двете марки немски автомобили е невъзможно. Или ако все пак стане, трансмисията и купето на картонения трабант не могат да издържат мощността на двигателя на мерцедеса.

Бихме си позволили още по-оригинални сравнения в подобна типология, но те едва ли са необходими. За такива случаи българинът има красноречива поговорка: „Лесно ще заведеш коня на водопой, ала не можеш да го заставиш да пие“.

Така военнопромишленият комплекс на България след 1989 година беше закаран до чешма с мътна вода, в чието каменно корито на конверсията всеки трябваше поединично да се огледа. И в изплувалите страхове, свързани с оцеляването, да се пригоди към хаоса, да стисне зъби и да премине през какви ли не изпитания в очакване на по-добри времена.

Когато говорихме за по-горе описаните лутания и си припомняхме детайли от тях, генералният директор на „Дунарит“ Кръстю Кръстев намери може би най-остроумното, но и най-правдоподобно обяснение на процеса:

> „Конверсията всъщност се оказа една КОНВУЛСИЯ. Тя не доведе до нищо съществено в областта на т. нар. „граждански изделия“. Просто не успяхме пазарно с тези иначе интересни производства. Не сме си губили времето, напротив – „омекотихме“ в известна степен пропадането преди да ударим дъното...“.

В предходната глава вече писахме за почти неограничените инженерно-технически възможности на „Дунарит“ чрез широкоспектърния профил на шестте завода. Явно конверсията не е била особено предизвикателство откъм владеенето на технологии, но спецификата на военния пазар и особеностите на цивилното потребление са различни толкова, колкото са различни морското равнище и нивото на река Дунав, да речем. По онова време русенските оръжейници са преживявали трудни граждански преображения, за да погледнат критично към всички уловки на конверсията.

Спазвайки някаква хронология, ще отбележим, че в един момент, съвсем, съвсем в началото, като че ли слънцето е огряло почти целия булевард „Конверсия“ в Русе. През 1990 година на Дунавския бряг се появява италиански предприемач от развитата обувна индустрия на Ботуша. Както е известно, италианците са ненадминати моделиери и водещи дизайнери в почти всички сфери на масовата култура и потреблението. Те могат да правят прекрасни изделия и чудеса за бита – от чорапи и сутиени до автомобили.

И ето че стигаме до същността в тази много интересна част от нашата история. Ще разкажем как русенските оръжейници обуват маратонките на промяната и защо се „навиват“ да приемат подобно предизвикателство, след като са доказани професионалисти в съвсем друга област – много далечна, дори диаметрално противоположна, без никакви допирни точки с шиенето на обувки.

По-нататък е автентичният разказ на Стоян Съботинов за приключението:

„В един машиностроителен комбинат с основен завод за снаряжителна дейност, където има само две трудоустроени жени да шият (ремонтират) работно облекло, и в град като Русе, където на пръсти се броят хората, които могат да шият обувки, да се организира такава дейност, си е чист авантюризъм. И един страничен човек може да си представи какъв разговор трябваше да се води и с какви аргументи да се убеждават представителите на една елитна фирма за производството на спортни обувки (маратонки), за да се доверят. На проведените срещи с упълномощения да води разговори с нас мениджър от SPORTTIME – Серджо Франкин, като си изясни реалната обстановка, отначало се хвана за главата и попита дали не се шегуваме с него. Накрая уважи куража ни и отсече – да опитаме....“ (край на цитат от Ст. Съботинов).

Световен производител на нападателно и учебно въоръжение за авиацията и мозъчен център на нови разработки в сферата на отбраната се залавя с производството на обувки (?!) – звучи като във фантастичен филм, но сценарият е истински, изпълнителите също. Няма бутафория, няма дублиращи кадри, не липсват и каскадьори, а резултатите от екшъна са приемливо задоволителни.

Тогавашното италианско приключение с маратонките днес се оценява в „Дунарит“ единствено и само като добър опит да се „спасява положението“, докато от Reebok и Romika са поръчвали на ишлеме огромно количество спортни обувки, чието качество не подлежи на съмнение. Така или иначе обувната сага не успява да се трансформира в традиция. Тя ще се запомни във фирмената история като изблик на ентусиазъм и като почти сполучлив опит да се преквалифицират подлежащите на съкращение оръжейници в обущари, които шият спортни калцуни (от итал. Calzature – обувки).

Няма какво повече да добавим или да разсъждаваме върху по-горе описаните лутания в лабиринта на принудителното „разоръжаване“ на българската военна индустрия. Този процес е резултат от много държавни документи и заради международни задължения, които сме поели веднага след 1989 година.

На 25 май 1990 година е прието постановление № 54 на МС, с което се утвърждава Програма за конверсия на специалното производство. За съжаление, 90 на сто от държавните решения по времето на ранния преход и по-късно дори, са винаги (пред) последни. Дори и в най-новото време тази мода отново владее държавността, но да не издребняваме. И за да не звучим голословно или да бъдем обвинени в пристрастие, или дори в манипулация, ще цитираме един от най-добрите познавачи на процесите в българската военна индустрия през последните 30 години. В книгата си „Развитие

на отбранителната индустрия в България 1990 – 2013“ (Издателски комплекс УНСС, София, 2016) доц. Светослав Спасов пише:

„За съжаление, по-късно става ясно, че конверсията не е очакваното икономическо чудо, а военнопромишленият ни комплекс е поставен пред тежки проблеми, изискващи конкретни и неотложни мерки. Конверсията не помага на отбранителната ни промишленост, като дори и първоначалните ѝ поддръжници признават, че това не е подходът, който ще изправи на крака губещите предприятия. Част от фирмите в комплекса започват да търсят спасение в гражданското производство, но това не подобрява финансовото им състояние, а изкарва на улицата хиляди квалифицирани специалисти...“ (край на цитат от Св. Спасов).

Тук все още няма да поставим точка на нашия епизод, защото в „Дунарит“ успоредно с конверсията, макар и трудно, вървят обновления на военното производство. Освен това, в складовете има натрупана специална продукция за пласмент, която също трудно, но все пак намира клиенти в почти затворените пазари за „гърмяща“ стока от България. В русенското предприятие подхождат комплексно към очертаващите се от година на година все по-сложни времена.

Анализът на мениджмънта показва, че след рязкото ограничение на специалната продукция настъпва промяна в стила на работа и отношението на кадрите към качеството на гражданските изделия. Конверсията се превръща в стресово изпитание за всички и не дава очакваните резултати. Така машиностроителният конгломерат се оказва „монтиран“ върху глинени крака.

Произвел в силните си времена (1978 – 1988 година) продукция за 1 млрд. лв., от която 260 млн. лв. за Българската народна армия (БНА) и всичко останало за експорт и срещу преводни рубли и долари (твърда валута), комбинатът, гордост на Русе и русенци, свива производството си година след година. Приложена е конверсия върху ¾ от дейността; 70 % от технологичните линии се „консервират“ за по-добрите времена; съкратени са над 3000 работници. Върху баланса на „Дунарит“ започват да тежат и сериозни кредитни задължения. Пазарният механизъм повлича след себе си стотици предприятия и поставя въпроси, на които никой в България и до днес не е дал смислен отговор. В „Дунарит“ се налага да превъзмогнат и повсеместната криза на доверие в бранша, като сами намират ключ към здраво залостените за специална продукция пазари. И още нещо – останалите след съкращенията специалисти и работници се опазват от „ръждата“ на скептицизма по отношение на военната промишленост, която прозира на най-високо държавно ниво.

И понеже отчаянието винаги е лош съветник, а наивният оптимизъм прави повече пакости, отколкото да носи ползи, в „Дунарит“ прозорливо откриват трети път в кризата. Най-добрите работници и служители, останали верни на фирмата, загърбват с усмивка ненужните граждански производства, за да употребят творческата си енергия в по-смислени занимания и в онова, което е тяхна съдба и професия.

Настъпва моментът да събуят маратонките. Започват да се готвят за следващите изпитания, които ще ги връхлетят с категорична острота и нетърпяща колебание стремителност.

ГЛАВА V

ВЗРИВЕНИ ДЕЛНИЦИ – 1993 година

„Улови часа, за да владееш деня.“ – Мао Дзедун, „Червена книжка“, 1963 година

И в тази глава от книгата за 115-годишната история на „Дунарит“ ще се придържаме към фактите, такива, каквито са. Ако доловите емоционална обвързаност или съпричастност към споделеното в текста – това е само защото искаме описаните събития никога повече да не се повторят!

Или ако все пак, не дай боже, трябва да се преживеят подобни амплитуди от някое следващо поколение, да се знае и най-вече да се помни примерът за устойчивост на колектива и на мениджърите в „Дунарит“ от последното десетилетие на миналия XX век.

Фиксираме събитията, за които ще разкажем, в по-обширен периметър (почти 10 години!), защото именно тогава са едни от най-големите изпитания за колектива и за неговия ръководен състав (през XXI век ще има и други, но за тях – по-нататък).

В разформирования машиностроителен комбинат, който от началото на 1991 година става дъщерно предприятие на Държавна фирма „Металхим“, се случват не едно, а няколко директорски размествания, продиктувани от (не)професионално политически, може би икономически и всякакви други съображения, които няма как и няма защо да коментираме. Ще ги маркираме обаче, тъй като те са неразделна част от прехода, поставил началото на една дълга и недотам тактически добре проведена раздяла с плановата секретност и преминаване към безплановата конверсия на застоя.

Резултатът е – състояние на пазарен дрейф (вж. предходната глава), загубата на клиенти и силно стеснен периметър за специалната продукция. Тези процеси са много важни, както са били и особено важни печалбите, инкасирани от конкурентните играчи на военния пазар след оттеглянето на социалистическия военнопромишлен комплекс от „голямата игра“. Става дума за десетки милиарди, не е възможно да си представим колосалната цифра, но не това е най-важното.

Деветдесетте години на предходното столетие са време на много бурно протичащи политически и социално-икономически процеси не само в България. Ядреното разоръжаване в глобален мащаб и най-вече между двете най-могъщи ядрени сили – Русия и САЩ, е приоритет на цивилизацията. Светът започва са се измъква от гъстата паяжина на упорито прикриваното с фалшива любезност неразбирателство. Желанието за едно

гарантирано бъдеще, без угрозата от ядрен апокалипсис, надделява над безсмисленото противопоставяне. Нещо повече, точно тези и други аргументи, разбира се, събарят и социализма, колкото и претенциозно да звучи подобен извод.

Образно казано, падат не само идеологически стени и прегради, но се рушат митове и на тяхно място се създават нови. Макар и краткотрайни, някои от новите идеологеми (еднодневки) са пакостливи като дух и като нагласа с неконтролируемата си разрушителност. Това се отнася особено за България. Както се казва в подобни ситуации – били сме свидетели и създатели на тежко, взривоопасно и неподвластно на каквато и да е управленска логика време. А това, че рухват идолите, се потвърждава и от факта, че през 1993 година вече е извършена не само подмяната на политическия модел, с резки амплитуди се провежда „реставрация“ на класовата справедливост в България. Затова всичко комунистическо – дори и добрите постижения – подлежи на разтуряне и както твърди поговорката – „покрай сухото се подпалва и мокрото“.

Но да вървим в руслото или в коловозите (както предпочита читателят!) на онова, не чак толкова избледняло десетилетие, защото в него и в историята за „Дунарит“ има нещо, което винаги ще се помни и за което ще се разказват толкова версии, колкото са очевидците и преките участници в събитието.

В никакъв случай не искаме да „нагнетяваме“ напрежението, преди да започнем да описваме големия взрив от 19 март 1993 година. Тази невиждана (като мащаб) за завода и изобщо за военната ни индустрия авария и до днес няма адекватно и напълно изчистено, смислено логическо обяснение. В исторически план ще се върнем към нея от възможно повече гледни точки. И ще се опитаме да уловим истинската светлина, както и пречупените отражения през „отломките“ на спомените и документите – в колкото се може повече нюанси, за да фиксираме сравнително приемливо очертанията на трагедията, сполетяла „Дунарит“.

**** * * На 19 март 1993 година (петък)***

времето в Русе и в Североизточна България е ветровито, обичайно за този сезон на годината. Студено утро, все още с леко тръпчивата хладина на отиващата си зима, но с перспектива за по-добри температури през деня – между 10 и 15 градуса. Синоптиците дори обещават, че облачността от запад ще се разкъса и намалее...

Нормален, пролетен, навярно ведър и изпълнен с очакване за края на работната седмица петък. Пък и прогнозата дава слънчево и топло време за събота и неделя. С две думи – очертава се добър уикенд и повод за разпускане от напрегнатото ежедневие.

Пишем тези неща с цялата условност на усещанията за нормалност на житейския ритъм в една неритмично подредена държава, каквато е по това време България.

Хората са купили вестници (тези, които обичат да четат пресата), минали са през баничарницата или са изпили утринното си кафе. Денят за Русе и за русенци е ден като всички останали, но ще се окаже много по-различен, без все още някой да подозира или да предусеща какво предстои. Макар и малко по-късно, вече в следващите дни, трудолюбивите репортери на в. „24 часа“ да се опитват да намерят поличба в думите на Бойка Маринова, настанена в болницата в Русе: **„Когато сънувам бебе вечерта, на другия ден става някаква беля...“** – пророческите думи са „почернени“ в различен шрифт и придават знаменателна (не)сериозност на написаното. Да оставим обаче журналистическите находки от типа „подир дъжд качулка“ и да видим какво друго се случва сутринта на 19 март, броени часове преди взрива в крайдунавския град.

... В района на пристанище „Изток“ се готвят за пускането експериментално на ферибота Русе – Гюргево, за да се облекчи трафикът на Дунав мост; От местния вестник „Утро“ научаваме как полицията е „помела“ край Дунав и след оперативно-следствени действия 24-те проститутки, преспали в ареста, са освободени; Бодро звучи новината, че производителят на лакове и бои „Гаврил Генов“ ООД е сменил името си и в дух на демократичност е „прекръстен“ на „Оргахим“; Регионалната библиотека получава от немската фондация „Фолксваген“ не автомобил, а ксерокс – последно поколение; Министерството на околната среда обещава подкрепа на Русенската община за построяването на канална помпена станция и разширяването на тролейбусната мрежа; Доларът се разменя в чейнджбюрата за 26,696 лв.; Според социологически сондажи 54 на сто от българите са разтревожени от вътрешното политическо и икономическо положение; 34 на сто – от политическата нестабилност на Балканите; 9 на сто не преценяват какво се случва... В Русе току-що е започнал Международният фестивал „Мартенски музикални дни“, но вместо операта „Травиата“ русенци и гостите ще трябва да гледат „Трубадур“ – почетният главен диригент на Русенската опера Оливър Гилмор скандално отсича: „Моят престой в Русе започва да изглежда мазохистичен“...

9:40 ч. – по Гринуич (времето е приблизително точно, но така е записано в протоколите и следствените книжа): ударната вълна прави на сол прозорците в стаята на инженер Мариела Линкова. Тя си спомня само това:

> „Току-що бях обърнала гръб към едно огромно огледало, което в следващия миг се строши отгоре ми, не знам какво щеше да стане, ако е трябвало да видя за последен път очите си в огледалото...“ (край на цитат от М. Линкова).

Всеки, разбира се, има своя миг проблясък и може би интуитивно проникновение за онази мартенска утрин. Времето притежава магическата способност да ни поднася изненадващи нюанси за отминали събития, но шокът от взрива е бил толкова голям, че дори и 25 години след него сегашният изпълнителен директор на „Дунарит“, Петър Петров, е прецизно лаконичен:

„Това е все още пред очите ми. Няма как да го забравя, защото 19 март е рождената ми дата. Не помня в детайли, но след 9:00 часа всичко се разтресе, стъклата бяха отнесени и разбрахме, че е избухнал 60 тона експлозив – от най-мощните. Когато отидохме на мястото, заварихме огромен кратер, с дълбочина около 10 метра и диаметър над 100 метра. Нямаше склад, беше изчезнал. Всички сгради в завода бяха поразени. Ударната вълна беше нанесла щети в съседните села Николово, Червена вода, имаше поражения и в Мартен, а стъклата на цеховете на КТМ също бяха потрошени. Аз съм инженер-химик и специалист по взривовете, имам версия за случилото се, казал съм я и на правителствената комисия, но не това е най-важното. Цената, която платихме в „Дунарит, е особено висока, всъщност това не са физическите щети и повредите, а невъзвратимите пет човешки живота. Взривът от 1993 година ни е като обеца на ухото, затова сега сме особено стриктни и безкомпромисни по отношение на безопасността. Недопустимо е дори да се говори за фатални грешки и за пропуски в цеховете – просто спазваме правилата, които сме набелязали и които усъвършенстваме все повече и повече“ (край на цитат от П. Петров).

Веднага след взрива се задействa, доколкото е възможно, разбира се, все още съществуващата тогава медицинска здравна служба на територията на завода. Санитарните доброволни дружини помагат с каквото могат. Загиват петима работници: Пепа Иванова, Здравка Маринова и Милен Илиев от с. Николово; Страхил Василев и Димитър Тодоров (Митьо Фенера – прякорът е според репортери на в. „24 часа“). След катастрофата има около 150 ранени и пострадали – с по-малки и по-сериозни травми, причинени най-вече от станалите буквално на сол стъкла в епицентъра на ударната вълна.

Сега вече иде ред да разлистим вестниците. Най-напред обаче едно уточнение, направено в местния в. „Утро“ три дни след инцидента. Под снимка на челната страница е упоменато лаконично: „Тази снимка (на нея не се вижда почти нищо, б. а.) е от филма на РДВР – Русе. В петък фоторепортер на „Утро“ не бе допуснат в района на взрива. Съветникът на президента по въпросите на националната сигурност г-н Румен Данов разреши това единствено на колегите от Ройтер, „Дума“, „24 часа“ и „Труд“ (край на цитат от в. „Утро“).

Така де, във все още демократично неподреденото журналистическо ТКЗС вероятно е имало йерархия и старшинство при допускане до големокалибрени събития, ако е истина това за (не)демократичния подход на г-н Румен Данов. Можем обаче да вярваме на местните репортери, защото в техните кратки редове прозира унизено професионално достойнство и още нещо, което не ни е работа да коментираме изобщо.

Оскъдните информационни комюникета от мястото на трагедията имат своя логика и обяснение. Брифингът на РДВР – Русе е чак след два дни, в понеделник – 22 март. За „цедката" на допуснатите журналисти до мястото на взрива можем да гадаем, но във в. „Демокрация" намираме статия, озаглавена „Взрив от въпроси" (бр. 69 (954), четвъртък, 25 март 1993).

Народният представител Свобода Стефанова, русенка, председател на Комисията по околна среда в Парламента, с възмущение споделя:

> „... Като пристигнах на портала, получих отказ от охраната да бъда допусната вътре, защото заводът бил режимен. Не помогна нито депутатската ми карта, нито служебният номер на колата на Народното събрание. Оттук възниква първият ми въпрос: ЗАЩО не може да бъде допуснат народен представител в един завод? Той държава в държавата ли е? Само за сведение – в същия завод през лятото на 1992 година другарят Лилов е влязъл безпрепятствено и е провеждал партийно събрание... На 20 март отново проявих нахалство и отидох в завода. Даже ми бе разрешено да отида на мястото на взрива. Първите ми впечатления така парализираха мисълта ми, че не си зададох никакви въпроси... Като имам предвид отдалечеността на обекта, си задавам въпроса, дали не е бил очакван този взрив. Ако всичко беше плод на небрежност, на трагична случайност, защо не са били допуснати на мястото на взрива журналистите от тв центъра в Русе и от общинския вестник „Утро"? А са били допуснати репортери от „24 часа" и „Дума"..." (край на цитат по Св. Стефанова).

За изследователя и търсача на истината около взрива на 19 март 1993 година е цяло приключение, не по-малко „взривоопасно" – заради дистанцията на времето – да се рови в написаното от Свобода Стефанова и в другите спомени. И у най-добросъвестния писач може да настъпи пълно объркване от противоречивите мисли на плеядата наблюдатели и коментатори на автентичната картина на трагедията. Дни след случилото се прави впечатление ярката цветова гама в оценките на очевидците и репортажите на журналистите.

Но в отразяването на взрива непосредствено на другия ден – събота, 20 март, почти всички са единодушни за потресаващата картина на апокалипсиса. Заглавията са смразяващи, затова ще цитираме само някои от тях:

„24 часа“ (бр. 74 (604), година III): „Избухна склад; Помете къщи и хора край Русе; 68 т взрив уби петима за миг“;

„Демокрация“ (бр. 65 (951), година IV): „Взрив разтърси Русенско; При страхотна експлозия загинаха пет души“;

„Дума“ (бр. 65, година IV): „Петима загинаха при взрив в Русе; Кратер от 2 дка остана от складовете на фирма „Дунарит“; Прозорците на четири села са изпочупени“;

„Труд“ (бр. 65 (13944) година XLVII): „Трагедия във военен завод край Русе; Взрив с огромна сила отне живота на пет души, ранените са повече от седемдесет“;

Тук е мястото да направим още едно уточнение – може да се каже, че съботно-неделният брой на синдикалния официоз е изцяло русенски, защото над главата на вестника с огромни букви има още едно заглавие от Дунавския бряг: „Прокурор спира скритата приватизация на завод „Фазан“ в Русе“;

„Стандарт“ (бр. 197, събота, 20 март): „Мощен взрив на 68 тона нитропент разтърси Русенска област; Пет души загинаха при експлозия“; и в неделния брой (198, 21 март): „Взривовете в „Дунарит“ са били два“;

„Утро“ (съботното издание е „Утро днес“ (бр. 55): „Дунарит гръмна. Русе оцеля!“. Авторът на материала Димитър Недков пише: „Някои твърдят, че гъбата, която се е образувала от взрива, се е вдигнала на около километър в небето“ (?!).

Както става ясно, всеки според способностите си на разказвач (да се пише репортажно за нещо, което не си видял, е изключително трудно, не е препоръчително и е много подвеждащо аудиторията, б. а.) пресъздава гледката в опустошения завод в първите часове след трагедията.

Очевидно е, че болшинството от репортерите са се позовавали на официалната информация, филтрирана през БТА, като са „дописвали“ някои свои, приблизително еднакви версии. „24 часа“ в традиционно хлабавия си стил, близък до уличния жаргон, уточнява, че описваната картинка е от негови хора „... край Русе“ – това означава, че примерно тези хора може да са на 2, на 3, на 5 км от Русе или в най-добрия случай – някъде в пространството около кратера или нещо подобно, но да не издребняваме. Все пак става дума за наченки на журналистическа конкуренция след идеологическата примка на социалистическото списване на вестниците и всякакви прийоми, които хващат „за гърлото“ читателя и „развинтват“ фантазията му, са (не)желателно позволени.

„Трагедията най-добре се продава на таргата“ – златно правило в професията „журналист“, което вече е трансформирано дори и в интернет пространството – в света на технологиите и глобалната комуникация през XXI век.

В резюме можем да подчертаем само, че трагедията наистина се оказва благодатен повод местните дописници (кореспонденти) на централните вестници да видят собствените си имена на челни места в изданията – привилегия, която се случва твърде рядко – да не казваме почти никога, ако не се поднесе пикантно и много значимо като факт събитие с общонационално значение.

В следващите броеве цитираните вече издания дават простор на фантазията и майсторлъка на специалните пратеници и на местните си кореспонденти. Лансират се всякакви версии за трагедията. Вече цитирахме способностите да се гадае по сънищата. Във вестник „24 часа“ дори намираме репортаж от с. Николово, където за взрива в „Дунарит“ разказва Иван Вятъра, баща на шофьора на изпарилия се камион – Христо Вятъра, който оцелял като по чудо, защото напуснал товарната рампа минута преди взрива, понеже трябвало да оправя парното на колата си.

Флагманът на свободната българска преса, все още незакупен от немската вестникарска група ВАЦ, поднася на жадния за кръв и зрелища читател обилна информация от типа „вятър я вее на бял кон“, понеже Бог е опазил децата в Николово, които били на училище, но взривът станал точно в междучасието, когато до прозорците нямало ученици. Малко по-надолу обаче в същото писание на „24 часа“ се разказва как: „Всички стъкла на сградата са изпочупени. Децата се юрнали по коридорите с писъци и започнали да се блъскат по стълбите, разказва директорът на училището Георги Карагеоргиев. След това издрасканите от стъкълцата деца (?! – тук вече е несъответствието с началото на репортажа, б. а.) започнали да се опипват (?!) и размазали кръв по лицата си. И тогава дошла втората вълна на паниката сред тях... Сградата на училището се намирала точно под върха, където са изригнали взривните вещества“ (! – така репортажът надминава всякакви представи за възможните и невъзможните неща в „гърмящата“ фантазия на очевидно объркани репортери, б. а.).

Ще си послужим с едно класическо заглавие от българската литературна съкровищница – пиесата „Когато гръм удари, как ехото заглъхва“ на гениалния поет и драматург П. К. Яворов, определяна от анализаторите като „психологическа драма“. Нещо подобно се е случилото на 19 март 1993 година, ако съдим за него единствено и само от репортерските находки и „отломъците“ съчинена истина за взрива.

Няма как обаче да пропуснем едно интересно обобщение на репортера на в. „Утро“, който на 20 март (събота) е видял – през очите на неназовани свидетели – нещо като гъба на атомна бомба. Репортерът на вестника е максимално автентичен, защото в спомените си за взрива сегашният икономически директор на „Дунарит“ – Светла Ди-

митрова, потвърждава точно това описание: „... *Наистина видях гъбата, а преживяното е сякаш пред очите ми, все така усещам ужаса, въпреки че са минали толкова години...*“.

След това, в бр. 56 на „Утро“ от 23 март, много по-събран и концентриран след трагедията, същият репортер пише:

> **„... Версиите, хипотезите, догадките, интерпретациите още дълго ще битуват в съзнанието ни. Да се надяваме, че все някога ще станат ясни и нещата, които сега, по една или друга причина, не могат да бъдат изяснени или пък не могат да бъдат огласени!“** (край на цитат, в. „Утро“, Дим. Недков).

Всъщност това е единствената журналистическа позиция, която прави чест на автора, колкото и да е обтекаема и за някои може би старомодна. Описанието на другите материали и отзвуци на ехото след катастрофата ще заемат излишно място и не са необходими за нашата история.

Напълно възможно е в минути на екстремно изпитание присъстващите/участващите в него да имат единодушна, непредизвикана амнезия (несъзнателна забрава) по отношение на детайлите – за тях те нямат особено значение, тъй като най-релефно в съзнанието им е запечатан ужасът, стресът от превръщането на немислимото в реалност.

От тогавашния изпълнителен директор Ст. Съботинов няма нито ред негова лична оценка за взрива. Спомените му са дистанцирани и много лаконични. И така е редно, защото Съботинов е централна фигура сред засегнатите – живи от катастрофата, а и броени дни след това върху главата му ще се стоварят всички обвинения и грехове, за които само той си знае как ги е преживявал.

Вестник „Стандарт“ прави любопитно изчисление какви ще са загубите в „Дунарит“ от престоя и паузата за възстановяване след взрива, като калкулира, че това на ден ще струва около 2 млн. лв. И още нещо скандално – сакрално, което го няма в нито един от другите вестници, бихме го нарекли „НОВО 20“:

> **„В Николово, откъдето основно са работниците в „Дунарит“, вече има протестни действия за закриване на това производство...“** (край на цитат, „Стандарт“, 24 март 1993 година, бр. 201).

От висшите началства (Министерски съвет, Народно събрание и т. н.) няма почти никой. Медиите съобщават, че в Русе специално са дошли главният секретар на МВР Коста Богацевски и един от зам.-министрите по промишлеността, заедно с експерти по взривовете от НСС. В града по служебен повод е бил и министърът на околната среда Валентин Босевски, който е един от първите от управляващия ешелон, пристиг-

нали на мястото на експлозията, за да успокои гражданството със следното епохално наблюдение, направено пред репортер на в. „Труд“:

> **„… околната среда около мястото на взрива не е поразена (?!), но силно е унищожена растителността на голяма площ…“** (в цитирания вече бр. на в. „Труд“ от 20 март).

Но животът е вървял с пълна сила, затова в синия вестник „Стандарт“ (изданието тогава се печата на синя хартия) от деня на катастрофата – 19 март, намираме следната любопитна статия:

> „Президентът Бил Клинтън телефонира на Бил Клинтън – малко момче от Сиатъл, точно в навечерието на рождения му ден, отбелязан вчера. Уилям Джоханес Клинтън страда от гастросхизис (роден е с дупка в коремната стена) и трябва да се храни интравенозно, което струва $ 5 000 на месец. Майката се опасява, че в застрахователната полица на сина ѝ има само $ 300 000 и със съкращенията в бюджета за лечение синът ѝ няма да може да се лекува, тъй като сметката ще надхвърли $ 3.5 млн. Клинтън се обади да му честити рождения ден и да ги увери, че всичко ще бъде наред.“ (край на цитат в. „Стандарт“).

Ето че вклинихме 42-рия президент на САЩ – Бил Клинтън, в нашия разказ, защото през неговите два мандата (1993 – 2001 година) не само в Белия дом, но и в световната история, в това число и в българската, ще се случат много обрати. А в „Дунарит“, като миниатюрно следствие с големи последици, от световната бърканица ще произлязат поредица от други „взривове“, съпътстващи ежедневието на русенските оръжейници – за щастие, без жертви, но със сериозни щети върху имиджа и мястото на фирмата в разсипаната до неузнаваемост военна индустрия на България.

Всъщност именно от Уилям (Бил) Джеферсън Клинтън започва новата епоха, наречена във встъпителната му реч на 20 януари 1993 година „Сезон на дълга“. Кореспондент на Ройтер предава от инаугурацията му (встъпването в длъжност), че *„… с него започва ерата на новото поколение политически лидери в САЩ“*. В платформата на новия американски президент присъстват думи, като: „промяна“; „обновяване“; „реформа“. Приликите и съвпаденията с някои модерни думи от 2018 година, които политиците повтарят един през друг (?!), са случайни.

И без да бъдем крайни в обобщенията, ще си позволим само да подчертаем, че политиците навсякъде по света си приличат, защото основният девиз на Клинтън е „Да прегърнем времето на промяната!“. С подобен девиз малко по-късно във властта на България ще се върне една партия – столетница, но и тя на свой ред също няма да

промени почти нищо в объркания обществено-демократичен коктейл до края на XX столетие.

Катастрофата в „Дунарит“ се случва непосредствено след много силна и разтърсваща политическа „катастрофа“ в Съюза на демократичните сили. Именно в началото на 1993 година първият демократично избран президент на България, д-р Желю Желев, е тотално обруган от своите съидейници. Започва големият разрив в синята идея. И вероятно никой тогава не е предполагал, че през 2018 година, когато отбелязваме 115 години от създаването на „Дунарит“, вече няма да има и „косъм“ автентичност от някога толкова силното политическо единение, което се разпореждаше със съдбините на отърсващата се от комунизма и прохождаща в демокрацията България.

Метафората „косъм“ вземаме „назаем“ от последния „прелет“/преглед на печата от 1993 година. Вестник „24 часа“ пише, че нито косъм не е останал от жертвите след трагедията в „Дунарит“, затова в ковчезите ще бъдат сложени само техни дрехи и шепа пръст от мястото на взрива... В малка дописка в същия брой има още една подобна метафора – съобщението, че „На косъм от смъртта се размина шефът на палестинската делегация на близкоизточните преговори“ (край на цитат по „24 часа“).

От последните „виражи“, „витражи“ (рисунки върху стъкло, б. а.) и „лупинги“ в тази доста „взривоопасна“ част на нашата книга ще извадим още един, наистина последен пасаж от интервю на в. „24 часа“ с тогавашния министър на земеделието Георги Танев, който казва за многобройната аудитория на най-тиражния вестник:

> **„... Вижте, положението на държавата е катастрофално и вие, журналистите, трябва да го съобщите на хората. Причината е, че една година правителството на Филип Димитров се занимава с това, колко дяволи могат да кацнат на върха на една игла. То не бяха секретни служби, досиета, компромати. А всички знаем, дори и г-н Кинкейт от МФ го каза: Земеделието е това, което ще ви спаси. Защото в българската земя и налъм да забиеш, ще върже...“** („24 часа“, 23 март 1993 година).

Остава надеждата, че един ден в разпиляната от безстопанственост България и раздирана от политически пристрастия действителност налъмите наистина ще цъфнат и вържат. Дотогава обаче има още много време. Ще се случат (не)предизвестени и вероятно напълно случайни неща, ще се провали работническо-мениджърската приватизация не само в „Дунарит“, но и почти навсякъде, където на мнозинството предлагат подобен ход – като помирителна раздяла със социализма.

Иначе заводът ще се възстанови като феникс от пепелищата. Стоян Съботинов ще се раздели с директорството, но преди това ще свърши част от възстановителната програма, която набелязват в колектива.

Когато Съботинов си тръгва от „Дунарит“, в производствената структура са обособени следните направления: **специална продукция** – 58 процента – 99,5 процента за износ; **кооперирани възли за износ –** 10 процента – 100 процента за износ; **спортни обувки** – 7,5 процента – 90 процента за износ; **промишлени взривни вещества** – 5,5 процента – 95 процента за българския пазар; **други граждански изделия** – 19 процента – 80 процента за българския пазар.

Идва ерата на новото поколение стопански лидери и ръководители – това е неумолимата логика на живота. Законите на политическата гравитация в смутните времена на прехода променят тежестта на балансиране и начините на ръководене на фирмата от директорския кабинет.

Образно казано, настъпва сезонът на „преображенията“. В края на 1996 година „Дунарит“ е пререгистриран като акционерно дружество. Спомнете си, че в самото встъпление към тази книга вече стана дума за т. нар. процес на „имплозията“ – т.е., възвръщането към началото, към 1907 година, когато е първата регистрация на барутната фабрика „Принц Борис“ – именно като анонимно акционерно дружество (вж. Глава I „Основателите – спомен за Началото“).

Акционери в дружеството през 1996 година са държавата, представлявана от Министерството на промишлеността с 51 процента; както и обединението „Металхим“ – дотогавашен принципал на предприятието, с 49 процента.

Директор става Кръстю Кръстев – човек от мениджмънта и в предишни ръководства на „Дунарит“, с опит в работата – като шеф на Инструменталния завод (ЗИЕНОР) в комбината, един от тримата големи зам.-директори на конгломерата. Той е ръководител с авторитет в гилдията на т. нар. „железни“ професионалисти и притежава вече подчертания от нас висок коефициент на полезно действие (КПД) (вж. „Вместо увод – от автора“). Освен това се ползва с високо доверие и много добър имидж в средите на специалистите и търговците от военнопромишления комплекс.

Утрото след взрива – снимки, поместени на първите страници на вестниците „Демокрация", „Труд", „Дума" и „Утро". Броевете са от събота, 20 март 1993 година.

ГЛАВА VI

НАТО – стандарти, технология на магнетизма и отблъскването

„Две неща са нужни за нашата работа: неуморна издръжливост и готовността да изхвърлиш нещо, в което си вложил много време и труд.“ – Алберт Айнщайн

Предстои ни да се „потопим“ в плазмената стихия на едно тотално преобразяване. Време, в което натрупаният стопански опит трябва да „прикачи“ „Дунарит“ към т. нар. „НАТО стандарти“. Ще ни се наложи да разсъждаваме върху описаната дотук вкоренена устойчивост срещу изпитанията, в комбинация с усещането за съвременния пулс на живота и прагматизма на последното, засега успешно действащо поколение мениджъри и работници, които разгръщат новите възможности пред фирмата.

В „Дунарит“ и днес се усеща твърде специфичната и особена, русенска еластичност към промените. Тя обаче не е нагаждане или приспособяване, а простичко казано, се нарича трансформиране на отрицателното в положително. Трудно е да се проследят всички детайли на въпросния прагматизъм – ще го откриваме и по-нататък в пословичното трудолюбие на хората, подплатено с професионализъм и готовност да се посрещат предизвикателствата.

... Вече споменахме, че 42-рият президент на САЩ – Бил (Уилям) Джеферсън Клинтън, се дефинира като носител на новите идеи в прекрояващия се световен ред. В една от първите си обиколки в Европа, през 1994 година, той ще заяви:

> „Границите на свободата днес трябва се определят от ново поведение, а не от старата история. Обръщам се към всички, които биха искали да прокарат нова линия в Европа: ние не трябва да предрешаваме възможностите за осигуряване на възможно най-добро бъдеще на този континент – повсеместна демокрация, повсеместна пазарна икономика и повсеместно сътрудничество за гарантиране на взаимната сигурност на страните. Нищо по-малко от това не трябва да бъде нашата цел...“ (край на цитат).

Може би така бяха зададени първоначалните тласъци на интегрирането на държавите от Централна Европа – Полша, Унгария, Чешката република, Словакия, Словения, и след това на балтийските държави (бивши съветски републики) към НАТО. Дори и с бегли познания по история и усет за културно-историческите връзки в Европа, можем да констатираме, че най-напред разширяването на алианса – след 1989 година, беше на принципа на консолидирането в семейството на т. нар. „западно християнство“.

Нищо ново под слънцето. Най-напред протягаш ръка на идентично близките до теб като светоглед в религиозно-философския смисъл на единението. За другия магнит – Русия, остава притегателната сила към държавите от ортодоксалния кръг, в който са православните Сърбия, България, Румъния, Молдова, Беларус, Украйна.

Разбира се, това е твърде условно диференциране и както историята е показвала и доказвала неведнъж – първоначалните сметки са едно, случващото се в момента е много по-различно от очакваното, а резултатите могат да доведат и до трета дислокация в световния ред.

Маркираме горните диспропорции, за да подчертаем, че Студената война официално може да е приключила, но дълбинното третиране на проблемите остава на исторически очертаните граници от периода след конференцията в Техеран през далечната 1943 година, за която вече писахме. Далеч сме и от мисълта, че е необходим нов световен сблъсък, за да се пренаредят по-трайно плочките на доминото в голямата политика. С цената на огромни социално-демографски размествания и не без помощта на милиарди финансови средства, наливани в споменатите вече държави, в условията на вътрешна конфронтация и на безкрайни партийни междуособици, линията на цивилизованост и на политическо влияние на Запада се измести в източна посока. На Русия се наложи да гледа на довчерашните си сателити като към много близки чужденци, както и към страните от бившия Съюз на съветските социалистически републики. И въпреки това руснаците и до днес продължават да държат една буферна зона на влияние – достатъчно е да се концентрираме в обстоятелствата, които съвременната международна политика ни предлага, за да констатираме, че играта продължава да е много сложна. И че почти нищо не зависи от нас – и като държавност, и като възможност да влияем, макар и минимално, върху процесите.

Краткото поглеждане към геополитическия пъзел и към сегашното моментно позициониране на държавите донякъде, а може би не съвсем, обяснява пренареждането на българския военнопромишлен комплекс. В историята винаги има допустима (не)категоричност, но повече от сигурно е, че още през 90-те години на XX век „Дунарит“ е качен необратимо върху капиталистическите коловози на т. нар. свободна инициатива и става зависим от пазарните ѝ механизми.

Дали обаче е точно така? Ще се опитаме да проследим основни моменти от преминаването на предприятието към западните стандарти на либералното стопанство. Ще потърсим мотивацията на персонала и администрацията, притиснати от пазарния дрейф след разсипията по време на прехода (писахме за него) и механизмите, чрез

които са разработвани възможно най-добрите варианти за спасение и за излизане от състоянието на безтегловност.

Разбира се, и на мениджърите (най-вече), и на работещите (персоналът е свит от 1341 през 2000 година до 437 души през 2006 година – първата след приватизацията) е било ясно, че новата трансформация ще бъде дълга и болезнена на моменти. Затова стратегически вярно погледът е отправен към съхранение на основните производствени мощности в Русе и максималното използване на лицензите, с които все още са разполагали, тъй като зад производството на специалната продукция стои изцяло държавата като основен разпоредител и на активите, и на пасивите в дружеството.

Изключително сложните условия за търговия с военна продукция в онези години за нас са неблагоприятни, защото държавата и държавността са подложени на огромен натиск и на въздействие на външни сили (САЩ и Русия). Необходима е била прецизна гъвкавост и съобразителност, за да се смогне в реализирането на готовата продукция, която стои в складовете, но е блокирана заради подписани спогодби и ограничителни мерки срещу военната индустрия на бившите социалистически държави.

При очевидно невървящата в желаното темпо конверсия, появата на нови възможности за партньорство с АРМИМЕКС, ТЕРАТОН, ЕЛМЕТ – ИНЖЕНЕРИНГ, ОКТАГОН, BULLER, SEJDGE и SANIGEL осигурява така необходимата живителна глътка въздух за някогашния колос – бивш машиностроителен комбинат „Дунарит“. Предприятието преминава през „цедилката“ на няколко манифестирани, но неосъществени докрай продажби, ликвидации, частична приватизация и реорганизации. Различните правителства подхождат с различни мотиви и биполярни нагласи към „пипането“ във военнопромишления комплекс, а надцакването на едно или друго лоби за влияние в тази наистина доходоносна индустрия нанася непоправими щети върху отрасъла като цяло.

Четири месеца след взрива, на 23 юли 1993 година, с решение на Парламента за подобряване на състоянието на отбранителната индустрия се налага мораториум за срок от 3 години върху приватизацията на търговските дружества за производство на специално и военно имущество, както и върху търговските дружества, притежаващи общ лиценз за търговия с въпросните „специални“ стоки. На 13 януари 1997 година с друго решение – № 52, Министерският съвет оповестява, че ще предприеме неотложни мерки за развитие на военнопромишления комплекс.

„Дунарит“ – единственото място в България за производство на т. нар. „бризанти“ (взривни материали), е под № 6 в забранителния списък за приватизация. Това обаче още нищо не означава, защото след приблизително две години затишие пред буря – на

30 март 1998 година – следващото правителство, вече на ОДС, с министър-председател Иван Костов, решава да преобърне стратегията в отрасъла и нашата фирма попада под № 7 в програмата за приватизация, заедно с още 21 други предприятия от военнопромишления комплекс.

Вертележките и пируетите са в условията на току-що въведения Валутен борд, който трябва да овладее хиперинфлацията и да спре банкрута на държавата. Предстоят особено тежки преговори с Международния валутен фонд (МВФ) и сключването на нови споразумения за дълга плюс нови заеми за спасяване от фалит.

На прага на новото хилядолетие, при посещението си в България през 1999 година, вече няколко пъти цитираният американски президент Бил Клинтън ще каже важни неща, в които до известна степен прозира средносрочното геополитическо бъдеще на България. Ето кое впечатлява от един по-внимателен прочит на това историческо обръщение на Бил Клинтън към българите:

> „... По време на конфликта в Косово ни стана ясно нещо важно, свързано с България и нейните демократични съседи. Може да сте млади демокрации, преживяващи икономически затруднения, но понеже знаете какво е човек да изпитва несигурност, вие знаете и какво е човек да се жертва в името на общата сигурност. Понеже вие знаете какво е човек да загуби свободата си, вие знаете колко усилия са нужни да се защити тя. Вие може да не сте в сърцето на Европа, но вие носите Европа и нейните ценности в сърцата си...“ (край на цитат).

Точно така, в „Дунарит“ знаят какво означава несигурността, затова знаят да ценят и свободата си. Но не на всяка цена, а с разумен подход и най-вече с измеренията на труда – добродетелност, която ще подчертаваме още много пъти до финала на нашето повествование.

В началото на 1999 година държавата продължава да държи основния пакет от акции в дружеството чрез „Металхим холдинг“. Правителството прехвърля дяловете на холдинга към Министерството на промишлеността. Целта е да се „отпуши“, да се „отключи“ законово приватизацията. Случва се и толкова дълго чаканото раздържавяване чрез работническо-мениджърско дружество (РМД) на самия холдинг, от който днес са обособени две самостоятелни, частни компании, специализирани в технологичен мениджмънт и оръжейни консултации.

„Дунарит“ за пореден път е изоставен да се оправя сам, в нова безтегловна орбита, като фирмата започва продажба – чрез частична приватизация, на активите на някогашния машиностроителен комбинат.

Другата дума за пълзящия процес на постепенно разпродаване и омаломощаване е ЛИКВИДАЦИЯ. Невидимата ръка на обществено известни, но неидентифицирани и до днес сили (не)официално се е опитвала да разграби предприятието. От Министерството на промишлеността не се интересуват особено какво могат да направят за русенските оръжейници, а какво могат да им отнемат. Обемите падат главоломно, съкращенията на персонала стигат до критичния минимум.

**** * * Хотелски неволи***

През 1998 година към Министерството на промишлеността, оглавявано от вице-премиера Александър Божков (вече покойник), се създава фирма „Стопански търговски комплекс“ ЕООД, София, която се разпорежда с почивните бази на бившите социалистически предприятия. В полезрението на държавниците, оповестили на висок глас в обществото политическата си воля тотално да приватизират икономиката, попада и почивната база на „Дунарит“ в с. Кранево – модерен хотелски комплекс, построен със средства от т. нар. СБКМ, с вътрешни заеми и с доброволен труд на работниците. Хотелът има около 500 легла – респектираща с размерите си база за отдих на изключително високо ниво, при това обектът е завършен непосредствено след големия взрив през 1993 година.

На 14 ноември 1998 година е издадена заповед от министъра на промишлеността (Ал. Божков) за прехвърляне на почивната база на „Дунарит“ към активите на предприятието „Стопански търговски комплекс“ ЕООД, София. По този повод издирихме стенограма от заседание на Народното събрание от 11 декември (петък) 1998 година. В любопитния текст (http://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/6/ID/1220) има всичко, или почти всичко, което може да ни осветли какви точно процеси и как са протичали в българската икономика и във военнопромишления комплекс, който все още не е приватизиран по ред вече споменати причини (социален ефект, опасения от загуба на електорат, безработица, демографска криза, обезлюдяване на региони).

Тук ще си позволим да цитираме част от стенографския текст, в който става дума за почивната база на „Дунарит“ в с. Кранево.

Народният представител **Иван Костадинов Иванов** (Демократична левица) пита с уточняващ въпрос Александър Божков:

„... след като „Дунарит“ не е еднолично акционерно дружество, не смятате ли, че Вашата заповед не е законна?“

Отговорът на **Ал. Божков**:

„... не зная дали сте чувал, че „Металхим холдинг“ също е еднолично държавно дружество. Така че очевидно е, че след като съм издал тази заповед, тя е издадена със съгласието на ръководството на „Металхим холдинг“. Така че тук не виждам никакъв проблем... Какъв може да бъде предметът на дейност на едно дружество „Стопански и търговски комплекс“ (СТК), в което има хотели и ресторанти? То трябва да извърши приватизацията на хотелите и ресторантите. Аз тук също не виждам нищо странно. Може би трябваше да пишем, че произвежда лагери. Но не произвежда лагери, просто стопанисва хотели, които се готви да продава...“;

Иван К. Иванов:

„Господин Божков, май и на Вас нещо не Ви е ясно, защото не знаете, че 60 на сто от почивната станция е била използвана за собствени нужди, като срещу отдаване на легла фирмата е получавала материали за производство, защото Вие не сте ѝ осигурили условия фирмата да произвежда. Това не Ви ли е ясно?

Не знаете ли какво е сега финансовото състояние на „Дунарит“ – Русе? С 4 млрд. задължения към банки, с 630 млн. – към ДДС и ДОО, с 430 млн. – към митницата. И когато те решават да продадат своята почивна станция, за да могат да работят, вие им казвате: „Мен не ме интересува дали може да работите. Вашата почивна станция е много хубава, вие не разбирате от такива работи, дайте ми я, аз ще я приватизирам!“. Това е механизмът.“;

Ал. Божков:

„Можете ли да си представите? Как си мислите, значи наистина аз не мога да разбера как си представяте Вие, че работи едно търговско дружество и че управлява отлично почивната си станция?! Ами да си управлява търговското дружество, какво е тръгнало да си управлява почивната станция! Ако насочеха усилията си повече към управление на самото търговско дружество, вероятно нямаше да им остава време да се занимават с хотелиерска дейност и раздаване на легла срещу материали за дружеството. Това е един прекрасен пример за това защо трябва да се вземат тия почивни станции от тия дружества и да се занимават с нормална дейност, а не с такива странни дейности...“ (край на цитат от Стенограма на НС).

... Така в препирни и в пасианси между политическите играчи върху кормилото на държавността се изнизва почти десетилетие: 1996 – 2005 година. В „Дунарит“ очаквано се реализира и поредна смяна на караула – през 1998 година за изпълнителен директор е назначен Атанас Попов – дотогава началник на отдела по планиране и ценообразуване. И понеже стана дума за хотелските перипетии на „Дунарит“, освен всички останали препятствия, които трябва да се преодоляват с ежедневна – упорита и резултатна

работа, ще завършим тази част от нашия разказ малко разведряващо, с редове от романа бестселър „Хотел“ на един от големите американски писатели – Артър Хейли:

> „Обикновено първите промени, предприети от бригадата, засягаха персонала и администрацията; едромащабните изменения, включително реконструкция и подмяна на съоръженията, настъпваха по-късно. Бригадата работеше обикновено с усмивка на уста, уверявайки всички заинтересовани, че няма да настъпят никакви драстични нововъведения, дори когато ги осъществяваше. „Когато започваме – казваше един от членовете на групата, – най-напред заявяваме, че няма да предприемем никакви промени по отношение на персонала, а след това се заемаме с уволненията.“ (край на цитат от Артър Хейли).

Както се казва в такива случаи, приликите и сходството с описаната ситуация около хотелските неволи на „Дунарит“ са случайни. Така или иначе, почивната база (хотелът) в с. Кранево се оказва разменна монета и след съдебен спор я връщат обратно на предприятието, но все пак тя е продадена, за да се погасят задължения към кредиторите, да се изчистят натрупаните плащания от по-горе цитирани периоди към държавата, да се преодолее стагнацията на твърде буреносното и ялово десетилетие. Как точно е продаден хотелът и за какво са употребени парите от тази сделка, ще разкажем по-нататък.

Въпреки негативите и пасивите, заводът остава в орбитата на верни стратегически решения. Мениджърите далновидно успяват да разчетат необходимостта от нова редукция на персонала и да осъществят във времето полезни действия с по-далечен прицел.

Ето някои от по-значимите неща, извън всичко разказано дотук, които стават реалност през трудния период 2000 – 2005 година. С тях всъщност постепенно се възстановяват оръжейно-технологичните параметри на завода, стабилизират се възможностите за по-ритмично и предвидимо във времето производство. Случва се наглед невъзможното – „Дунарит“ се появява отново като стабилен бранд на международните пазари за специална продукция.

Още през 1997 година, в унисон с предприсъединителните задължения на България към Северноатлантическия военен съюз, в „Дунарит“ е монтирана линия за утилизация (обезвреждане) на противопехотни мини. Новата технология идва на Дунавския бряг съгласно ратифицираната от Парламента на 3 декември 1997 година Конвенция за противопехотните мини (Anti-land mines Convention).

Междувременно, през 2001 година на борда на „кораба“ е възстановен екипът на Кръстю Кръстев, който отново става изпълнителен директор. През годините е ра-

ботено сериозно и върху сертифицирането на дружеството по стандартите на системата ISO 9001. Обстановката изисква бърза преориентация и осъвременяване на всички видове класификатори в завода, защото се променя изцяло инструменталната екипировка, нахлуват компютрите, необходимо е по нов начин да се програмират инженерингова та и конструкторската дейност, като всичко се побира в познатото на специалистите наименование CAD/CAM система.

За по-широката публика ще добавим само, че това са действащи модели, които ускоряват достигането на виртуалния/компютърния продукт до реалните производствено-експлоатационни мащаби. Така се осигурява най-краткият, но най-ефективен път от разработката до производството на конкурентни продукти с висока добавена стойност.

И няма как да е иначе, защото „Дунарит“ разработва изключително специфични продукти, особено след приватизацията през 2005 година (за нея ще пишем по-подробно в следваща глава), когато всъщност е истинското „отлепяне“ от дъното и когато започва „възкресението“ на завода, за да се увеличават година след година оборотите и да се назначават нови хора.

В продуктовата номенклатура са добавени модерните артилерийски и авиационни боеприпаси, като: учебна авиобомба П-50-75Д; взривател за учебни авиобомби АМБ – АЕ2; авиобомби ФАБ 500 М62; ОФАБ 100-130 М 2000; ОФАБ 500-М 2003 с готови осколки. Създаден е и метателен заряд за 82 мм мина; произвеждат се ръчна отбранителна и ръчна нападателна граната; минометен изстрел 81 мм, по НАТО стандарт; внедрени са противоградова ракета ММТ-9 и далекобойна противоградова ракета; направена е нова разработка на система детониращи шнурове; от конвейера слизат нови пресовки, подобрени заряди и взривители; подобрена е технологията за утилизация на противопехотни мини и 57 мм изстрел.

След сериозна мениджърска работа и високопродуктивна инженерингова дейност фирма „Дунарит“ попада в списъка на кандидатите за участие в международни процедури на НАТО – за производството на въоръжение и боеприпаси, и за обезвреждането на излизаща от употреба военна продукция. Много важен щрих от настъпилите „модерни времена“ е това, че дружеството има разрешен достъп до класифицирана информация на алианса – ниво „НАТО Секретно“, което е признание за високия професионализъм и за мащабите на заложената през новото хилядолетие производствена стратегия и ориентация.

За да не останем обаче докрай и единствено само във военната орбита на „Дунарит“, където всъщност е истинското място и призванието на русенските оръжей-

ници, ще погледнем и към интегрирането на предприятието в цялостния ритъм на българската промишленост през последните 10 години, т.е. след влизането на България в НАТО (29 март 2004 година) и приемането ни за член на ЕС (1 януари 2007 година).

Съвместно с Института по металознание към БАН, с екип под ръководството на член-кореспондент ст. н. с. I ст. д. т. н. Стефан Христов, е усвоена технология за взривна обработка на заварени съединения, с цел снемане и преразпределение на заваръчните напрежения. Технологията е доразработена през 2003 – 2004 година по линия на конкурсната програма „НАТО за МИР“.

Процесът на съкращаване на бойните арсенали на някогашната Българска народна армия (БНА), реформирана в професионална военна структура (наемници плюс офицерски състав), отваря пътя за развитие на дружеството и в областта на утилизацията (обезвреждането на боеприпаси).

Направени са инвестиции в ново оборудване – закупена е инсталация за термично унищожаване на боеприпаси на стойност 2 929 980,06 лв., с безвъзмездната финансова помощ от 1 464 990,03 лв. – по европейските програми за финансиране. През 2008 година са подписани договори за обезвреждане на боеприпаси, които прибавят положителен резултат и още финансова енергия (приходи), реинвестирани в дейността на предприятието през следващите периоди.

Един от последните „хитове“ в преобразяването на фирмата е спеченият зелен проект по Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ на стойност 2 874 830 лв. Всъщност това е поредна разработка, която дружеството печели, този път в конкуренция с още 56 други кандидати. Русенци се класират на второ място, а според мониторинга на европейските фондове много малко фирми от калибъра на „Дунарит“ – в цялата европейска общност – са директно включени в тази програма. Безвъзмездното европейско финансиране в новата зелена платформа е 1 221 803 лв. Останалите 215 612 лв. са българска вноска по проекта. Инвестициите ще бъдат в материални активи за разширяване на производствения капацитет и за намаляване разхода на енергия. Специалистите са работили прецизно върху детайлен енергиен одит. В цеховете на фирмата ще заработят изключително пестящи енергия технологии, като: портална система за лазерно рязане и струг с цифровопрограмно управление – CNC (computer numerical control).

Предстои закупуването на автоматизирана система за обработка на корпусни детайли, машинен обработващ център и вакуумна пещ за термообработка. В комплекта влиза още и последно поколение камерна електросъпротивителна отгревна пещ.

Проектът наистина е оцветен изцяло в „зелено“, защото изредените технологии са напълно безопасни, щадящи околната среда, и намаляват до минимум вредните емисии в производството.

Исторически шанс, а може би известна доза късмет, но най-вече мениджърска зрелост са в основата на онова, което представлява днес фирма „Дунарит“. На първо място, като важна индустриална единица на русенската икономика и също така – като положителен пример за българска фирма, преминала „през огън и вода“, успяла да надгради след успешна приватизация нови фундаменти за бъдещото си развитие.

Прагматично погледнато, през последните 10 години русенските оръжейници се превръщат не само в теоретици, но и в практици на глобализма. Защото членството в НАТО според модерните теории и доктрината на алианса означава стриктно спазване на устава на организацията плюс отказ от употребата на оръжие – два основополагащи принципи в отбранителната му стратегия. Същите постулати са включени и в българската отбранителна доктрина, приета на 8 април 1999 година.

Събитията след приватизацията на „Дунарит“ говорят за изключително прагматичен реализъм в най-важните ориентири, съхранили и разгърнали отново специфичния военен профил на фирмата. Необходими са били навярно стотици безсънни нощи и пресяване на аргументите „за“ или „против“ дадено управленско решение. Хората от ръководния екип са били съсредоточени най-вече върху модерния стопански прочит на новите стандарти (НАТО спецификации; екология; финансово управление и обезпечаване на риска; кредитно портфолио и т. н.). Всичко е правено с дълбока мисъл и със стратегически подтекст, за да се имплантира фирмата възможно най-успешно в съвремието. Да стане отново разпознаваема, но в същото време да е различима от конкуренцията в детайлите и в спецификата на своя стопански възход. Да настъпва уверено в непознатите (откривателски) пространства на технологиите от ново поколение – не само дошли отвън, а и наше, българско хрумване.

Пишем обобщено за всичко това, защото събитията се разиграват на вододела между старата промишлена идеология (матрица), в която пазарите задължително се владеят чрез количествена хегемония на доказано пред клиентите качество. Новите стандарти предполагат – освен всичко от проверената традиция – и достатъчно гъвкава, цивилизационно мотивирана компетентност на управление на производствените процеси, за да може да се реагира адекватно в променящия се всяка милисекунда съвременен свят.

И ако наистина отсъствието на война толкова години е нещо, което се подразбира от само себе си, можем уверено да твърдим, че в „Дунарит“ са дешифрирали полез-

ността на онези концепции с военен профил, които могат да гарантират най-ефикасно безопасността на създателите си.

В (не)преднамерения евентуален сблъсък на цивилизациите и в, не дай боже (!), бъдещи силови срещи помежду ни, ако изобщо допуснем това да се случи, наистина няма да има нито победители, нито победени. Просто трябва да се научим да се съхраняваме и да се пазим чрез технологиите. Защото за техния трансфер човечеството понякога е чакало столетия, а сега всичко може да стане за секунди през интернет.

В „Дунарит“ продължават да търсят отговори и да градят свои концепции за отблъскването и привличането от магнетизма на болезненото познание. Нещо повече – успели са да трансформират поуките в предимство, което е привилегия само и единствено на издръжливите, на изобретателните и находчивите.

Зеленият проект в „Дунарит“ – месец май 2018 година – изпълнителният директор инж. Петър Петров представя новата екологична програма пред медиите.

Сертификати, с които в момента работи фирма „Дунарит“

ГЛАВА VII

ЖИВАТА ЛЕГЕНДА

„Запишете всичко още сега, направете филм, намерете свидетели – защото след време, някъде по пътя на историята, някое копеле ще каже, че всичко това въобще не се е случвало.“ – Дуайт Дейвид „Айк“ Айзенхауер – Dwight David „Ike“ Eisenhower – 34-ти президент на USA (1953 – 1961)

* * *

В предходната глава споменахме, че преди приватизацията през 2005 година положението в „Дунарит“ е, меко казано, комплицирано. Предприятието току-що е излязло от поредната „спирала“ на кадрови реформи и „орязване“ на щата до 470 души, които обаче са произвели продукция за 12 млн. 742 хил. лв., с близо 500 хил. лв. в повече от предходната стопанска 2004, когато съставът е бил 542-ма – общо персонал и ръководен екип. Ще споменем и още нещо любопитно – от свития до санитарния минимум кадрови състав на фирмата – 70 души са охрана, т.е. охранява се едно – почти на командно дишане, производство. В графично изражение картината изглежда стряскащо, тъй като кривата е не само стръмна, но и „бездиханно“ изтощителна като тенденция, ако трябва да правим сравнение с първите години, непосредствено след „големия завой“ от социализъм към капитализъм, и последвалите социални и политически трусове почти 3 петилетки след 10 ноември 1989 година.

Не е необходимо да съпоставяме кой знае какви разчети, за да се види, че макар и с редуциран по ред причини производствен състав – в „Дунарит“ все пак са намерили начин да се справят с инерцията на разрухата. И да акумулират енергия за следващите стъпки в развитието на фирмата.

За процесите на акомодация към новите условия в иначе дезориентираната на най-високо държавно ниво военна промишленост вече стана дума. Сега предстои да се вгледаме в по-сложната материя на индивидуално-колективния подход към излизането от вътопите на регресията – мъчителен и много дълъг процес, защото през 1990 година, когато е направена първата стъпка към... пропастта, дъното не се е виждало.

По оценки на сегашния мениджмънт на „Дунарит“, първите десет години след раздялата със социализма са били пълен разлом от финансово-стопанска гледна точка. Защото според генералния директор Кръстю Кръстев – старание да се удържи потъването е имало, но никой не е подал ръка на оръжейниците, оставени сами на произ-

вола на съдбата – да крепят с каквото могат крехките си надежди. Годините преди приватизацията изглеждат като приспивно, спираловидно пропадане – разтеглена във времето агония, въпреки желанието да се противостои на деструктивните тенденции с описаните вече граждански производства и откровено рискови – затова и безрезултатни – стопански авантюри. Стига се дори и дотам, че започва следствие срещу изпълнителния директор Кръстю Кръстев за недобросъвестно стопанско отношение към проблемите на фирмата, която според разследващите е трябвало да бъде обявена в несъстоятелност.

И ако искаме да бъдем съвсем прецизни в търсенето на най-дълбоките първопричини за колапса на военнопромишления комплекс веднага след 1990 година, в това число и на „Дунарит“ – няма как да не отбележим много важен момент от разместванията на световната карта на конфликтите през 80-те години на XX век. Става дума за края на т. нар. „Ирано-иракска война“ – един сблъсък с дълга история между Ирак и Иран, който започва на 22 септември 1980 година. Битките по фронтовете се водят в продължение на осем години, а това струва на двете държави милиони жертви и милиарди долари. В крайна сметка въпреки огромната помощ, която получава Ирак – и от НАТО, и от Съветския съюз, генералите на Саддам Хюсеин не успяват да спечелят войната. По мнението на много военни специалисти този факт и до днес респектира недоброжелателите на Иран. Конфликтът е ужасно скъп – за него са похарчени забележителните $ 1,9 трилиона.

Веднага след милениума (2000 година), през 2001; 2002; 2003 и 2004, на хоризонта като че ли започват да се разсейват тъмните облаци. Във вододела между двете хилядолетия фирмата наистина е опряла „абсолютното дъно“. Живителната глътка въздух в силно ограничения финансово-стопански периметър за маневриране идва след договор, сключен с външнотърговското дружество „Кинтекс“. Поръчката е дадена не на военните заводи в Сопот, а на „Дунарит“. Така започва бавното катерене нагоре. Но е твърде рано да се мисли за каквито и да е повече от спасителни комбинации за удовлетворяването на кредиторите на фирмата – най-големият от които е държавата. По това време – 2003 – 2004 година, Министерството на финансите разсрочва пет пъти данъчните задължения на „Дунарит“ в размер на 6 564 738 лева. Всъщност оръжейниците от Русе започват да напомнят за някогашната си слава и са вече забелязани. И вероятно това е не само заради състоялия се най-после спасителен акт на раздържавяването/приватизацията. На 11 юли 2005 година Министерският съвет обединява, намалява и отсрочва публичните задължения на фирмата, като ги редуцира до 3 500 000 лева.

Справедлив ли е бил въпросният жест на държавата отпреди 13 години към бъдещите приватизатори – ще попитат не без основание икономистите – изследователи на прехода? Прагматично погледнато, опрощаването на част от задълженията – и по необходимост, и по закон – е не само справедливо, но и съвсем навременно, тъй като през целия период след 2000 година в „Дунарит“ на практика са извършили сами и без ничия помощ и подкрепа всички необходими финансово-счетоводни, стопански операции и мероприятия, които могат да ускорят приватизацията, а не да я забавят.

Предстои ни съвсем кратко, вече обещано в предходната глава, ретроспективно вглеждане към съдбата на споменатия хотел „Албатрос“ – почивната станция в село Кранево (вж. Глава VI „НАТО – стандарти, технология на магнетизма и отблъскването“).

Още на 5 август 2004 година по силата на договор № РД-01-639 за приватизационна продажба купувачът на хотела – „Милк Трейдинг“ ЕООД, гр. Добрич, внася по сметката на Агенцията за приватизация 2 150 000 лв. Във връзка с образувано в Агенцията за държавни вземания изпълнително дело срещу „Дунарит“ ЕАД с взискатели НОИ – Регионално управление, гр. Русе и ТДД – ДП „Здравец“, и след съгласуване с Министерството на икономиката, което упражнява правата на едноличен собственик върху капитала на дружеството, на основание чл. 8., ал. 2 от Закона за приватизация и следприватизационен контрол – паричните средства от продажбата на хотела са преведени по сметката за погасяване на задълженията на „Дунарит“ към Главна данъчна дирекция и Националния осигурителен институт. Под документа, с който се урежда прехвърлянето на парите, стои подписът на изпълнителния директор на Агенцията за приватизация Атанас Баганчев.

**** * * КТБ – (не)преднамерена среща преди приватизацията***

Годината 2004 е забележителна с още доста интересни постижения за русенските оръжейници, които освен с хотела в с. Кранево, се разделят и с други активи от имуществото на фирмата. Един по един се изпълняват погасителните планове и се разплащат разсрочени задължения – предприятието се издължава до стотинка на полицията (за охраната), продават дори строителния кран и пожарния автомобил на фирмата, за да удовлетворят кредиторите си.

За онези много трудни дни релефно си спомня председателката на синдикалната организация на КНСБ Диана Георгиева:

„В Агенцията по приватизация имахме десетки срещи с хора от екипа на ведомството. С мен неотлъчно беше Петър Петров, сегашният изпълнителен директор на „Дунарит“. Чукахме на десетки врати, получавахме отрицателни отговори, но не се отказахме да търсим варианти за фирмата. Връщането на екипа на Кръстю Кръстев, разбира се, не донесе изцеление веднага. Към нас още в зората на демокрацията някои среди проявяваха голям интерес. Изобщо не е пресилено, ако обобщя, че няма правителство, което по един или друг начин да не е искало да ни затрие от икономическата карта на България.

По синдикална линия – имаме право на това – събрахме цялата документация за финансовото състояние – харчове, неплатени сметки към държавни институции и данъчните служби, необслужени кредити, задължения към доставчици. Срещнахме се с мениджъра, отворихме документите и си спомням репликата на Кръстю Кръстев, че освен многото важни разходни пера, които сме посочили, не са платени и сметките за ток, което беше като „десерт“ върху масата с негативни новини... Сякаш се бяхме озовали насред минно поле, заредено с произведени от самите нас... финансови мини.

Беше небивала от десет години радост, когато изпълнителният директор Кръстю Кръстев договори първата поръчка – малка глътка въздух, но нямахме пари да купим материалите и трябваше да се ходи по банките за кредит. Кой обаче щеше да даде кредит на едно затънало предприятие? В Министерството на икономиката си уредих персонална среща със зам.-министъра Валентин Първанов. Защитих пред него позицията на синдиката, че предприятието трябва да „оживее“, че нямаме друг шанс, че става дума за човешки съдби. Зам.-министърът обеща до три дни да получим банков кредит, което беше някакво чудо! И ми каза името на банката – КТБ (Корпоративна търговска банка). Записах абревиатурата на дланта си и така се прибрах в Русе. Спомням си още, че зам.-министърът ми обясни как всички сметки на българските военни предприятия се прехвърлят към КТБ и че точно тази банка ще обслужва занапред военнопромишления комплекс на България. Като че ли летях от щастие и радост. Още в София споделих с председателя на борда на директорите Валентин Груев – представител на държавата чрез Министерството на икономиката, че кредитът вече е уреден, а той учудено ме погледна и само каза: „Това да не е някаква шега, защото аз не знам, а ти вече дори знаеш и името на банката“.

Така се преплетоха съдбите ни с КТБ. Тогава изобщо не съм предполагала, че ще дойде ден, в който заради фалита на банката, която първа ни помогна, и нас ще ни поставят в графата – фирми със задължения към трезора. Но ми се струва, че още в онези далечни времена, когато по някакъв начин са искали да ни пречупят, сме отстоявали нашите позиции. Вероятно това ни е калявало за протестите през август 2017 година, дотогава обаче ни предстоеше да извървим още много дълъг път от изпитания“ (край на цитат от Диана Георгиева).

В края на 2004 година Агенцията по приватизация дава зелена светлина за провеждане на публичен търг с предмет на продажба – 443 600 акции (92 процента) от акционерното дружество „Дунарит“. След успешно проведения търг, на 31 март 2005 година е подписан приватизационен договор, чрез който е сключена сделка за продажба на 92 процента от капитала на дружеството, купени от „Дивал-59“ ЕООД за 2 000 000 лв. Държавата си запазва 38 574 акции (8 процента).

И така през 2005 година, след успешно проведена приватизация, предприятието започва да функционира вече като частно акционерно дружество (АД).

През 2006 година делът на „Дивал-59“ ЕООД в „Дунарит“ АД е прехвърлен на „Кемира“ ООД. Няколко години по-късно, с Решение от 7 май 2008 година на Русенския окръжен съд, се вписва увеличение на капитала на 4 000 000 лв. (4 милиона акции с номинална стойност на една акция 1 лев), като увеличението е за сметка на частните акционери. Капиталът е „уголемен“ с 87,95 процента. Размерът на оставащото държавно участие към последния актуален капитал съответства на 38 574 акции (0,96 процента).

През 2009 година, чрез централизиран публичен търг на „Българска Фондова Борса“ АД, гр. София, се продават акциите от държавния дял на „Никкомерс 01“ ЕООД. Така фирма „Дунарит“ се превръща в акционерно дружество със 100 процента частни капитали.

Това е фактическата, или по-скоро юридическата „платформа“/основа, върху която задължително трябва да позиционираме „Дунарит“ 115 години (през 2018) след основаването на предприятието. И да се опитаме да дадем възможно най-правдивата оценка за преминаването на фирмата през всичките изпитания от икономическия и политическия път на България в най-новата ни история след Освобождението. Без подобен ракурс е немислимо да се правят каквито и да е изводи, приемливо достоверни за историческо четиво, което иска наистина справедливо да борави само и единствено с фактите такива, каквито са, а не удобно подредени във версия, натаманена (русенският израз е „пригласена“!) приспособенчески към всяка властова конюнктура в бъдеще време.

Ще избегнем директни оценки и ангажиращи изводи, защото задачата ни е да сме безпристрастни и безкористни, но все пак не „безсловесни“ изследователи на случилото се през последните 13 години в „Дунарит“.

Не търсете фатален подтекст – съвпадението с числото 13 не е приумица или изследователска „кабала“ (игра на цифри) – ще се постараем да изброим само част от съществените и общоизвестните, обществено видимите и вече многократно описвани и коментирани факти, без грим и без да видоизменяме/украсяваме или да дописваме „сценария“ на събитията.

Ако има нещо фатално в цялата разправия през последните три години около „Дунарит“ – това засега са фатално несрещащите се фактически обстоятелства с практически провалящите се намерения на (не)известни кръгове и групировки да придобият (присвоят) фирмата след фалита на Корпоративна търговска банка (КТБ).

Върху скрипеца на разразилия се политически скандал след фалита на най-големия частен финансов трезор в България – КТБ, са закачени многобройни икономически интереси и апетити, както и противотежести. Една от тези противотежести е и борбата на работниците в „Дунарит“ за отстояване на правото им на труд, който ги изтръгна през последните 13 години от тресавището на несигурността.

В периода след приватизацията беше направена съвременна оптимизация на производството. Тя осигури стопанския прогрес на фирмата, за да може чрез количеството и качеството на вложения интелектуално-производствен продукт да се възвърнат старите позиции и русенските изделия да получат ново признание. Изброените предимства не са плод на щастливо стечение на обстоятелствата. По-скоро са резултат от усилията на всички в „Дунарит“. Важно е да отбележим също така, че именно през последните следприватизационни години в предприятието работи и постоянно се усъвършенства т. нар. „Интегрирана система за управление“ (ИСУ). Първообразът на системата е от 1980 година, когато е създаден прародителят на ИСУ – „Комплексна система за качество на продукцията“.

Върху тази основа се гради и усъвършенства вече новата Интегрирана система за управление на дружеството. Освен изискванията за безупречно качество, в разработката са заложени и модерните аспекти на съвремието – за ефективно управление на околната среда, за висока степен на организационната сигурност и неприкосновеност на трудовата безопасност.

Вече споменахме, че от 2000 година ИСУ е сертифицирана за съответствие с изискванията на стандарта ISO 9001.

През 2006 година е установено съответствие и със съюзната публикация на НАТО – AQAP 2110, след което – през 2011 година, платформата е допълнена с изискванията на ISO 14001, а през 2013 – и с OHSAS 1800. Последните абревиатури, най-общо казано, са критерии от международен клас и са буквално като златно покритие върху качеството на изработеното в „Дунарит“.

Освен сертификатите за съответствие с изискванията на международните стандарти за управление на качеството и за управление на околната среда ISO 1400, Интегрираната система притежава и високите коефициенти за здраве и безопасност

при работа – OHSAS 18001, както и всички покрития на изискванията на НАТО – в споменатия вече стандарт AQAP 2110.

Стриктното придържане към приетите международни изисквания за качество и надеждност на продукцията дава допълнителна сигурност на партньорите и на клиентите на фирмата. Покриването на изброените стандарти е в основата на добрия имидж и безупречната репутация на „Дунарит“ върху картата на световното оръжейно производство и бизнес.

**** * * Върхове, върхове, върхове***

Финансовите отчети на „Дунарит“ недвусмислено показват стабилно увеличение на нетната печалба за последните години от 14 млн. лв. (през 2014 година) до 28,5 млн. лв. (през 2016 година).

През 2017 година беше реализиран недостиган производствен връх в цялата 115-годишна история – това е респектиращият ръст в продажбите на военна продукция, донесъл общи приходи от 160 млн. лв., като 155 милиона са от специалното производство. През цялото време, в което беше подготвян феноменалният резултат, заводът безпроблемно е работил при пълно натоварване и е изпълнявал поръчки за фирми и клиенти от САЩ, както и за страни от Северноатлантическия пакт.

В първия по рода си у нас цялостен труд на доц. Светослав Спасов – „Развитие на военната индустрия в България“, том 3, намираме следната характеристика на по-горе описания възход на „Дунарит“:

> „След като е преодолян тежкият период от 2000 година до 2004 година постепенно се възвръщат възможностите за производство и отново навлизане на традиционните пазари за специална продукция. Благодарение на изключителната отдаденост на екипа си, фирмата израсна като един от уважаваните партньори в тази индустрия на международния пазар. Понастоящем Дунарит има клиенти по целия свят и е надежден партньор, включително на фирми от отбранителната индустрия на САЩ, сред които са едни от най-големите американски компании – „Дженерал дайнамикс“, „Кемеринг“ и „Орбитал АТК“. С тези фирми Дунарит работи от 2009 година като подизпълнител по договори на американското правителство за доставка на нестандартни боеприпаси за мироопазващите мисии по цял свят. Дунарит реализира продукция в Индия, Далечния изток, бившите републики от СССР, Алжир, Гана, Сенегал... От 1989 година досега „Дунарит“ АД преодоля много сътресения, но успя да съхрани опита на поколенията в проектирането, производството и търговията на военна и машиностроителна продукция. Дунарит е утвърдена търговска марка, позната на международните пазари“ (край на цитат от Св. Спасов).

И тъй като няколко пъти досега в нашата книга цитирахме доц. Светослав Спасов, редно е да кажем, че в момента това е един от най-компетентните познавачи и изследователи на българския военнопромишлен комплекс. Спасов има научна докторска квалификация на тема „Военнополитически проблеми на сигурността“. Бил е народен представител в 39-ото (2001 – 2005 година) и 40-ото (2005 – 2009 година) народно събрание. През 2009 година става съветник на министър-председателя и секретар на Междуведомствения съвет по въпросите на военнопромишления комплекс и мобилизационната готовност на страната към Министерския съвет.

Споменаваме тези неща, защото оценката на специалиста вероятно е натежала и върху онзи „скрипец от интереси“ (вж. по-горе!), върху който са „омотани“ непрестаналите и до днес апетити за придобиването на „Дунарит“ след фалита на КТБ.

А сега няколко актуални статистически данни от финансово-счетоводната и пазарната рекапитулация на „Дунарит“:

– за последните 10 години обемът на продажби се е увеличил 10 пъти;

– няма нито една сред кооперираните с „Дунарит“ фирми, която да се е оттеглила от съвместните им проекти и договорености – дори и през 2017 година – най-трудния, но и най-благодатен като резултати период (засега!) в цялата 115-годишна история на предприятието;

– 50 на сто от специалната продукция е договорена с двама СТРАТЕГИЧЕСКИ търговци, единият от които реализира над 30 процента от поръчките.

Подобна позиция на пазарите и сред партньорите е нещо повече от мечта. Тя гарантира устойчиво управление – възможности да се прогнозира средносрочно бизнесът, като се модернизират производствените мощности. Крайният резултат е и социален: в завода сега работят 1200 души. Разбира се, към тях трябва да прибавим и семействата им, които по един или друг начин също са свързани с фирмата. В региона работят и много поддоставчици, доволни от стопанската колаборация с „Дунарит“.

На фона на всеобщата разсипия и при постоянно ескалиращото социално напрежение в почти всички държавни военни фирми в България, оцелели като по чудо през последните 30 години, случилото се възраждане – буквално от пепелищата – на „Дунарит“, и особено след 2005 година, няма как да не бъде забелязано и оценено – както от доброжелателите (най-вече в Русе, защото това е стабилност и растеж за региона), така и от някои амбициозни представители на едрия предприемачески бизнес у нас.

И все пак, #КОЙ най-напред е дръпнал „дявола за опашката“ и как обществеността научи за апетитите към русенската оръжейна фирма?

Ще използваме единствено и само цитати и ще се позоваваме на факти, достъпни за широката публика от медиите, от интервюта на мениджърите на военния завод и неща, изречени от заинтересуваните страни в центрофугата на скандала. Всичко, което по-надолу ще прочетете и ще подредим като хронология на взривоопасната „феноменология на унищожението“, е от дните непосредствено след съзнателно предизвиканата и все още поддържана на приливи и отливи изкуствена криза около фирмата.

Това занимание прилича на търсенето на игла в купа сено, но с размерите на вилнеещ слон в стъкларски магазин, който няма как да не бъде забелязан, и затова ще бъде коментиран. Ще си позволим само да уточним, че около премеждията вътре и вън от „Дунарит“ през последните 3 години (2015, 2016 и 2017) са „извезани“ десетки истини, полуистини, откровени съчинения и предполагаеми догадки, пришити върху други догадки. Процесът все пак не може да бъде безкраен, защото в един прекрасен ден, да се надяваме, че няма да е след още 115 години (!), нещата ще кристализират в пълната си яснота, тъй като все пак живеем в условията на плурализъм и откритост, а демократическите принципи предполагат и ни задължават да отстояваме единствено и само ИСТИНАТА, колкото и нелицеприятна понякога да е тя.

**** * * Въртки, въртки, въртки***

След фалита на Корпоративна търговска банка (КТБ) става ясно, че всички свързани с нея клиенти (сред тях с респектиращи сметки е и „Дунарит“) могат да разчитат на Закона за банковата несъстоятелност, според който *„... Производството по несъстоятелност за банка има за цел да осигури във възможно най-кратък срок справедливо удовлетворяване на вложителите и другите кредитори на банката. Чл. 2., ал. 1“.*

„Дунарит“ е сред компаниите със сериозен портфейл в КТБ. Фирмата е в списъка на дружества с необезпечени кредити, но в същото време е и своеобразен „кредитор“ на финансовата институция, като има в нея влогове за около 85 милиона лева.

Вече споменахме, че „Дунарит“ е апетитно „парче от баницата“ в твърде анемично изглеждащия български военнопромишлен комплекс. От специално създадения сайт за аферата КТБ (http://www.ktbfiles.com/intervyuta/interview-tsvetan-vasilev) научаваме първия многозначителен факт и някои детайли за първата по-сериозна въртка, фиксираща трайния интерес към „Дунарит“ – много преди да се е раздухал с пълна сила скандалът. Редовете са от ексклузивно интервю на бившия мажоритарен собственик на КТБ – Цветан Василев (вече обвиняем по започналото дело за фалита на банката),

който споделя за електронната платформа на 9 септември 2016 година кои са онези „кръгове“, които имат интерес към русенската оръжейна фабрика:

„Тия хора нямат интерес към компаниите, те имат интерес към парите. Те са брокери – две групи брокери. Те са заинтересовани просто да прехвърлят на безценица на някой, който има интерес и ще им плати. Ами такъв е случаят с „Дунарит“. Пеевски няма интерес да бъде индустриалец в „Дунарит“. Там интересът е на Петър Манджуков, а Пеевски играе брокер, за да може да осигури „Дунарит“ на ниската цена, която Манджуков е предложил. Говори се за 20 или 25 млн. евро, от които обаче нищожна част да отиде в КТБ, а останалото при Пеевски. Гебрев (другият кандидат за „Дунарит“ е „Емко“, притежавано от Емилиян Гебрев – бел. ред.) предложи 30 млн. евро за погасяване на задълженията към КТБ. От една страна, Пеевски сега атакува чрез вземанията на Миролио „Дунарит“ и то през фирма, която е офшорна, а от друга страна, КТБ атакува цесията.

Но това става под погледа и на министъра – Владислав Горанов, и на Борисов. Въобще аз се чудя дали Борисов управлява държавата, или Пеевски. Или и двамата. Но Борисов с нищо не е показал, че се е разграничил. Напротив, той показва само зависимости.“ (край на цитат).

По повод на тези обвинения, във facebook профила си Бойко Борисов пише:

„... Свидетели сме на поредните опити за манипулативно интерпретиране на историята и хвърляне на нова порция лъжи, манипулации и откровени клевети срещу мен от същите хора, които го правеха 2013 – 2014 година. Тогава бях подложен на всевъзможни проверки. Нещо повече, припомням, че спечелих и много от делата за клевета. Надявам се, че компетентните органи и сега ще проверят всички сигнали срещу мен, както са го правили и досега.

Аз категорично заявявам, че не участвам в никакви фирми, бизнеси или офшорки, както впрочем беше доказано още 2013 година, когато отново се сипеха поредица лъжи от медиите на кръга около една фалирала банка. Разговарях с моите адвокати днес, които започват работа по завеждане на нови дела срещу клеветниците“ (край на цитат от Б. Борисов).

И още един цитат, в напълно плуралистичен и полемичен дух. Предлагаме на вниманието на читателя част от редовете на писмо на бизнесмена Делян Пеевски до медиите във връзка със скандала около „Дунарит“ (https://offnews.bg/medii/peevski-otgovori-s-otkrito-pismo-na-obvineniata-na-tcvetan-vasilev-635825.html), текстът е публикуван на 16 септември 2016 година:

„... През последните дни и седмици в някои печатни и електронни медии, включително телевизии, зачести използването на моето име за отправяне на неистински внушения и опити за свързването ми с предприятия от военнопромишления комплекс, включително с „Дунарит“ и „Емко“. В тази връзка категорично заявявам, че нямам, никога не съм имал и няма да имам и в бъдеще, нищо общо с дружества от военната индустрия, включително с горепосочените. Никога не съм посещавал оръжейни изложения в Индия, Судан, Катар, Дубай или където и да е другаде и не съм предлагал „автомати или снаряди“ или каквато и да е друга военна продукция. За разлика от тиражирането на тези и други подобни откровени лъжи в някои медии, дейността на оръжейните търговци и предприятия подлежи на контрол от държавата, така че всеки евентуален интерес, сделка или съответно собственост в тази сфера, лесно могат да бъдат проверени. Така че тенденциозните и крайно недобросъвестни инсинуации, както и опитите за създаване на изцяло фалшиви „новини“, свързани с името ми, предварително са обречени на пълен неуспех....“ (край на цитат).

И понеже всяка крушка си има опашка, както е казал народът, ще припомним, длъжни сме да го направим (!), *че около „Дунарит“ на свой ред също си има „предистория“ на историята.* След встъпването в длъжност на кабинета „Борисов 2“, през март 2015 година дружеството беше временно „стопирано“ – с ограничен лиценз – заради формалната причина, че не притежава пълния набор от документи, които категорично да потвърждават кой е истинският собственик на предприятието.

На 9 март 2015 година в Русе, при посещението си в Русенския университет „Ангел Кънчев“, в една от залите за конференции на „Канев център“, военният министър Николай Ненчев категорично заявява, че отнетите лицензи – за износ, внос и трансфер на оръжия, както и за трансфер между трети страни, на предприятието не могат да бъдат възстановени поради много причини и казва пред журналистите ето какво:

„Имаме едни 190 хиляди мини, които силно ме безпокоят, които охранява МВР и продължава да ги охранява към днешна дата. Ние имаме хиляди тонове боеприпаси, които трябва да бъдат утилизирани и в някаква степен разчитахме и на това дружество, но очевидно проблемите са доста тежки. Надявам се вие да получите информация от компетентните органи, включително и доколкото разбрах, се касае за много тежки финансови зависимости...“ (край на цитат по БНР: http://bnr.bg/finance/post/100530854/n-nenchev-licenzat-na-dunarit-ruse-zasega-ne-moje-da-bade-vazstanoven).

При разглеждане на така катализирания, (не)известно по какви причини, от държавните органи казус, Административният съд в София анулира като незаконосъобразно решението за временно отнемане на разрешителното и „Дунарит“ продължава да

работи във високите обороти на поетите си ангажименти към партньорите вътре и извън страната. Това всъщност е времето, в което – за някои може да звучи парадоксално, но е факт (!) – фирмата се изправя с достойнство срещу посегателството и в оперативен план, с неимоверните усилия на ръководството и самоотвержения труд на работниците постига споменатите по-горе феноменални резултати. За тях принос имат буквално всички: отделните дирекции; инженерите и разработчиците на изделия; техническият състав и службите, които се грижат за изправността на поточните линии в цеховете; работниците и помощният персонал. Защото, както вече неведнъж сме споменавали, военното производство не понася и не допуска „търпимост“ и компромиси по отношение на отклонения от договорените срокове. Буквално всяка секунда забавяне или дори и най-незначителното редуциране на контрактите, означава загубата на клиенти и на пазарно пространство, където възможностите за възстановяване след това практически са сведени до и под нулата.

**** * * Защо традицията (не) е модерна?***

В началото на август 2017 година е поредният опит за експроприация (конфискация на частна собственост!) на „Дунарит“, но не в истинския, пролетарския смисъл на национализацията.

Прави се поредна „врътка“ (вж. механизмите по-горе) имуществото на фирмата да премине в други ръце. Подходът е тихомълком, но под прикритието (формално) на закона, „Дунарит“ да се подготви за влизане във владение на нови собственици.

Няма и конкретно посочени параметри, които приблизително да ни ориентират в обстановката – дори и след доклада на специално назначената парламентарна комисия за фалита на КТБ. По казуса мълчи и Комисията за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобитото имущество (КПКОНПИ), въпреки че поредното антикорупционно формирование със сигурност задълбочено работи върху сигналите от всички оповестени дотук становища, интервюта и показания по опита за одържавяването и препродаването на „Дунарит“.

Засега съвсем официално знаем само, че Комисията има иск за отнемане на имущество на Цветан Василев в размер на около 1 милиард лева. Досега (2018 година) съдебно са наложени т. нар. „обезпечителни мерки“ върху имоти и акции в размер на 603,7 милиона лева. Сред тях обаче няма как да бъде включена оръжейната фирма.

Още на 27 юли 2017 година, 12 дни преди да започнат протестите на работниците от „Дунарит“, по БНТ съобщават, че напрежението около завода отново ескалира

и цитират зам.-председателя на Политическа партия „АБВ“ Румен Петков, който казва:

> „От 25 юли насам текат действия на Междуведомствената комисия, свързани с отнемане на международните лицензи на компанията „Емко“. Впоследствие, действия на Специализираната прокуратура, които нямат обяснение, довеждат до начало на вземане на решения по отнемане на лицензи на две компании – на „Емко“ и „Дунарит“. Ударите по тези компании ще съсипят „Кинтекс“, тъй като те са негови основни партньори“ (край на цитат, повече подробности на: https://www.abv-alternativa.bg/detajli-za-novina-97/rumen-petkov-blizo-1300-dushi-sche-ostanat-bez-rabota-ako-bade-otnet-licenzt-na-voennija-zavod-dunarit.html).

На 10 август напрежението няма как да бъде потушено, въпреки че членовете на борда на директорите – Кръстю Кръстев, Никола Киров и Тодор Трифонов, подават оставки с една-единствена цел – да запазят лицензите и заводът да продължи да работи. С две думи, макар че може и с повече (за тази своеобразна, но несъстояла се втора национализация трябва да се напише отделна книга или да се издаде учебник по лошо управлявани и некоординирани финансови машинации), все пак е постигната „сделка“, защото обществеността започва да задава купища неудобни въпроси към министъра на икономиката Емил Караниколов. От студио в студио министърът повтаря една и съща формулировка, че не става въпрос за национализация на предприятието, а за публична продан, на която може да се яви всеки. И още нещо от министъра:

> „В „Дунарит“ към момента работят 1300 човека. Дружеството е изключително важно за целия военнопромишлен комплекс, не само за държавния, но и за частния, както и за българската икономика. Цялото правителство твърдо застава зад работниците. Всъщност в понеделник трябваше да бъде отнет лицензът за производство на „Дунарит“. Това не се случи. Както знаем, прокуратурата е повдигнала обвинение на целия управителен орган на дружеството, съответно от Министерството на вътрешните работи трябваше по закон да предприемат действия за отнемане на лицензи, но това не е пряко свързано срещу „Дунарит“, а срещу управителите. Към момента най-важното е, че ръководството е подало оставка. Държавата следи много изкъсо нещата и няма да допуснем това дружество да спре да работи.“ (край на цитат по БНР: http://bnr.bg/post/100863458/emil-karanikolov-shte-napravim-vsichko-neobhodimo-za-da-ne-se-zatvori-dunarit).

Нали помните един от първите собственици – „Кемира“ (99,5 процента) на „Дунарит“? В цялостния пъзел и по схемата на разказаното дотук ви предлагаме няколко финални акорда: синдиците на КТБ дадоха на публична продан вземания от „Хедж инвестмънт

България“, със солидарни длъжници „Авионамс“ и „Кемира“. От „Емко“ – конкурент на русенци в оръжейния бизнес, твърдят, че те са собственици на дяловете на „Кемира“ в „Дунарит“ от 2016 година. Върху тези дялове обаче тежат запори от КПКОНПИ и НАП, както и искания от офшорката Viafot Limited, която се свързва с Делян Пеевски.

След като „Дунарит“ изплати дълга заедно с лихвите и държавата не можа да се впише като заложен кредитор на фирмата, започна и една особена игра на нерви по вписванията в Търговския регистър, който също бе компрометиран, а шефката му Зорница Даскалова подаде оставка. От Инспектората към Министерството на правосъдието съобщават, че продължават да работят по сигнали за нередности в регистъра още от края на януари 2017 година. Тук е мястото да отбележим, че макар и да няма преки, съществуват косвени доказателства за бавене на вписванията, които компанията е поискала от Търговския регистър.

... Разказът за несъстоялото се в европейска България одържавяване на „Дунарит“ е пълен с потайности и с десетки оправдателно-обяснителни пледоарии на няколко министри в няколко министерски кабинета. Не е излишно да припомним, че по време и на трите кабинета на Бойко Борисов са отнемани лицензите на фирмата – през 2011; 2015 и 2017 година – твърде похвално постоянство, с което буквално под лупа държавниците следят иначе проверяваното по силата на международните спогодби производство на специална продукция, за която се знае всичко – от първата до последната стотинка, похарчени и получени като възвръщаемост във всяка сделка.

В „подозрението“ за нередности около оръжейниците „бъка“ от недоказани и до момента обвинения за корупция; за отклонени средства към банкера – беглец в Белград и за други обвързаности, които приличат на кълбо бодлива тел, търкулнато в двора на русенската фирма. Може би защото от година на година тя е сред най-добрите в целия военнопромишлен комплекс. Може би и защото показва устойчивост на резултатите и стабилно се развива във възходяща линия, особено след приватизацията през 2005 година.

Ето защо, без излишен шум и патетичност, с достолепие и премерена фраза, в интервю за русенския всекидневник „Утро“ Кръстю Кръстев ще обобщи:

> „Все още не е добре изчистен въпросът със собствеността на „Дунарит“ и от това се предизвикват интересите към завода от други фирми със същия статут. Така в последните години нашата дейност започна систематично да се затруднява, защото от време на време хората работят в една необичайна среда и усилията, и вниманието им се отклоняват в друга посока, вместо да гледат сериозно на производството на военна продукция...“ (край на цитат в. „Утро“, 4 май 2018 година).

Но работата в „Дунарит“ продължава, като в същото интервю, навръх 115-годишнината на фирмата, Кръстю Кръстев споделя още нещо:

„Очакваме този месец (май 2018, б. а.) да подпишем договор с Азия, по който работим повече от 10 години за създаване на авиационен боеприпас. Този контракт е за около 3 години и въпреки че не изпълва на 100 % мощностите на фирмата, дава една постоянна сигурност на персонала. Затова сме раздали на много места оферти и очакваме сключване на договори. Нашият бизнес обаче зависи от международната политическа обстановка, отпускането на средства за военна продукция от бюджетите на съответните държави, отражение дори дават и самите политически лидери на големите сили, като САЩ и Русия, които решават къде ще се създаде конфликт и къде ще се потуши. Така че нашата работа е трудно предвидима за дългосрочни договори, но ние гледаме да бъдем в кондиция с всичко това и да имаме производствена възможност да посрещнем нуждите от военни боеприпаси...“ (край на цитат).

Като рекапитулация от цялата неразбория и неудобствата, причинени на работниците и на ръководството на „Дунарит“, стигаме и до няколко въпроса:

– Политически коректно ли е (изключваме икономическата (не)целесъобразност, за нея вече стана дума!) да се подмята по тезгяха на неподредената държавност една перфектна и като организация, и като стопански резултати 100 процента частна фирма!?

– И редно ли е това да се случва в XXI век? – когато вече, образно казано, сме нагазили необратимо в новото, трето хилядолетие. Когато всяка секунда отклонение на вниманието от преките ни професионални задължения е невъзстановима загуба, защото се похабяват човешка енергия, мисловен и физически труд на няколко поколения оръжейници.

И като си даваме сметка за сложността на питанията, без претенциите за изчерпателен отговор, най-напред няколко думи за същността на едно модерно напоследък понятие, наречено „политическа коректност“ (на английски: PC, но не бъркайте с другото PC – personal computer). Политическата коректност е термин на американския политолог и журналист Уилям Сафир. Според въпросната методология на коректността не е желателно да се употребяват думи и изказвания по адрес на обособени социални групи, професионални общности (малцинствени също!), които членовете на тези групи считат или евентуално биха могли да счетат за оскърбителни. Затова е препоръчително да се употребява т. нар. „политически коректен език“.

В нашия случай бяха засегнати не само работниците в „Дунарит“. Беше пренебрегната историята и бяха потъпкани 115 години усилия на десетки хиляди, чийто живот е свързан директно или по някакъв начин с фирмата.

Създателите, които и да са те, на политико-икономическото мероприятие за унищожение на „Дунарит“ извадиха тигана, докато „рибата е в морето“, а сценарият им се пропука. Цялата българска общественост застана зад русенци в безпрецедентен отпор срещу неизвестността, докато оръжейниците работеха здраво, за да посрещнат по достойнство своя 115-годишен юбилей. И не само заради това, разбира се. Хората искаха работата си, пазеха хляба си. И затова защитаваха фирмата като свято място, което за младите кадри е гостолюбиво отворена врата и път към професионалното им израстване, а за останалите просто е всичко, но най-вече житейска съдба, измервана с 30, 35, 40 години трудов стаж.

Да се върнем обаче към политическата (не)коректност на атаката срещу „Дунарит“.

Ще си послужим с пример от големия философ и мислител на XX век, покойният вече проф. Умберто Еко – публицист, романист, емблематична фигура на философската мисъл и семиотиката през миналото столетие. В своя авторска колонка във в. „La Repubblica“ (октомври 2004 година) Умберто Еко пише следните няколко строфи за политическата коректност:

> „... В интернет могат да се намерят PC (политически коректни, б. а.) версии на Червената шапчица и Снежанка (оставям ви да си представите как би се оправил със Седемте джуджета последовател на PC) и аз намерих дълъг спор за това, как може да се преведе „пожарникарят подпря стълба на дървото, изкачи я и спаси котката“. Освен очевидния PC принцип, според който пожарникарят трябва да бъде като минимум огнеборец, предложеният превод заема много редове, защото става въпрос да бъде изяснено, че в конкретния случай пожарникарят е мъж, но прекрасно би могъл да бъде и жена, че той е действал против свободата на котката, която има право да ходи където си иска, че със стълбата е изложил на опасност доброто състояние на дървото, подразбира се, че котката е собственост на стопаните си, а като се е изкачил непринудено на дървото, е засегнал чувствителността на хората с физически увреждания и т. н...“ (край на цитат от Умберто Еко).

Нещо подобно се случи с политическата коректност в отношението на българските държавни мъже към русенската оръжейна фирма. Но очевидно никой няма намерение и никога няма да се извини за създадения хаос, за притесненията и страховете на хиляди семейства, за фарса на една (пред)известена атака с отворен финал и с много предизвикани обществени въпроси – засега без отговор. На следващите поколения предстои да търсят истината отвъд известните детайли и да осветлят приноса на (не)виновните подстрекатели на скандала.

Не е препоръчително в съвременна България (през 2018 година) на „Дунарит“ да се гледа само като на промишлена единица с особен статут и под особено наблюдение, постигнала за няколко години смайващи икономически резултати в условията на една непредсказуема политическа, а оттам и стопански уязвима предприемаческа среда.

„Дунарит“ е уникален модел за развитие, който е съхранил най-доброто от предишните периоди в 115-годишната си история, за да надстрои модерна управленска платформа и така да зададе нова формула на стратегическите си постижения.

Ако се вгледаме, дори и не съвсем избирателно, но достатъчно внимателно, в протоколите от мениджърските съвети и общите събрания през последните години, и ги сравним с подобни форуми в миналото, ще разберем, че „добрата“ енергия се е мултиплицирала от способността на всички отговорно и целеустремено да формират бъдещето. И това не е някаква особена магия или тайна, а се нарича всеотдайност ТУК и СЕГА, в постоянно действие и безотказно трудолюбие – нещо, което и в технологичния XXI век е крайна цел на всеки претендиращ да бъде модерен и на висотата на своето време мениджърски екип.

Ето как са формулирани съвременната мисия и ценностите на „Дунарит, които трасират по-нататък пътя на дружеството в новия век:

1. МИСИЯ

Нашата мисия е да създаваме сигурност и удовлетвореност на служителите, клиентите и партньорите на фирмата в условия на конкурентна среда.

2. ЦЕННОСТИ

Фундамент за успехите ни са:

ХОРАТА. Те са главният източник на енергия за фирмата и осигуряват добрата ѝ репутация.

СТРУКТУРАТА НА ПРОДУКТИТЕ И УСЛУГИТЕ: Гъвкава и отговаряща на пазара.

Продукти и услуги с необходимото качество.

ЕФЕКТИВНОСТ във всяка фирмена дейност, това е необходимо условие за бъдещото развитие на дружеството.

БЕЗОПАСНОСТ И ГРИЖА ЗА ОКОЛНАТА СРЕДА. Те са нашите отговорности към обществото

По-горе изброените стратегически ценности отварят по-широки хоризонти за професионална работа и задълбочаване на креативното отношение към бъдещата визия на фирмата. Още през 2011 година са зададени основните насоки в иновационната политика на дружеството – за разработване на нови продукти, за модернизация на съществуващите звена, за концепция и стратегия в обезвреждането на боеприпаси, за

разработването и внедряването на съвършено нови, дори и за военните технологии, процеси.

Изправена многократно пред болезнено сложни решения – освобождаването на специалисти и продажбата на високотехнологично оборудване в годините на регрес, днес фирмата отново е притегателно място за преобладаващо млади хора, които са включени в програми за обучение и допълнителна квалификация. Това прави забележимо участието на русенските оръжейници в различни международни изложения, където продуктите им са разпознаваеми за все по-широк кръг от заинтересувани лица.

Пазарният етикет „Дунарит“ вече е синоним на интелигентни управленски и производствени умения, подплатени с безупречно качество на продукцията. Растежът е програмиран с мениджърска вещина и прецизност дори и към най-дребните детайли във фирмената политика. И не на последно място – не се отстъпва нито на милиметър от железните принципи във взаимоотношенията с партньорите, които са огледало и на взаимоотношенията вътре в завода.

Можем спокойно да обобщим, че „Дунарит“ отново разполага с професионално отвоюван и напълно заслужен пазарен дял в твърде сложните условия на световната военна индустрия.

И като илюстрация, няколко съществени цифри и факти за размисъл, които сме взели от специализиран бюлетин на БТА:

„Глобалните военни разходи са се повишили през 2017 година до най-високото си равнище след Студената война, като САЩ, Китай и Саудитска Арабия са начело в списъка, сочи годишният доклад на Стокхолмския международен институт за изследвания на проблемите на мира (СИПРИ).

Военните разходи в света са се увеличили с 1,1 процента спрямо 2016 година и са достигнали общо 1,73 трилиона долара, предаде ДПА.

Разходите за военни нужди са съставили 2,2 процента от глобалния БВП, или по 330 долара на всеки земен жител, отбелязва ТАСС.

Частично „заради усещането за заплаха, произлизаща от Русия“, страните от Западна и Централна Европа са увеличили миналата година военните си разходи съответно с 12 % и 1,7 %. Съвкупните разходи на 29-те страни от НАТО са били 900 милиарда долара, или 52 % от глобалните военни разходи, отбелязва ТАСС.

Индия е изтикала Франция на пето място, изразходвайки почти 64 милиарда долара за военни цели (увеличение с 5,5 процента спрямо предишната година).

Данните на СИПРИ включват заплати, разходи за операции, покупки на оръжие и оборудване, изследователска и развойна дейност, отбелязва ДПА.“ (край на цитат по БТА).

Ето защо, в съвременния си облик и в сегашната си производствена битност, „Дунарит“ – освен като традиция и приемственост, също така е синоним и на доверие в един наистина безмилостно „парцелиран“ пазарен сегмент на много специфичен дял от военното производство – боеприпаси за авиацията, артилерийски и инженерни съставки; а още от създаването си и до днес – да бъде винаги номер 1 в заготовките и производството на експлозиви за цивилни нужди.

Всички сделки на фирмата са съгласувани на най-високо международно ниво. Производството се контролира и на входа, и на изхода – знаят се и най-малките подробности за произхода на материалите и кой е производителят на влаганите компоненти в крайните изделия, съвършен е мониторингът на готовата продукция.

Според генералния директор на „Дунарит“ – Кръстю Кръстев, този механизъм работи по следния начин:

> „Нашата дейност не е криминална, както се опитват да внушават някои хора. Това е една от най-силно контролираните човешки дейности на планетата. За да реализираме определен договор, ние трябва да получим разрешение от Междуведомствената комисия, която дава „зелена светлина“ на сделката на базата на сертификата на получателя на нашата продукция в която и да е точка на земното кълбо. Това са международни договорености и международни ангажименти на България. Т.е. държавата купувач получава от нас срещу заплащане въпросните специални продукти, за да защитава своята национална сигурност. Държавният орган у нас се съобразява с разпоредбите на ООН, на второ място – с разпоредбите на ЕС; и трето, което е не по-маловажно от предходните две – става дума за специфична и напълно прозрачна политика на българската държава. И излиза така, че контролът, на който подлежим, ситото, през което ни пресяват, превръща нашата работа в най-откритото нещо на този свят, макар и да звучи малко по-респектиращо и на моменти интригуващо страшно онова, което произвеждаме.“ (край на цитат от Кръстю Кръстев).

Не само в известна, но в твърде голяма степен от стабилността на военния пазар зависи мирното и градивното функциониране на милиарди други стопански субекти по земното кълбо – фирми и производители, които се занимават с разностранни дейности, като тяхното предприемачество и тяхната инициативност също са двигател на човешкия прогрес и на съвременната цивилизация.

Разказаното дотук не е митология – това са парченца от живия живот. Без преувеличение можем да обобщим, че „Дунарит“ е една професионална палитра от индивидуални съдби, поставени под общия знаменател на усещането за отговорност/отговорности.

Тази жива и генерираща позитивизъм ЛЕГЕНДА е създадена чрез ТРУДА, УСЪРДИЕТО, ПОСТОЯНСТВОТО и още стотици други добродетелности, които са изпълвали всяка милисекунда от 115-годишната история на фирмата.

Всичко разказано в минало и сегашно време не е метафизична „рецепта“, нито е билка за спасение или откритие на тайната за дълголетието. Не може да не ви е впечатлило, че през цялото време на атаките под формата на държавна загриженост – меко казано, „мечешка услуга“ – от фирмата се придържат към едно, нека условно да го наречем, борбено, но дружелюбно противостоене, без излишна ескалация. Като не пропускаме, разбира се, и мирните протести на работниците. Чрез зрялото поведение на синдикатите „Дунарит“ спечели на своя страна широка обществена подкрепа – нещо, което изненада вдъхновителите на изкуствено провокираната кризисна ситуация.

Изпълнителният директор Кръстю Кръстев, ръководството и акционерите правилно преценяха, че при така създадените обстоятелства няма смисъл да се конвертират противниковите действия в негативизъм. Той можеше да „взриви“ градената в продължение на 115 години устойчивост.

Днес дружеството, освен всичко разказано дотук от последните 13 години, е генератор на особен вид корпоративни: **самосъзнание, философия, начин на мислене и поведение** на няколко поколения професионалисти – повечето от които са социално ангажирани, трезво и реалистично разсъждаващи българи. И съгласете се, когато си професионалист и зависиш единствено и само от собствените си умения, непрактично е да мислиш за отстъпление, след като можеш да запазиш устойчивата си траектория.

Зад брилянтното тактическо прозрение да не се конфронтират биполярно с недоброжелателите стоят не само ръководството, но и икономическите анализатори и юридическите помагачи на „Дунарит“.

Подреждането и позиционирането в „Битката за „Дунарит“ (имаше и такова заглавие в пресата) много наподобява не просто играта на шах, а по-скоро китайското занимание „уей-ки“ – у нас популярно още и като японски шах „го“.

Докато при шаха победата винаги е чрез „мат“, в тази надпревара няма възможност дори и за реми между двете страни. В „уей-ки“ стремежът на играчите е да постигнат „относително преимущество“, каквото и да разбираме под този термин. Върху дъската (бойното поле) се разиграват неограничен брой стълкновения (в нашия случай кредитни искове; цесии; записи на заповед; отлагане и бавене на вписванията в Търговския регистър; подхвърлянето на фалшиви документи; подправени справки; обвинения за източване на пари и корупция; принудителни оставки на мениджъри; и за “happy end”/ щастлив край – бащинска намеса на държавността).

Талантливите играчи на „уей-ки“ винаги успяват да завземат пространства, чрез които се подготвят за евентуално отказване от играта на своя противник. Азиатските мъдреци твърдят, че „шахът“ с черни и бели камъчета развива стратегическите способности на участниците и ги прави мъдри, миролюбиви и непобедими дори в бъдеща битка след години. Необходимо е участниците да са търпеливи и последователни, за да спечелят достатъчно предимство върху игралната дъска...

Чрез икономическо-търговско-правни хватки и без нито секунда спиране на работата, умело лавирайки на сцената на политическия театър и в лабиринта на конфликта, русенци засега водят в позиционирането, но битката за фирмата продължава.

Голямата победа на справедливостта не е във все още отлагания изход от ситуацията, а в икономическото осмисляне на подхода за търпелива и толерантна отбрана на оръжейниците. Тук вече е мястото да подчертаем, че действията на всички в „Дунарит“ са достойни за учебник по висш социално-икономически пилотаж, стоящ много високо над изкуствено инспирираната и за щастие, лошо планирана от противниковите играчи атака. Освен това, в „Дунарит“ показаха невероятно чувство за баланс и усещане за силата на земното притегляне.

Стратегически погледнато, русенските оръжейници владеят като че ли повече пространства за маневриране. А това при всички случаи е резултат от количествени и качествени натрупвания през изминалите 115 години. Тези „натрупвания“ са преобразувани в качествено нови способности, в умение да се владее ситуацията, дори когато на пръв поглед нещата изглеждат... безнадеждни.

В заключение ще употребим, ако не за друго, поне за повече убедителност и прегледност, нещо от необятните пространства във вече цитираната игра на черни и бели камъчета, за която китайският мислител Сун Дзъ ни е завещал следната мъдрост:

„Когато сте наблизо, изглеждайте далече. Когато сте далече, изглеждайте наблизо...“ – от трактата „Изкуството на войната“, 770 – 746 година пр. Хр.

**** * * На юбилей като на юбилей и смяна на караула***

В тази, заключителна част ще започнем с репортажен опит да пресъздадем празничната обстановка в зала „Арена – Русе“ (вече „Монбат – Русе“) на 4 май 2018 година, където се проведе тържеството за 115-годишнината на „Дунарит“.

1200 работници от сегашния състав на фирмата и близо още толкова бивши служители, мениджъри, гости и приятели дойдоха в късния следобед, за да съпреживеят заедно своя юбилей.

Излишно е да изчисляваме в дни, минути или секунди изминалите 115 години. Ще се получат колосални цифри, които ще изглеждат бомбастично и сензационно за читателя, но не това е целта.

Сензацията на този НЕЗАБРАВИМ ПРАЗНИК беше в усещането за общност и за монолитност на една идея, на един възход, на сътворението на една ЖИВА ЛЕГЕНДА.

Красиво и вдъхновяващо изглеждаха одухотворените лица и прегръдките, вълнуващо беше да се чуят репликите между хората, да се усети тръпката на всеобщата енергия на празника. За пишещия тези редове остана и трайното впечатление, че присъства на свещенодействие с модерни опори в делника, който винаги е празник, защото само добре свършената работа може да те издигне над обикновеното и делничното.

И още едно усещане: с всяко следващо поколение системата за самосъхранение е „осребрявала“ дивидентите на натрупания през годините социален и производствен опит. Така и всеки, образно казано, завоевател, посегнал към фирмената традиция и градивния делник на хората, се е оказвал „асимилиран“/погълнат от ТРАДИЦИЯТА.

Затова в приветствието си към работниците, към гостите и към русенската общественост изпълнителният директор на „Дунарит“ – Кръстю Кръстев, каза:

„Уважаеми представители на държавната и местната власт,

Уважаеми колеги и партньори,

Уважаеми служители на „Дунарит“ – бивши и настоящи,

За мен е чест и привилегия да поздравя всички вас с юбилейната 115-годишнина. Измина още една година от живота на фирмата, която следваше своята мисия, обвързана с нашите служители, с нашите клиенти и партньорите ни. Именно заради тази мисия ние определяме и основните си цели.

На първо място и най-важната цел и дейност във фирмата – това са хората. С голяма благодарност искам да поднеса поздравите си най-напред към онези 115 души, които и в момента са наши служители и които са работили повече от 30 години в „Дунарит“ (ръкоплясканя). Всички те, предполагам, са тук днес.

На второ място, втората наша цел – това са продуктите, които произвеждаме. И като номенклатура, и като качество да са такива, че да отговарят на изискванията на пазара.

На трето място, нашата работа по отношение на безопасните условия на труд.

И на четвърто място – ефективност във всяко едно от по-горе споменатите направления на фирмената политика.

Изминалата година (2017) беше много силна и вероятно тя, поне в близкото бъдеще, ще остане наистина като един връх, който заедно сме достигнали. Това е само благодарение на хората, които са тук и са участвали от началото до края на целия работен процес. От времето преди сключване на договорите и дейностите, които трябва да се проведат – техническо осигуряване, материално осигуряване, финансово осигуряване, производство на продукцията, приемането от крайните клиенти, реализацията на готовия продукт – докато стоката се натовари на самолети и на кораби и докато обратно във фирмата се получат финансовите постъпления от всичко изброено дотук.

Изключителна заслуга за това има оперативното ръководство от около 30 души – от началник-смяна в цеховете – до директора, които съумяха на ход, в рамките на годината да мобилизират и да увеличат производствения капацитет на фирмата близо 2 пъти. И това са цифри, които не бяхме сто процента убедени, че ще ги постигнем: 70–80 000 артилерийски боеприпаси на месец от средния калибър, 1000 авиационни боеприпаси на месец.

На повечето хора, които работят в „Дунарит“, им е ясно за какво става въпрос и наистина отново казвам, че най-голяма е благодарността ми към оперативното ръководство и към колектива, защото заедно съумяхме да постигнем това. И го направихме, за да можем в края на годината успешно да реализираме договорите, които бяхме подписали и с които бяхме се ангажирали.

В рамките на изминалия период, за съжаление, фирмата ни отново работеше в една не много спокойна заобикаляща ни среда. Във връзка с това искам да изкажа и благодарност на колегите от Съвета на директорите, които пък работиха в посока да елиминират отрицателното въздействие на тия странични, външни фактори и да си създадем условия вътре в колектива да се работи спокойно и уверено.

Фирмата беше абсолютно изрядна и към държавата, и към своите служители. За миналата година имаме изплатени данъци и осигуровки в размер на 16 милиона лева. За заплати и социални добавки – 15 милиона лева.

Накрая искам да завърша с няколко думи от поема за „Дунарит“, която беше цитирана тук в началото на тържеството и е писана преди доста години:

Дунарит не значи само боеприпас и муниция.

Дунарит е история, Дунарит е позиция!

На всички – весел празник!“ (по фонограма от приветствието на Кр. Кръстев).

В емоционалния рисунък на празничната картина няма как да не отбележим и красивия плакет, който получи от децата на работници в „Дунарит“ Кръстю Кръстев. Върху паметния знак стои много кратък, но съдържателен надпис: *„На Кръстю Кръстев, с благодарност за всеотдайния труд за съхранение на „Дунарит“ АД и неговите хора. 4 май 2018 година.“*.

След отбелязването на юбилея някак логично, без сътресения дойде и смяната на караула в директорския кабинет на „Дунарит“.

Ветеранът Кръстю Кръстев – опитен боец и стратег през дългите години на своя професионален път, предаде щафетата на инж. Петър Петров – дотогава прокурист, и също един от опитните мениджъри в ръководния състав.

Няма да има смяна на приоритетите, това е първото нещо, което съобщи новият изпълнителен директор. Фирмата остава в същия гравитационен център на своето ускорено, внимателно планирано движение напред и нагоре, в една стабилна, стратегическа гъвкавост, обвързана с вече споменатите детайли на мениджърската политика.

И понеже цялата трудова биография на новия изпълнителен директор Петър Петров е свързана с „Дунарит“, в първото си публично появяване той препотвърждава приоритетите на фирмата и пред главния редактор на русенския в. „Бряг“ Маргарита Трифонова, която описва срещата им ето как:

> „Рамо до рамо с коравия Кръстю Кръстев. Уж сме седнали да си говорим за него, Петър Петров, но Кръстев е непрекъснато в устата му. Нарича го „мъж отвсякъде“, на когото „паметник трябва да му издигнат, за това, че премина през всичко, за да запази името и честта на завода и хляба на над 1000-та семейства, които се хранят от него... На няколко пъти решавах, че по-зле не може да бъде. После разбирах, че още можело! Но ще се борим. Надявам се, че съм преценил всички рискове, но ще видим. На мен животът ми е „Дунарит“ (бърза да се застрахова, че това не е клише). Не искам да се окаже, че тази фирма със 115-годишна история я няма. И то по мое време, когато аз за добро или за зло я ръководя. След всичко, което сме минали, да се предам – е, няма да стане“ (край на цитат, в. „Бряг“, стр. 4. петък – неделя, 22 – 24 юни 2018 година).

След тези редове, пълни с енергията на едно (не)предизвикано мъжко откровение, не ни остава кой знае какво място за анализ или за особена оригиналност. Ясно е обаче едно, че дори и при смяна на оперативните ръководители (Кръстю Кръстев вече е генерален директор), във възход или в дни на изпитания, „Дунарит“ е еманация на българския предприемачески дух и на добродетелност, съхранени през всичките 115 години.

И все пак, нека да обобщим:

* **всеки детайл** от конфликтните ситуации около фирмата през изминалите години има значение;

* **отделните епизоди** продължават да са в особена свързаност и следват определена последователност;

* **в калейдоскопа** се преливат различни нюанси: време и терен на битките – Междуведомствен съвет по отбранителната промишленост; Министерство на промиш-

лността; Министерство на вътрешните работи; Областна управа; Община – Русе; синдикати; мениджъри; работници;

*** долавя се баланс** между уязвимите/слабите и силните страни на спорещите, но все пак везните отмерват дължимото в полза на истината;

*** и не на последно място** – негативизмът на недоброжелателите и всякакви други „материални“ и „нематериални“ фактори са в периметъра на (не)приятните и (не)очаквани изненади, които конфликтът ни поднася.

И като естествен завършек на спиралата – посегателството срещу „Дунарит“ еволюира до фирмен АПОГЕЙ (!) – състояние, немислимо за повечето стопански субекти в най-новата история на европейска България – държава, в която законът би трябвало да защитава безусловно неприкосновената същност на частната собственост и да поощрява, а не да възпрепятства стопанската инициатива.

Психологически, материални, кадрови, базисни за отрасъла (военна промишленост) производствени практики, респектираща история, (не)успехи, загуби, печалби, стратегии, планове, (не)очаквани ситуации, реализирани мечти – всичко това и още милиарди неизброими други неща е „Дунарит“ 115 години след създаването си.

Ето защо е трудно постижимо, без да е невъзможно, да се „разкодира“ този особен ритъм на най-просперираща в момента русенска фирма, която е част от видимото и разпознаваемото лице на България в Европа, в Северноатлантическия пакт (НАТО), на пазарите за специална продукция по света.

Трансформациите, преражданията и преображенията в „Дунарит“ са безценен стопански и духовен капитал за поколенията, които след нас ще се грижат за уюта и за мирния делник на България. За стабилността на българската държава и държавност в новите общности, за мястото ни в новите съюзи и в геополитическите трансформации и предизвикателствата на третото хилядолетие.

Проектирана в рамките на един век и още 15 години от следващото си столетие, фирма „Дунарит“ притежава съвършено нова идентичност, нови ценностни ориентири, които „примиряват“ отделните епохи и етапи в развитието ѝ. По същество това вече е и един нов, модерен стопански субект – със собствена „технология“ не само в производството, но и като поведение в професионалните оръжейни среди, където се говори с уважение за българската находчивост, трудолюбие и устойчивост.

В триединството на споменатите добродетелности се крие дълголетието на „Дунарит“. Останалото са подробности и детайли от хиляди човешки „пейзажи“/съдби, които правят картината по-пъстра, по-автентична, неподатлива на исторически корекции и фалшификации.

И ако Китай беше „интермедия“ към разпадането на социалистическия блок (вж. Глава III „Студената война“), приватизацията през 2005 година се оказва „интермедия“ – успешно начало към превръщането на „Дунарит“ в жива легенда, покровителствана от боговете, но преди всичко сътворена от хората.

Тържественото събрание и концерт за 115-годишнината в зала „Арена – Русе“, май 2018 година – един красив и достоен празник, „изкован“ в делниците (обща снимка)

Академик Стефан Воденичаров приветства русенските оръжейници

Генералният директор Кръстю Кръстев получава благодарствен плакет с надпис от децата на служители в „Дунарит“

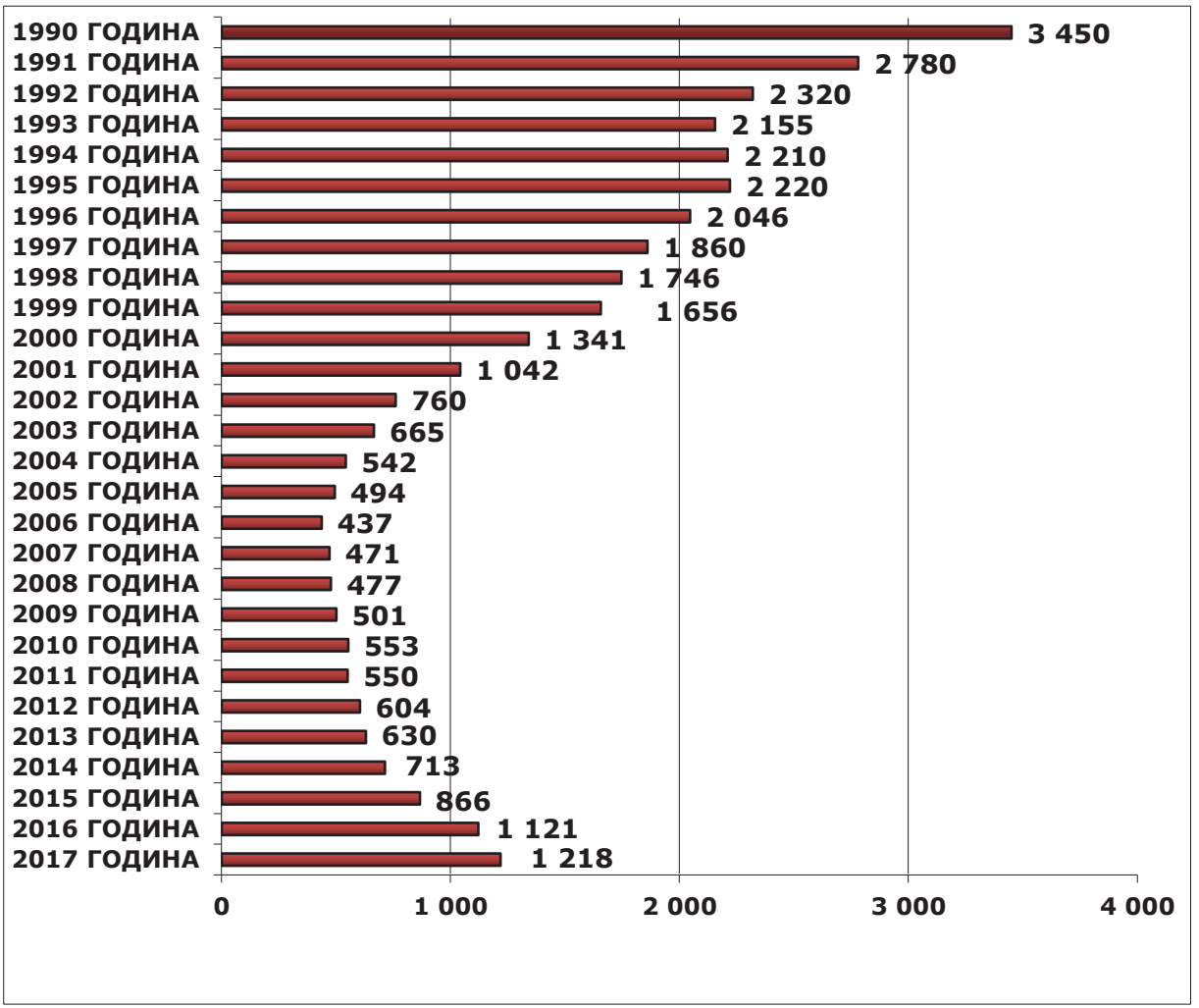

Графика за числеността на персонала през годините на прехода и след приватизацията на дружеството

	Caliber	Length	Diameter	Stabilizer span	Characteristic time	Weight of explosive	Fuze
	kg	mm	mm	mm	s	kg	
1.	500	2 416	ø400	511	20,38; 20,44 / 12 22	120	Proximity
2.	100	1 065	ø273	345	21,10 / 6	35	AVU-ETM; AVU-ET AMV-AE2

	Caliber	Length	Diameter	Stabilizer span	Characteristic time	Weight of explosive	Fuze
	kg	mm	mm	mm	s	kg	
3.	100	1 055	ø273	345	21,10 / 6	45	AVU-ETM; AVU-ET
4.	250	1 456	ø325	410	20,90 / 12	85	AVU-ETM; AVU-ET

	Caliber	Length	Weight	Penetration	Maximum velocity	Weight of explosive	Fuze
	kg	mm	kg	mm	m/s	kg	
5.	80	1 570	11,3	400	654	0,900	Piezoelectric fuze B-5KP1

	Caliber	Length	Diameter	Stabilizer span	Characteristic time	Weight of explosive	Weight bomb	Fuze
	kg	mm	mm	mm	s	kg	kg	
1.	500	2 416	ø400	511	20,38; 20,44 / 12 22	207	497	AVU-ETM; AVU-ET
2.	500	2 225	ø350	450	20,6 / 2	76	473	AVU-ETM; AVU-ET
3.	250	1 456	ø325	410	20,92 / 12	94	268	AVU-ETM; AVU-ET
4.	100	1 065	ø273	345	21,10 / 6	44	123	AVU-ETM; AVU-ET; AMV-AE2
5.	50	1 065	ø200	246	21,39	—	63	AMV-AE; AMV-AE2
6.	50	1 065	ø200	246	21,39	1,3	65	AMV-AE; AMV-AE2
7.	50	1 044	ø203	246	21,39	—	50	AMV-AE; AMV-AE2

Weight of fuze, kg	1,9
Weight of detonator, g	60
Overall dimensions, mm	210 x 70
Superquick action	
Delay-arming time, s	
- position "Ш"	1,4 ... 2,4
- position "П"	3,5...5,5
- position "М" or "М3" or "С3"	10...13,5
Connecting thread	M51,96x3

Weight of fuze, kg	0,320
Weight of detonator, g	2
Overall dimensions, mm	69 x 47,5
Superquick action	
Delay-arming time, s	1,8÷3 / 3,5÷5,5
Connecting thread	M25,96x16

Портфолио (1, 2, 3, 4, 5) – производствата на „Дунарит“, с които фирмата предизвиква възхищението и уважението на своите партньори по света

ARTILLERY AMMUNITIONS

1. 60MM HE MORTAR ROUND
2. 60MM SMOKE ROUND

Charge №	Type	Charge set	Muzzle velocity m/s	Range m	Max pressure bar	Fuze
0	HE/ smoke	Primary charge	79	140...510	125	M-6N / DMS-6N / M52 B3
1	HE/ smoke	Primary charge + 1 increment charge	127	390...1 200	175	M-6N / DMS-6N / M52 B3
2	HE/ smoke	Primary charge + 2 increment charges	163	620...1 900	250	M-6N / DMS-6N / M52 B3
3	HE/ smoke	Primary charge + 3 increment charges	197	900...2 700	350	M-6N / DMS-6N / M52 B3
4	HE/ smoke	Primary charge + 4 increment charges	223	1 140...3 400	450	M-6N / DMS-6N / M52 B3

Mortar	Charge	Muzzle velocity	Maximum range
	variable	m/s	m
M2	up to 4	196	2 530
COMMANDO	up to 2	142	1 526
M19	up to 4	223	3 400

FUZE M-6N

Weight, g — 230
Height, mm — 88
Diameter, mm — ø49

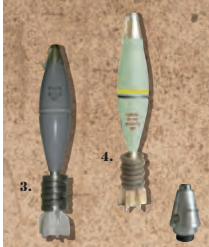

3. 81MM HE LONG RANGE ROUND
4. 81MM SMOKE ROUND

Mortar	Type	Caliber	Bomb weight	Charge	Muzzle velocity	Maximum range	Fuze
		mm	kg	variable	m/s	m	
M1	HE/ smoke	81	4,15	up to 4	241	4 335	M-6N / DMS-6N / M52 B3
M29	HE/ smoke	81	4,15	up to 5	270	5 100	M-6N / DMS-6N / M52 B3
L-16A1/A2	HE/ smoke	81	4,15	up to 6	296	5 770	M-6N / DMS-6N / M52 B3
M8-211	HE/ smoke	81	4,15	up to 6	312	6 200	M-6N / DMS-6N / M52 B3

FUZE M52 B3

Weight, g — 214
Height, mm — 87,5
Diameter, mm — ø48,4

Maximum pressure, bar:
Base charge and 6 increment charges — 800

FUZE DMS - 6N

Arming distance
Weight, g — 250
Height, mm — 95
Diameter, mm — ø49

5. 81 MM HE MORTAR ROUND

Caliber	Bomb weight	Propellant charge	Muzzle velocity	Maximum range	Fuze
mm	kg	up to	m/s	m	
81	3,1	full, variable long range	211 255	3 180 4 250	M-6 / DMS-6

Maximum range (with mortar M1)

6. 120MM HE MORTAR ROUND

Caliber	Bomb weight	Propellant charge	Firing distance	Muzzle velocity	Fuze
	kg	up to	m	m/s	
120	14	1 charge 8 charges	690 8 780	145 395	M-6N / M52 B3 / M-12

Mortar with barrel length of 1535 mm

FUZE GO-2

Weight, g — 210
Height, mm — 131,8
Diameter, mm — ø40

7. ROUND OG-7

Direct fire range	Charge	Maximum range	Muzzle velocity	Fuze
m	propellant	m	m/s	
170	PG-7PM	1000	140/155	GO-2

PG-7PM

Caliber of grenade, mm — 40
Flight weight, kg — 1,8

DEMILITARIZATION

DUNARIT has developed and successfully implemented technological processes for demilitarization of outdated, obsolete or surplus engineer, artillery and aviation munitions ensuring recovery of useful metals and explosives. The level of conventional munition recycling efficiency is above 90%.

The non - recyclable small caliber munitions and initiating devices are disposed in the most possibly reliable method in the facility for thermal disposal of munitions. This modern facility is unique for Bulgaria and South-East Europe.

Dunarit Corp. is certified for compliance with ISO 9001, ISO 14 001, OHSAS 18 001 and AQAP 2010.

- **RECYCLING**
- **RESOURCE RECOVERY**
- **THERMAL DISPOSAL**

INDUSTRIAL EXPLOSIVES
ENGINEER AMMUNITIONS

CAST BOOSTERS

D3, D4, D5, D6				
Modification	H	D	d(for D4)	d_1
D5 150	115	38	9,0	8,0
D5 250	130	44	9,0	8,0
D3/D4 450	125	58	9,0 (11,5)	8,0
D5/D6 450	125	59	11,5	8,0
D3/D4 850	138	75	9,0 (11,5)	8,0
D5/D6 900	138	75	11,5	8,0

D 25	
Charge height, mm	105
Outer diameter, mm	ø18
Explosive weight (NEQ/NEW), g	23
Explosive type	PETN
Sensitivity to impact, J not less than	3
Sensitivity to friction, N	60
Detonation velocity, m/s not less than	7 000

Initiation by Blasting cap No.8 or Electric detonator

It is certificated for compliance with European Council Directive 93/15/EEC - CE 1877.

SEISMIC BOOSTER TL-500

Characteristics	
Length, mm	355
Diameter, mm	ø40
Detonator well diameter, mm	ø8
Detonator well length	70

PGR - ANTIHAIL ROCKET

Characteristics	
Length, mm	930
Weight of the meteorological chemical agent, kg	0,4
AgJ content in the agent, %	10
Disperse time, s	31
Self-destruction time, s	34
Max. flight range at 750 m altitude and elevation angle of 85°, m	7 200
Operating temperature range, °C	-5...+50

DETONATING CORD

Characteristics	Type DSH-V						
	10 g/m	12 g/m	15 g/m	24 g/m	40 g/m	80 g/m	100 g/m
Colour of insulation coating	yellow	red	green	blue	brown	orange	violet
Diameter, mm	4,7	5,0	5,8	6,5	8,0	12	13
Length in one reel, m	100	100	100	100	50	25	25
Explosive mass per linear meter, g	10	12	15	24	40	80	100
Velocity of detonation, m/s	6 500						
Initiation by	Blasting cap No.8 or Electric detonator						
It is certificated according to European Council Directive 93/15/EEC - CE 1877.							

COMPACTED EXPLOSIVE CHARGES

Designed for detonation transmission from blasting caps or detonating cord to lower-sensitivity explosives. Pressed or cast.

Possible production of booster charges from TNT desensitized RDX; desensitized RDX with aluminium powder or PETN with various configuration and mass according to client's requirement (from 5 to 1000g).

SMOKE HAND GRENADES

Characteristics	
Diameter, mm	ø53
Height, mm	110
Fuze	DVM
Delay time, sec	2,0...4,0
Weight, kg	0,230
Time of smoke emission, sec	≥45
Smoke colour	yellow, white, green, red blue, orange

HAND GRENADES

Characteristics	RGO-78 defensive	RGD-5 offensive
Effective radius, m	20	5
Safety radius, m	54	25
Weight of grenade, kg	0,390	0,330
Length, mm	97	97
Diameter, mm	ø58	ø56
Charge weight, kg (plastic explosive)	0,075	0,070
Ball diameter, mm	ø4	ø1,7

ГЛАВА VIII

СЪКРОВЕНИ ПРИЗНАНИЯ

„Ако всички мислят еднакво, значи никой не мисли…“ – генерал Джордж Патън-младши

Онова, което никога няма да се претопи, да се пречупи или да изчезне завинаги във времето и пространството (колкото и условни да са тези понятия), е доживотната лоялност към работното място на всички, които са минали за по-кратко, по-дълго време или са шлифовали цялата си трудова биография в „Дунарит“.

Хората, разбира се, безусловно са онова неизчерпаемо гориво в „ядрения реактор“ на фирмата, което е осигурявало движението ѝ напред през всичките 115 години.

И този необратим процес на приемственост и признание ярко контрастира с исторически много късата памет на съвременното консуматорско общество – продукт от технологично „въоръжени“ до зъби индивиди, с доста противоречиви понякога навици. И с не особено здрави духовни измерители на присъствието си в една или друга социална, обществена, ФИРМЕНА общност.

Без да звучим претенциозно, ще си позволим да отбележим само, че откровенията, които ще прочетете в тази глава, са ярко потвърждение на метафората в заглавието на книгата.

В много голяма степен споделеното тук „едно към едно“, почти без никаква редакторска намеса, от няколко поколения служители и ръководители, доказва защо „Дунарит“, дори и в сегашните контрастни реалности, е ЖИВА ЛЕГЕНДА – най-вече русенска и въпреки всичко и над всичко – една съвременна, българска, европейска, световна фирма.

За да подготвим, или по-скоро, за да предизвикаме откровенията, да провокираме онази скрита енергия на себепознанието и експонирането/показването му пред читателя, си послужихме с проверени социологически прийоми, като раздадохме анкета с идентични/напълно еднакви въпроси на произволно направена подборка сред мениджърския и изпълнителския състав на фирмата.

Ето и питанията в блицинтервюто, което беше проведено в работен ден, без предварителна подготовка и съдържаше следните въпроси:

Помните ли датата на първия си работен ден в „Дунарит“?

С какво ви впечатли тогава фабриката/фирмата; имаше ли разминаване между това, което знаехте (очаквахте) и това, с което ви изненада вашият първи досег с „Дунарит“?

Кой е първият човек от професионалната ви среда, който ви направи най-силно впечатление?

Помните ли негова реплика, професионален съвет или житейски урок, който никога няма да забравите, дори ще искате да го предадете и на тези, които сега се учат от вас?

Кога се почувствахте неделима част от колектива – колко време ви трябваше за адаптация и навлизане във фирмения ритъм?

Защо според вас „Дунарит“ оцеля във времето на „прехода“ – това е единственото голямо предприятие, което се запази, докато 90 на сто от русенските фабрики и заводи – също единствени в страната, вече ги няма на стопанската карта?

Какво не бихте искали да се случи никога с „Дунарит“ (за тези, които са свидетели на взрива от 1993 година – ако желаят – нека да предадат само с едно изречение случилото се!)?

Опишете „Дунарит“ с 5 думи, примерно: Стабилност; Сигурност; Професионализъм; Традиция; Развитие.

Доколко се покрива вашата идея за „идеално“ щастие (ако изобщо сте съгласни с подобно понятие) и онова, което ви дава работата в „Дунарит“?

Как си представяте „Дунарит“ след още 115 години?

**** * * ЗАДЪЛЖИТЕЛНО отклонение/пояснение:***

В цитираните по-долу отговори сме извадили само отделни пасажи от индивидуалните фонограми (звуковия еквивалент) на споделените откровения. Така се „роди“ спонтанно и наименованието на тази част от книгата. Ще прочетете невероятно искрени неща – интервюираните ги споделиха без маска и без грим, и както вече споменахме – без предварителна подготовка.

Едни от анкетираните излязоха направо от цеховете – с работните дрехи и с „обветрени“ от грижите на ежедневието лица. Мениджърите се „изолираха“ временно от важните дела в кабинетите и изключиха телефоните си, за да отговорят на поставените въпроси. Всеки имаше своя истина, но всички бяха неприкрито развълнувани в откровенията за своето индивидуално и в същото време – колективно присъствие в живота на фирмата.

Надяваме се да ви е интересно и да успеете да се впишете в търсените автентични гледни точки към неосветените ъгълчета на един особен, нека да го наречем „колективен индивидуализъм“. Така до известна степен можем да дешифрираме и (не)видимите предимства на икономическата и социалната стратегия в „Дунарит“, където за всеки отделен човек от 1200-та служители е отредено ключово място, за да не тълкуваме повърхностно и еднозначно постигнатите феноменални резултати през 2017 година.

Към всяко съкровено признание има и снимка на участника в анкетата, подготвена специално за изданието. Постарахме се да не досаждаме с излишно любопитство, да уважим казаното от интервюираните, да се абстрахираме от излишеството или от оскъдицата в отговорите на някои от въпросите.

Думите губят значение, ако не са подплатени с реализъм и дела. Затова нека не съдим по думите, а по делата, които – пак да повторим (!) – недвусмислено сочат, че в момента „Дунарит“ (115 години след създаването си!) е сред най-титулуваните и най-успешните фирми в иначе не особено богатата палитра на съвременната българска военна индустрия.

Но да оставим обобщенията и да се пренесем в полето на нашите СЪКРОВЕНИ ПРИЗНАНИЯ.

* * *

КРЪСТЮ КРЪСТЕВ, генерален директор
(изпълнителен директор 1996 – 1998; 2001 – 2018 година):

И след 115 години „Дунарит“ да е тук!

Преди 35 години, като на шега, защото беше 1 април 1983 година, постъпих на работа в „Дунарит“. Бях работил вече в машиностроително предприятие, затова мога да кажа, че тогава в завода все още не бяха развити машиностроителните технологии. Но пък имаше технологии и традиции в снарядяването и крайния монтаж на боеприпаси, което за мен тогава беше съвсем ново и непознато. Като млад инженер съм работил с доста специалисти от тогавашния СССР, благодарение на които съм израствал като такъв. От един от тях съм запомнил съвет: „Когато ПИШЕШ/СЪЗДАВАШ технология, я сътвори така, че дори и да иска изпълнителят/работникът да сгреши – това да е НЕВЪЗМОЖНО!“. Според мен това важи за много аспекти от човешката дейност.

След като видях и участвах във възхода на предприятието, после станах свидетел и на „потъването“. Периодът от 2000 година до 2005 година беше най-тежък и фирмата беше изправена пред фалит. Дано това никога да не се случи отново. Оцеляването е резултат от действията на ръководния екип, който направи тежки реформи с персонала и неоперативните активи, но съхрани технологичната цялост на дружеството. В следващите години, постепенно и последователно, фирмата подобряваше своите показатели и успя да се наложи на международните пазари.

Какво е „Дунарит“? Синтезирано това е посочено в

Мисията на фирмата – да създава удовлетвореност у своите клиенти, служители и партньори.

И в нейните ценности – служителите на фирмата, усвоените технологии и продуктова структура, грижата за безопасност и за околната среда.

В това именно се състои, в известна степен, нейната уникалност и възможността ѝ за относително самостоятелна политика.

Колкото до индивидуалното и колективното щастие – според мен не съществува 100 процента щастие. Би било прекрасно да успеем да се вместим в едни 70 процен-

та – и лично, и обществено/колективно щастие, ако подобно състояние може да се приеме като критерий за нещата от живота изобщо.

Така че наистина ще е цяло щастие и след още 115 години „Дунарит“ да е тук – на същото място, но с нови и модерни сгради, с върхови технологии, с обогатена продуктова гама и не само с военни, но и с цивилни производства.

* * *

ПЕТЪР ПЕТРОВ, изпълнителен директор от месец май 2018 година:

„Дунарит“ – това е животът ми!

В „Дунарит“ бях назначен като технолог на 1 август 1989 година. Още докато карах студентска практика – през 1987 година, ме впечатли Научноизследователският институт – звено за въвеждане на технологии в производството. Когато след две години започнах работа, в този институт вече работеха 120 души.

В началото попаднах в центрофугата на може би най-мащабното съкращение на кадри в цялата история на фирмата. Запомнил съм и галопиращата инфлация. Увеличиха ми заплатата, но с увеличението можех да купя 1 кг шпеков салам. Хубави неща ме свързват и до ден днешен с Георги Радев – благ човек, с отношение към младите. Тогава, както и сега, ръководството пазеше и внимателно развиваше новите кадри. А чиновнически подход към инженерите в „Дунарит“ – това е невъзможно! Тук времето се измерва единствено и само с работа, което пък е възможно най-прекрасното усещане.

Струва ми се, че 115-годишната история е начало на ново предизвикателство и движение напред. Количествено и качествено натрупване, което няма как да се изчерпа откъм съдържание.

И още нещо – за една карма, сякаш направлявана от невидима ръка. На кандидатстудентския изпит направих техническа грешка и не ме приеха в желаната специалност. Научих, че „Дунарит“ търси стипендианти. Вместо немотивиран инженер по машиностроене, станах не чак толкова лош, а може би добър инженер-химик – това е може би предопределена случайност.

В избора ми обаче за изпълнителен директор няма случайност, но не съм сигурен дали изобщо има човек, който да си представя, че е бил „белязан“, орисан по рождение за подобно място. Фирмата просто имаше нужда от мен, трябваше да приема предизвикателството.

А колкото до щастието – измервам го с моя внук. Сега той е най-реалното ми щастие. И съвсем лично: „Дунарит“ – откъдето и да го погледна – това е животът ми!

* * *

СТЕФАН СТЕФАНОВ, директор на дирекция „Маркетинг и търговия“:

Като на шега, но завинаги…

Помня, че първият ми работен ден – 1 април 1981 година, завърши в Младежкия дом в Русе, където имаше общоградско забавление по повод Деня на шегата. Шегата настрана, но празникът да съм част от „Дунарит“ – да обичам работата си, продължава вече 38 години.

Пазя ярки спомени от общуването с Чавдар Чивиков, началник на обособеното взривно производство. Една от репликите му, която съм запомнил, е: „Наказват/бият за несвършена работа“ – така ни „зареждаше“ в по-особени ситуации, когато пристигаше спешна поръчка. Беше безупречен професионалист.

Най-трудните години настъпиха след 1989, когато държавата абдикира от ангажиментите си към отбранителния комплекс. Политическите партии назначаваха и уволняваха, имаше, както и сега, апетити към фирмата. А ние продължаваме нагоре, защото работим като безупречен екип, чийто потенциал на 100 процента реализира генералният директор Кръстю Кръстев – подчертавам го, защото винаги е необходим стожер, обединител на усилията.

За повечето от хората, които сме свидетели на трагедията през 1993 – събитието ще остане като отворена рана. Всяка година почитаме паметта на петимата загинали и продължаваме да усъвършенстваме правилата за безопасност – това е нещо като ненаписана молитва, с нея започва първият работен ден на всеки новопостъпил работник или служител във фирмата.

Моите пет думи за „Дунарит“ са: 1. Традиция; 2. Втори дом; 3. Професионализъм; 4. Оцеляване; 5. Развитие. Тези думи са вероятно ориентири и на много други хора в стремежа им към щастието, което иначе е строго индивидуално усещане.

За следващите 115 години (?!) – сигурен съм, че „Дунарит“ пак ще бъде модерно предприятие, с технологии, които в момента не можем да си представим, с много млади специалисти, работещи за благото на хората и сигурността на държавата.

* * *

АНГЕЛ ТОПАЛОВ, директор на дирекция „Специални изделия и технологии“:

Нищо специално, но много специално

В „Дунарит“ влязох на 20 април 1987 година. Бях учил за инженер, защото всичко в света на инженерството ми беше интересно. Дойдох, видях и започнах работа. А личността, която ми направи най-силно впечатление, беше техническият директор на спомагателното производство – Чавдар Чивиков.

Колкото до адаптирането към фирмения ритъм, мисля, че това е непрекъснат процес и той продължава през цялата трудова биография. Ако съпоставим глобално нещата – преди демокрацията някой друг мислеше вместо нас. Сега е различно. Зависиш единствено, но не винаги, само от себе си, защото си в колектив, с който заедно трябва да останеш в „играта“.

„Дунарит“ оцеля, защото някак тихо се размина с еуфорията от т. нар. „първоначално натрупване на капитали“. Оръжейният отрасъл бавно залиня, затвори се в себе си, закъсняха икономически да го атакуват. Имахме от всичко по малко, но най-вече късмет и щастливо стечение на обстоятелствата плюс много добър мениджмънт, който се справи с „потъването“.

Помня как през 90-те години, при среща с партньори от Турция, ме питаха каква част от продукцията е държавна поръчка, а аз им отговорих: „Нула, нямаме държавна поръчка!“. Много искрено ми зададоха въпроса: „Ами тогава от какво живеете изобщо, как съществувате като фирма?“.

Нямам коментар за икономическото поведение на българските държавници. Лицензът на „Дунарит“ е отнеман и при трите правителства на Бойко Борисов. Това са факти, интерпретациите може да са всякакви.

Западни колеги са ми казвали, че не им е известно никъде в Европа или по света да има подобна оръжейна фирма на 115 години! Да е позиционирана 115 години на едно и също място! Да е разпознаваема с едно и също име!

Всъщност животът е много по-различен от онова, което ни се иска да бъде, затова не мога да дам прогноза за бъдещето – темпото на XXI век е убийствено, но иначе съм щастлив човек – професионалният и житейският ми път са свързани с любимата ми фирма. Както се казва, нищо специално, но в същото време много специално!

* * *

ДАНАИЛ БОЗУШКИ, директор на дирекция „Машиностроене“:

Фирменото дълголетие иска дух, но и дисциплина

Първият ми работен ден – някъде в края на август 1983, в Завода за инструментална екипировка, нестандартно оборудване и ремонт (ЗИЕНОР), а негов току-що назначен директор беше Кръстю Кръстев, който също като мен е кадър на предприятието „9 май“ в Червен бряг, само че ние почти не се знаехме от предишната работа. Представих му се и си спомням първата реплика: „Давай да започваме!“. И така започнахме!

От Кръстев ми остана и още една професионална формулировка: „Не се стъписвай – каза ми в началото, – всеки добър механик – инженер може да се справи и ти бързо ще напреднеш в работата!“. Оказа се прав, справях се, а сега отново сме в един екип, което за мен означава много.

„Дунарит“ премина през „ситото“ на прехода, защото навреме редуцира персонала си – без колебание и отлагане. Болезнено съкращавахме, но не можеше по друг начин.

На 19 март 1993 година бях в командировка и като се прибрах в завода, гледката беше потресаваща. Все си мисля, че това е урок, който е трябвало да научим.

На първо място за мен „Дунарит“ е РАЗВИТИЕ – това е фирма със 115-годишна история. Сериозно е, респектиращо!

Вторият белег е ПРОФЕСИОНАЛИЗМЪТ – с годините тук са изграждани специалисти, които са „писали“ историята на предприятието.

Третото условие да го има и до днес „Дунарит“ е безупречният МЕНИДЖМЪНТ.

Четвърто – ДОБРИТЕ УСЛОВИЯ за работа на всички нива.

И последно – РЕД и ДИСЦИПЛИНА (!) – от първата до последната минута на работния ден.

Така че „Дунарит“ би трябвало да го има винаги, поне логиката на изминалите дотук 115 години показва точно това.

* * *

СВЕТЛА ДИМИТРОВА, икономически директор:

Животът в изпитание отключва енергии!

В „Дунарит“ започнах работа на 7 август 1985 година. Заводът ми изглеждаше много голям. Знаех само, че искам да работя по специалността си, да се реализирам с това, за което съм учила. И мисля, че мечтата ми се превърна в реалност.

И понеже в младите години впечатлителността е особено силно качество, най-респектиращо за мен тогава изглеждаше главният счетоводител Васил Панев. Едър, строг мъж, винаги с цигара в ръка. После се преместих в счетоводството на ЗИЕНОР – един от новите заводи в комбината. Директор беше Кръстю Кръстев. Никога няма да забравя как цяла седмица при него, с думи „прости“ заедно обсъждахме оживено, но търпеливо съдържанието на счетоводното понятие „Баланс“. От него научих много неща и продължавам да се уча – затова сега зная, че като започнеш една работа, трябва да я вършиш с любов, да я завършиш със същото чувство, за да си доволен от себе си и другите да са доволни от тебе. И особено важно – да уважаваш колегите си, независимо от това, къде се намират в йерархията на завода.

През март 1993 година се случи онова, което не бих искала никога повече да преживея. Видях гъбата след взрива, видях тичащите и ранените хора... (тук присвива очи и като че ли обръща поглед навътре към себе си!)... И след шока, не зная откъде и как

толкова бързо пред портала се събра почти половината население на с. Николово – много от работещите в завода са негови жители. Беше апокалиптично...

„Дунарит“ за мен е ДОМ, МАЙКА, ЖИВОТ, ИСТОРИЯ, ГОРДОСТ! Работата и напрегнатото ежедневие ми дават всичко, но ме карат да си повтарям всеки ден поговорката, че човек се учи, докато е жив!

Всъщност вътрешната потребност във всеки един от нас да се развива, е ключ към успеха. Нещо подобно е и общото, колективно усещане за „Дунарит“ – няма как да се опише с няколко думи, много дълго, неизчерпаемо е, именно това ме кара да гледам уверено към следващото столетие на фирмата.

* * *

МАРИЕЛА ЛИНКОВА, мениджър „Качество и системи за управление“, PR:

Бъдеще от хора и технологии…

В „Дунарит“ постъпих на 20 септември 1988 година. Особена есен – тогава в щатното разписание на комбината бяхме трима души от фамилията – аз, съпругът ми и синът ми – тригодишно момченце, което водехме всеки делничен ден в заводската детска градина, построена за улеснение на младите семейства.

Иначе от малка познавах, макар и по детски, проблемите на русенските оръжейници. На завода по онова време му викаха „Барутната фабрика“. Баща ми работеше тук, а у дома някак бяхме свикнали с ненормирания му работен ден.

За мой късмет, през целия ми трудов стаж – който е единствено и само в „Дунарит“, попадах все на ръководители работохолици. Когато започнах като технолог, най-силно впечатление ми направи Иван Терзиев. Той ме прие на работа в Завод № 3. Изключителен инженер. Вещ психолог и отличен педагог, учител в професията.

Мога да спомена имената и на други колеги, от които съм се учила: Николай Колев, Калинка Кирова, Васил Арнаудов. Най-голямата школа в професионалната ми кариера след 2002 година е съвместната работа с инженер Кръстю Кръстев – в качеството му на изпълнителен директор. Повечето задачи, поставени от него, бяха предизвикател-

ство за мен. Той ме научи, че и дребните, и глобалните неща в професията са еднакво важни.

„Дунарит“ преодоля изпитанията, защото отключи у хората един особен, „боен“ дух. Важи за всички нива: мениджъри, служители, работници, собствениците на завода след 2005 година.

Иначе петте думи за фирмата, които спонтанно възникват у мен, са: ЖИВОТ, ДОМ, ТАДИЦИЯ, БОРБА, РАЗВИТИЕ. Те са в основата на личната ми представа за „Дунарит“ след още 115 години – може би все същия модерен и съвременен конгломерат от хора и технологии, обичано и предпочитано работно място за поколения русенци след нас.

* * *

ДИАНА ГЕОРГИЕВА, председател на организацията на КНСБ:

Показахме защо Русе е Град на свободния дух!

Започнах работа в „Дунарит“ на 12 септември 1983 година. Пристигнах от Корабната. И първото нещо, което ме озадачи тук – беше тишината. Една особена... производствена тишина. Това, разбира се, е на повърхността – зад пеенето на птичките и зеленината на гората се крие сериозен ритъм и когато го доловиш, започваш да разбираш, че всяко нещо си е на мястото, подредено като че ли под взискателната лупа на бижутер.

Първият човек, който ми подаде ръка и ме прие на работа, беше Марин Игнатов. Той ми каза: „Не трябва да се страхуваш, защото страхът не дава шанс да се върви напред.“.

Във фирмата научих много неща. Ако бях някъде другаде, може би и до днес нямаше да ги зная. Много са, но най-вече: толерантност; уважение към труда на другите; екипност. И основополагащият принцип – първо работата, после всичко останало! За да ги има тези добродетели и в колектива, в известен смисъл „провокатор“ на позитивния дух е генералният директор Кръстю Кръстев – изключителен мениджър, анализатор с безупречен подход към всичко и към проблемите на всички, а също така и невероятен психолог.

За колективния дух, разбира се, принос имат и синдикалните организации – общности, които действат в реални условия. Колективизмът на синдикалното мислене е създаван през най-трудните години. Аз съм щастлива, че през 2015; 2016 и 2017 година направихме всичко, каквото се иска от нас, за да защитим работните си места, и ми се струва, че тогава цяла България разбра защо наричат Русе Град на свободния дух.

И нещо важно – единството на двата синдиката – КНСБ и КТ „Подкрепа“, беше оценено на най-високото място в държавата. Нашата непримирима позиция направи впечатление дори на премиера Бойко Борисов. Затова ни оставиха да работим, а не от особена загриженост за нас.

* * *

МАРИН ХРИСТОВ, инструментален цех:

Свободен и необходим – страхотно е!

Вече 48 години, от 27 януари 1971 година, кажи-речи половин столетие, съм в „Дунарит“. Много е сякаш. Кога мина времето – не съм усетил (маха с ръка и се усмихва многозначително!).

Тънкостите на конструкторския занаят ги учих от Венелин Туфавчиев, който отговаряше за т. нар. „нестандартно оборудване“. Но и работата ни учеше. Разполагахме изцяло със съветската документация. При добро техническо образование не беше проблем да се навлезе бързо в техните чертежи. Ние се опирахме на съветския опит, но го прилагахме в наши условия – внедрявахме български пластмаси, както и български смеси за оръжейното производство – все неща, за които хората изобщо не са чували.

За толкова години технологиите се промениха, роботите замениха човешкия труд, но без основните познания по инженерство няма как да се прави сериозно машиностроене. Младите кадри са перфектни в програмирането, но в практиката сякаш ги учим от нулата.

Милиметър по милиметър сме печелили сегашните позиции на „Дунарит“. Е, имахме на наша страна и международната обстановка – това също помага, макар че войните са най-лошото нещо на света. И уж „Студената война“ свърши, а конфликтите в света не намаляват. Така че – работа има!

Неизброими са причините да мечтая „Дунарит“ да съществува поне още 115 години.

ПЪРВАТА от тях е, че животът ми премина изцяло тук!

ВТОРАТА причина е семейна – в Дунарит“ работим аз, съпругата ми, дъщеря ми и двамата ми внуци.

Да се чувстваш свободен и необходим на работното място, е страхотно усещане. Пожелавам го на всеки млад човек!

* * *

СТОИЛ ГЕОРГИЕВ, председател на организацията на КТ „Подкрепа“:

Такса „спокойствие“ и други ръбати неща

Първият ми работен ден – 28 август 1982 година. За начало – в инструменталния цех. Дойдох от малко предприятие, а тук видях респектираща техника и огромен колектив... Беше най-трудно, когато ни налегна... криворазбраната конверсия. Усещах как стигаме дъното и после как вече сме някъде под нулата. Заводът дължеше заплати на работниците за шест-седем месеца. Като прибавим и другите кредитоискатели, нещата изглеждаха много зле. Мисля, че само заради Кръстю Кръстев успяхме да се измъкнем от ситуацията. Разбира се, не изключвам и усилията на всички останали, но той беше като че ли основният фактор.

Вярно е и друго – имали сме остри препирни и много „ръбати“ кораници – между ръководството и синдикатите, общата загриженост ни спаси.

Когато ни отнеха лиценза при правителството „Борисов 2“, министърът на промишлеността Божидар Лукарски предлагаше да сложи фирми – помагачи, на входа и на изхода – стар похват за превземането на едно предприятие. Те не искаха да помогнат, искаха да ни ликвидират.

През 2017 година се повтори същият сценарий. „Дунарит“ беше проблем на „Емко“, а пък „Емко“ – отчасти проблем на „Дунарит“. Затова на министър-председателя просто му заявихме: „Господин Борисов, вие унищожавате фирма със сериозни договори и посягате на цял един отрасъл!“.

И когато Емилиян Гебрев съобщи, че нещата са решени, че сме внесли 6 млн. лв., за да продължим да работим, хората си отдъхнаха. Само дето сред колектива и до днес се говори как са ни принудили доброволно да внесем „такса спокойствие“, за да ни оставят да работим. Иначе щяха да ни „скъсат“ от проверки за несъществуващи нередности – примерно, че касата в счетоводството не е на необходимите сантиметри от стената. Беше тъжна картина. Затова сме си дали дума при следващата подобна криза, дано да няма (!), отново да браним докрай работните си места.

* * *

ЛИЛИЯ ГЕОРГИЕВА, технолог в дирекция „Развитие“:

Обичам този адреналин!

12 май 2016 година е първият ми работен ден. Запомнила съм ярко и първата среща с Мариела Линкова и с Петър Петров... и така се случиха нещата.

Аз съм с особено отношение към всяко начало. Винаги имам високи критерии, но също и почти винаги се разминавам със собствените си представи за много неща. Слава богу, през изминалите вече две години не съм имала вътрешен сблъсък по въпроса дали си тежа на мястото. По-скоро се питам, колко още мога да натежа на това място. Разбира се, за подобен отговор трябва време и като му дойде времето, вероятно ще имам отговора.

Моите професионални контакти са на високо ниво с мениджърите. Това ме държи в кондиция, за да мога да се доказвам като специалист. Дори и в един неслужебен разговор, по време на почивка, с тези хора ми е интересно. Вече започвам да усещам, че фирмата за мен е нещо като втори университет. Тук уча и работя едновременно в живите условия на професионалната среда и така се вписвам по-съдържателно в нея.

Разбрах и друго: инженер-химикът, колкото и добре да е подготвен теоретически, никога не е застрахован срещу проблеми от научноприложен характер. Обичам откривателския адреналин – увлича. Просто е интересно да се живее така.

Петте думи за „Дунарит“ – УЧЕНЕ; ПОЗНАНИЕ; ПРИЗНАНИЕ; КОЛЕГИАЛНОСТ; СТАБИЛНОСТ.

Според мен повечето хора в „Дунарит“ усещат или са усещали подобни неща. Чрез техния труд и мечтите им малката фабрика е станала съвременна фирма със 115-годишна история. Това усилие не може току-така да се „разтвори“, да се изгуби във времето, няма как да се случи.

* * *

ДАНИЕЛ ПЕНЧЕВ, конструктор в направление „Иновации“:

Старо съкровище с безценни уроци

Пътят от цеха до конструкторското направление за мен не беше лек. Работех и едновременно учех. Бях стипендиант на фирмата. Кога изминаха 8 години от трудовия ми стаж – не съм усетил. Не е кой знае какво постижение, но ако трябва примерно да се сравнявам с мои съученици и състуденти – повечето от тях вече са сменили по няколко фирми.

Практически се занимавам с обработването на метал, който трябва да поеме определено количество взривно вещество, да се превърне в... оръжие. Тънкостта е в технологията на сплавите, в умението на цялата поточна линия да работи в синхрон – той е особено важен, за да няма неприятни изненади.

Почти две години Кръстю Кръстев ни събираше – всички младоци, даваше ни напътствия и съвети. Няма да забравя как ме потупа по рамото и каза, че образованието е особено важно, но не само за професията „оръжейник“, а и по-нататък – в живота.

„Дунарит“ е като стара къща с много здрави основи. В нея можеш да откриеш невероятно скъпоценни неща. Важно е какво ще „складираш“ и ще трупаш като познания, които един ден ще предадеш на другите. Нали казват, че професионалните приятелства са за цял живот. И ако след 20 години – живот и здраве (!) – при мен се появи млад колега инженер – ще му дам всичко от познанията си, така както на мен сега ми дават и ме подкрепят.

* * *

СТАНЧО СТАНЧЕВ, механичен цех:

Епохална работа!

През 1982 година заводът в Тервел – производствена единица на „Хранмаш“ в Стара Загора, премина окончателно към „Дунарит“. Бяхме и щастливи, и респектирани – започвахме да работим интересни, непознати неща. Трупахме нова производствена култура.

Предполагам, повечето хора се досещат, че военната индустрия няма нищо общо със стандартите на хранително-вкусовата промишленост – едно е да правиш машини за кисело мляко, съвсем друго нещо е да работиш с прецизни военни технологии.

Защо оцеляхме ли? Защото сме много добри, почти съвършени в механичното производство (усмихва се и допълва: „Разбира се, винаги има какво още да се желае“).

Другата успешна стъпка е производствената самостоятелност. В „Дунарит“ бяха монтирани първите в България немски машини и технологии – световно ниво, с които не разполагаха дори и заводите в Казанлък – там останаха със старата, съветска техника.

Традицията, възможностите за развитие, поощряването на новаторите, мисленето една крачка напред, перспективата – те са в основата на успеха. И ако трябва пак да избирам – няма друго място, където бих искал да работя. Тук започнах да усещам, че с годините съм се превърнал в подвижна технологична енциклопедия.

И като си спомня как сме посрещали всяка нова машина, как сме изпитвали новите технологични линии – беше епохална работа, не е възможно да се опише и разкаже докрай.

* * *

ДАНИЕЛ ПЕТРОВ, мениджър „Ресурсно осигуряване на производството“:

Един голям, безкраен маратон

Когато постъпих на работа – току-що дипломиран инженер, „Дунарит“ се вдигаше от руините. Заводът „възкръсваше“ буквално с часове.

Още в началото разбрах, че работният ден не свършва с излизането от портала, че понякога може да ме „завъртят“ няколко напрегнати денонощия, с всички изпитания.

25 години съм все в този ритъм и не ми тежи. За нищо на света не бих сменил работното си място. Дори и най-малката гънка от пейзажа тук ми е позната и много скъпа, защото постоянно обикалям огромното пространство – над 2000 дка площ. И всеки път, докато минавам покрай старата постройка – някогашното жилище на първите собственици – Барутчиеви, и докато си набелязвам къде какво трябва да се поднови и ремонтира, не усещам как денят неусетно се „търкулва“ към ниското, където е порталът.

„Дунарит“ е всекидневно откритие и представата, че си много малък – почти незабележим. И още нещо: че все пак си необходим в състезанието. Или още по-разбираемо – ти правиш всеки ден това, което те мотивира да се чувстваш пълноценен. Така нямам нито един изгубен ден, дори и когато е най-трудно до невъзможност да го преодолееш, но все пак успяваш.

Интересно е в този маратон от делници, в които по някакъв начин осмисляме цяло едно столетие, че и 15 години отгоре!

ГЛАВА IX

НЕДОПИСАНА СТРАНИЦА...

Sub homine, sub Deo (лат.) – „Пред хората, пред Бог“

Човешкият свят (нашият свят!) и засега неговата единствена планета – Земята, са живели и живеят в постоянния капан на локални и глобални конфликти. За щастие, с поуките от тези сблъсъци никой в момента няма изгода да търси поредна планетарна колизия, която може да се реши чрез оръжие, ако са изчерпани докрай средствата на дипломацията.

Идеалният резултат, също в нашия (човешкия!) случай – без да го приемаме като универсална теорема за съществуването ни – е да уравновесяваме и да потушаваме напреженията чрез все по-често напоследък дефинираната „колективна сигурност“. Което означава МИР на поносима милитаристична цена. Т.е. производството и търговията с оръжие под строг контрол и в съответствие с всички международно приети стандарти. И това е допустимо разумната – защото е разбираема от всички (!) – цивилизационна схизма. Тя ни предпазва от самоунищожение и ни държи в смислена кондиция между избора: МИР или ВОЙНА.

Повече от всичко друго, описано в тази книга – като страсти, възторзи, покруса и вдъхновение, бях възхитен най-вече от разумния „прочит“ на миналото и проекцията му в бъдещето на „Дунарит“. За да охарактеризираме процеса по-детайлно, верижната реакция в историческия смисъл на битието би изглеждала ето така: винаги се взема най-доброто, усъвършенства се и се видоизменя – при необходимост до неузнаваемост, като се съхранява и умножава енергията на предишните поколения. Затова и в логото на съвременния „Дунарит“ е написано: ТРАДИЦИИ и РАЗВИТИЕ!

Хората тук живеят в ускорението на едно непрекъснато прераждане, но в своето конкретно време. И това ги удовлетворява, защото е нещо прекрасно. Нека да го наречем стремеж към съвършенството и щастието в осъзнатия избор да бъдеш единствено и само себе си.

В тази книга се опитахме да дешифрираме автентичния смисъл на позитивните делници, превърнати в заслужени празници за голямото семейство на русенските оръжейници. През калейдоскопа на много поколения се постарахме, доколкото е възможно, да дадем обективна оценка на изминатия път – в личностен, социален, общонационален и общочовешки план.

И всичко това, а може би не всичко, е само малка част от мирозданието, от необратимото връщане към Началото чрез споменатото по-горе непрекъснато движение напред. В много голяма степен хората от „Дунарит“ са били и ще останат творци на прогреса и на съзиданието в името на по-доброто, по-смисленото, по-градивното бъдеще.

Ако се абстрахираме от линейния и цикличен характер на Историята (нещо, което е твърде оспоримо!), примерът на „Дунарит“ е безценен не защото е универсален, а защото сам по себе си е УНИКАЛЕН.

След 115 години „Дунарит“ навлиза все по-уверено в своя следващ „Златен век“ – той очевидно ще е време на технологично преобразяване, на други предизвикателства и други оръжейни стандарти, на нова мениджърска компетентност.

Събраното и поднесеното в нашето повествование не е нито само история, нито само география (Дунав, Русе, България, Европа и т. н.), нито само ПРОСТРАНСТВО И ВРЕМЕ. Не можем да го измерим дори и с пари – в евро, долари, левове, милиони, милиарди..., въпреки че финикийските знаци са сред универсалните средства за измерване.

Съдържайки в себе си поравно от всичко това, „Дунарит“ е състояние на русенския, на българския дух. На умението на човека от новото, трето хилядолетие, като достоен наследник на предходниците, да пази човешкото лице на Цивилизацията. Или по-простичко казано – да превърне оръжието в най-сигурния страж на мира. А мирът, защитен така, да бъде гарант на неприкосновената ни свобода и на правото да живеем достойно, като ограничаваме неразумната употреба на създаденото от нас оръжие.

Не е вярно, че след епохата на Студената война и рухването на доктрината на противопоставянето – идеологическа, икономическа, милитаристична по своята същност и характер, светът е станал повече либерален и по-малко конфликтен. Събитията показват точно обратното. На хоризонта се очертават много по-сериозни от идеологическите различия (комунизъм – капитализъм). Ние сме изправени пред религиозни, расови, национални и социални (не)съвършенства, които ще генерират (дано да са по-малко) евентуално и нови конфликти.

Може би затова, освен чрез Северноатлантическия пакт (НАТО), в Европейския съюз усилено се дискутира споменатата няколко пъти в тази книга „колективна сигурност“. Което означава, че ядрото от държавите, създали уникалната политическа и икономическа общност, като един от стожерите на Цивилизацията, се подготвят (под)съзнателно за опасността от генерирането на очертаващите се, вече стана дума и за тях, нови сблъсъци.

Между т. нар. „Велики сили“ и всички държави, ангажирани с равновесието, т.е. с мира, макар и в латентен вид, винаги съществува военна дилема, без ясно очертани, но катастрофални последствия. В неизвестността именно на тази дилема могат да се отворят опасно дълбоки „каверни“. Както и възможности за изглаждането на недоразуменията, предизвикани от центробежните и центростремителните сили на човешкото съревнование през третото хилядолетие, в чиито дълбинни пространства все повече и повече навлизаме.

И тук ще си позволя да цитирам нещо, написано през 1975 година от най-известния русенец в света, Нобеловия лауреат за литература Елиас Канети, който в своето есе „Мъжелюбецът“ ни е завещал следните редове:

> „Мъжелюбецът стана на младини милионер. Все още тук-там имаше войни и мъже, които воюват. Той сам наблюдаваше войните, при които изгледите бяха добри, въоръжаваше наемници, беше щедър и отпускаше заеми. На географската му карта светваха точки, където и да избухнеше война. Тогава той се мяташе в самолета си и пристигаше своевременно, излагаше се на опасност, сключваше договори и продължаваше към следващата война. С всеки командир на наемници в света се познаваше лично. Избягваше разните убеждения, това бе работа за слабаци. Който желаеше просто да пердаши другите и нищо повече, можеше да разчита на него. Мъжелюбецът е уверен, че нещата не се променят. Докато съществуват мъже, които заслужават това име, те ще се пердашат един-друг. А известно е, че на света има премного хора и мъжете са за това: да премахват излишните...“

Цитираното от Елиас Канети в никакъв случай не е константна визия за бъдещето. В тези много силни като внушение и провокация редове има известна доза психология на отричането чрез вглеждане във и анализиране на най-неприятните и най-ужасяващите детайли – защото има и такива (!) – в човешката природа. За щастие, цивилизованият свят навлиза в своеобразна спирала на психологически изпреварваща – каквито и да е конфликти (!) – визия за бъдещето.

Убеден съм, че на финала все пак ще има и такива читатели, които ще запитат: какво съзидание, какъв градеж, нали дотук ставаше дума за военно предприятие, за военна продукция?

Нашият духовен и физически свят (вж. началото) се „филтрира“ през градивната спирала на разума. След като можем да измислим/да конструираме и да произведем оръжията, ние сме в състояние да игнорираме превантивно/защитно – и логически, и практически – заплахата от самоунищожение. Разумът е единственото непобедимо оръжие срещу пакостливата ни природа.

Този летопис за „Дунарит“ искаше да разкаже именно градивната част от Историята. Не ни остава нищо друго, освен да завещаем страницата недописана, защото и на идващите след нас ще се наложи да продължат делото...

Русе
8 октомври 2018 година
00:54 ч.

Б Л А Г О Д А Р Н О С Т И
(вместо заключение)

Пламъкът на нашата история за „Дунарит“ е като горенето на бикфордовия шнур/фитил. Взривове от емоция, носталгия и противоречиви чувства вероятно ще спохождат, дай боже, и утрешните читатели на книгата. Не е задължително те да са „разтърсващи“ като истинските експлозии от веществата, с които работят тук. Поважното е да са предизвикани от размисъл върху онова, което разказахме в неговата многопластова структура, с, надяваме се, приемлива и разбираема доза реализъм, за да не ни обвинят в недобросъвестност или в „изкривяване“ на събитията.

Написването на „Живата легенда“ дължа на помощта и съдействието на много хора, на всичките 1200 души във фирмата. Но все пак имаше едно ядро от съпричастни към делото помагачи, които няма как да подмина. Затова им отделям съвсем схематично, но напълно заслужено внимание в последните редове.

Ето и техните имена:

СТОЯН СЪБОТИНОВ. Неговата книга, от която съм цитирал някои неща, ми послужи за ориентир в социалистическия период на „Дунарит“. Тя ми беше основно помагало за имена и дати, и за сверявания с други източници. Става дума за полезен урок по родолюбие – примерът беше заразителен. Дано да не съм го разочаровал в подражанието.

КРЪСТЮ КРЪСТЕВ. Държа да спомена, както съм го подчертал и в началото, че една професионална среща с изпълнителния, а сега генерален директор на фирмата, се превърна в стартова енергия за този проект. Кръстев ми помогна от измеренията на своята мениджърска компетентност и най-висока позиция. И най-вече – с безпогрешното си чувство за историческата стойност на 115-годишнината на „Дунарит“.

ПЕТЪР ПЕТРОВ. Новият изпълнителен директор в оперативен план застана зад усилията на всички, които ми оказваха съдействие, и ми даде ценни професионални съвети, свързани с детайли около спецификата на взривовете и оръжейното производство.

МАРИЕЛА ЛИНКОВА. Тази лъчезарна жена, натоварена с анализи и управленски компетенции, които никога не търпят редукция или отлагане, все пак, и аз не зная откъде, намери време да координира цялостния организационен процес и да ми осигури всичко от „Дунарит“ – като информация, хора, срещи, документи и материали, които са вътре в книгата.

СВЕТЛА ПЕТРОВА демонстрира безупречна точност в деловия отрязък от съвместната ни работа, за което съм ѝ безкрайно благодарен.

ДАНИЕЛ ПЕТРОВ се грижеше за ориентирането ми във физическите пространства на „Дунарит“. Той ме разведе до всички кътчета на фабриката. Заедно с него помълчахме в зелената тишина на прорасналата млада гора върху кратера на взрива от 1993 година. Усетих болката и спестих всякакви въпроси, свързани с инцидента. Научих интересни неща за „дишането“ на живия организъм, както той нарече „Дунарит“ (вж. Глава VIII „Съкровени признания“).

ТЕОДОРА ЕВТИМОВА, директор на Регионалната библиотека „Любен Каравелов“, и Ив. Райкова от отдел „Периодика“ – на тях дължа търпението и разбирането, с които ми осигуриха безпрепятствен достъп и „ровене“ в свръхбогатите – депозитен и вестникарски – фондове на Русенския храм на духовността. Там има още много интересни неща за „Дунарит“, които не попаднаха в съдържанието.

СТЕФКА МАРИНОВА, директор на Държавен архив – Русе, и магистър по история ТОЛЯ ЧОРБАДЖИЕВА. В хранилището преживях невероятно приключение, защото покрай интересните архивни единици, свързани с „Дунарит“, научих още много нови и малко познати факти от историята на Русе, и разбрах колко всъщност му прилага сегашното определение „Град на свободния дух“.

ИВАН, ТИХОМИР и БОЯН – момчетата зад волана и „зад кадър“. Безупречно точни в логистиката, те ми осигуриха безаварийно пътуване по маршрутите на авторските срещи, докато създавах книгата заедно с по-горе изброените мои вдъхновители, апологети и съмишленици.

Мисля, че с всички станахме и добри приятели, защото и това е част от обаянието и магията на „Дунарит“ – да създава здрави и неприкосновени човешки взаимоотношения, които ни правят по-добри, по-открити и неподправено сърдечни.

Д Е Т О Н А Т О Р – Н А В И Г А Т О Р

Тук ще намерите ***най-важните дати***, свързани със 115-годишнината на „Дунарит“.

Това е летоброенето на фирмата в компресия. Събитията са предадени в телеграфен стил, като в края на всяка „детонация“ – дати, случки, участници, последствия – са посочени главите, където по-подробно е проследена историческата част от създаването, за което разказва тази книга.

Обозначените със звездичка (*) редове отразяват факти и обстоятелства, които са извън основния текст на повествованието, но ги публикуваме, защото са важни за летоброенето на компанията.

За удобство на Читателя и Изследователя сме опростили максимално формата на поднасяне на фактите. В края е направен и списък с имената на директорите и мениджърите на „Дунарит“, които са управлявали в периода от национализацията (1947 година) до наши дни.

1903 година – през пролетта започва градежът на барутната фабрика в местността „Липнишка гора – орманите“ – на 15 км източно от Русе, в землището между селата Липник и Гагаля (днес с. Николово); вж. Глава I

1907 година – 12 юни, учредява се акционерно дружество. На 27 ноември в Русенския областен съд под № 366/1 е вписана фирмата „Принц Борис“; вж. Глава II

1924 година – януари, увеличен е капиталът на дружеството от 100 на 200 хиляди златни лева; пак там

***1927 година** – удължава се срокът на съществуването на Акционерно дружество „Принц Борис“ от 20 на 40 години;

1941 година – Закон за защита на нацията (ЗЗН) – евреите собственици Симон Израел Барутчиев и Нисим Исак Израел напускат дружеството; пак там

1945 година – 22 март, приет е нов устав, евреите отново влизат във владение на дружеството; на 9 август се провежда извънредно общо събрание на дружеството. Дадено е новото име на барутната фабрика – „Дунарит“. Името е взето от взривното вещество donarit; пак там

1947 година – 23 декември – национализация; дружеството се преименува в Държавна взривна фабрика „Дунарит“; пак там

***1949 година** – създадена е ведомствена противопожарна служба; въведен е специален режим за достъп и охрана;

***1950 година** – построен е пътят от югоизточния разклон до портала;

1955 година – преустановено е производството на барут поради висока себестойност на продукцията и започва подготовка за нови изделия; пак там

***1960 – 1961 –** започва усвояването на производството на военни изделия в колаборация със завод „Георги Димитров“ – Русе;

1964 година – „Дунарит“ влиза в състава на ДСО „Металхим“ – обединението е команден, стопанско-административен център на военнопромишления комплекс на Народна република България; пак там

1971 – 1975 година – заводът става основен производител на инженерни боеприпаси; противотанкови и противопехотни мини; съсредоточени, комулативни, шнурови удължени заряди; пак там

1976 – 1980 година – окончателна трансформация към нова структура – комбинат, в който са включени 6 съставни завода; в производството влизат първите западни технологии; пак там

1990 година – рязък спад в развитието; персоналът се „свива“драстично от 5470 на 3450 души – първото най-голямо и мащабно съкращение в българския военнопромишлен комплекс, което спасява „Дунарит“ от социални трусове и по-тежки последствия в бъдеще; начало на конверсията; вж. Глава IV

1993 година – 19 март (!) – взривът, изводите, последиците, възстановяването; вж. Глава V

1996 – 2000 година – „въртележки“ в директорския кабинет; експерименти и пререгистрации; неуспешни опити за създаване на РМД и приватизация – няколко пъти дружеството ту влиза, ту излиза от списъка за раздържавяване; вж. Глава VI

2000 година – „Дунарит“ получава сертификат QBE 99381 от SGS за съответствие на системата по качество с изискванията на новите европейски стандарти ISO 9001; раздяла с нерентабилните граждански производства; пак там

2003 година – фирмата влиза в програмата „НАТО за мир“; пак там

2004 година – в края на годината, през декември, е обявен публичен търг за продажбата на 92 процента от капитала на дружеството; пак там

2005 година – 31 март – подписан е приватизационен договор, който легитимира сделката за продажба на акционерното дружество, държавата запазва 8 процента от акциите; вж. Глава VII

2008 година – договор за утилизация на боеприпаси; започва програма за инвестиции и ново оборудване; фирмата се включва успешно в европейски програми за финансиране; пак там

2010 година – през декември окончателно е преустановено производството на гражданска продукция; пак там

2010 – 2018 – сериозно възвръщане на позициите и забележимо присъствие на световния пазар за отбранителна техника; опити да се отнемат лицензите на фирмата, нови изпитания за колектива; феноменален рекорд – въпреки опитите да бъде ликвидирана, фирма „Дунарит“ произвежда през 2017 година продукция за 160 млн. лв. – недостиган връх в цялата ѝ история, а на следващата година посреща достойно своя 115-годишен юбилей; пак там; вж. и Глава VIII

Изпълнителни директори и мениджъри в „Дунарит“ след национализацията (1947 година) до наши дни; действащ управленски екип на дружеството в момента (2018 година)

1947 – 1951 година – Коста Момчилов
1952 – 1954 година – Иван Попов
1954 – 1959 година – Димитър Ненов
1959 – 1960 година – Борис Василев
1961 – 1975 година – Петър Екзаров
1975 – 1978 година – Александър Антонов
1978 – 1996 година – Стоян Съботинов
1996 – 1998 година – Кръстю Кръстев
1998 – 2001 година – Атанас Попов
2001 – 2018 година – Кръстю Кръстев, а от месец май 2018 година – генерален директор
Месец май 2018 година – Петър Петров, изпълнителен директор на мястото на Кръстю Кръстев

В ръководния екип на „Дунарит“ през 2018 година са още:

Директор на дирекция „Маркетинг и търговия“– инж. Стефан Стефанов

Директор на дирекция „Машиностроене“– инж. Данаил Бозушки

Директор на дирекция „Специални изделия и технологии“ – инж. Ангел Топалов

Икономически директор – Светла Димитрова

Мениджър „Качество и системи за управление“ и PR – инж. Мариела Линкова

Ръководител „Внедряване“ – инж. Дамян Недев

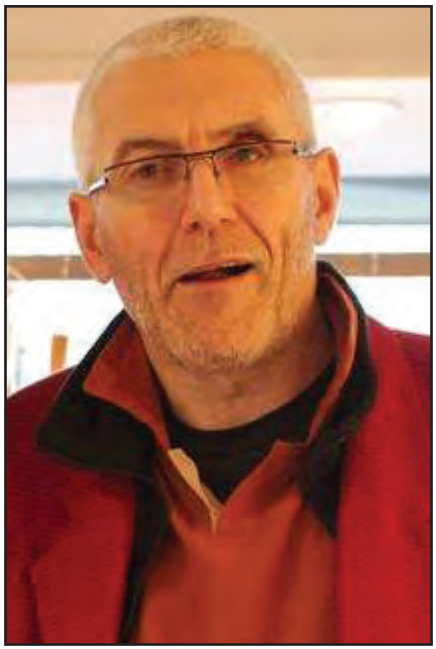

Пламен КАЛИНОВ:
Моята задача беше да подредя историите, да ви ги поднеса с търпението на изследовател и с възторга на дете, което току-що е подгонило пеперуда...

*Пламен Калинов (Кенди) е журналист, с писателски проблеми. Член на СБЖ – 1987 година. Стаж в професията 40 години – национални всекидневници и списания – „Народна младеж“, „Земеделско знаме“, „Пулс“, „Поглед“, „Студентска трибуна“, „Жената днес“, „Простори“, „Пламък“; БНР; „Бряг Медиа Груп“. Продуцент, медиен експерт; PR и мултимедия-projects; редактор на документалния бестселър „Рейнджър“ (Д. Дончев – Американеца, Военно издателство, 1994); **„Раждането на една легенда“ –** 125 години „Шуменско пиво“ – creative editor (Carlsberg – Bulgaria, 2007); на книги и мемоарни сборници; над 12 000 статии в централния печат.

Summary

Summary

This book is devoted to the one-hundred and fifteenth anniversary of the first Bulgarian armament factory, established at the beginning of the 20th century, in 1903.

At that time, five people of different religion and background – a Jew, an Armenian, a German, and a Bulgarian, citizens of Ruse, Vidin and Gabrovo, establish a joint stock company with its head office in Ruse. This, being the first of its kind, is an early example of European business collaboration of people of different nationality. The new partnership combined the best of qualities of the factory founders, which brought to the success of the joint business: something that gives the base of nowadays freedom and democracy principles, underpinning the establishment of the unique inter-state project called European Union.

This book traces the important milestones in the company history and interesting facts, such as the change of company name in 1945 from Powder Factory „Prince Boris“ to „Dunarit“ after the name of the explosive substance ‘donarit’ and the name of the second longest river in Europe – the Danube – on the bank of which the first Bulgarian town of distinct European spirit – the town of Ruse – is located.

Other key events that the book coves are:

Confiscation of the factory from their owners and bringing it under the control of the socialist government in 1947.

The switch to a special business management regime during the communist/socialist period.

Due to lack of profitability, production of powder ceased in 1955.

For 45 years – till 1989, the company expanded and further developed, producing ammunitions for the Armed Forces of the Warsaw Pact countries as well as other Arms Markets around the world.

After 1989, the period of conversion started, marked by difficulties in adaptation to the new free market conditions. The company personnel was reduced from 4 500 to 450 people, however, the key capabilities and experienced engineers were preserved.

In 2005 the company became private again. It was bought by Bulgarian entrepreneurs through a privatization tender. This marked the beginning of Dunarit’s successful regaining of market power, estimated and respected by partners around the world.

The company managers endeavored to swiftly develop new products intended for the Air forces, as well as some special purpose explosive products.

In 2017 Dunarit achieved a historical business record for its 115 years existence – the sales of products amounted to 170 million levs (BGN). Currently (2018) Dunarit employs a staff of 1 200 people from the region of Ruse. Dunarit is considered a leader within the Bulgarian Defense Industry. The company maintains effective and mutually beneficial business relationships and offers licensed products in compliance with the highest international standards: for quality assurance – ISO 9001, environment management – ISO 14001, occupational safety and health – OHSAS 18001, as well as the specific NATO requirements stipulated in AQAP 2110. Dunarit adherence to the above international standards makes its partners and customers feel even safer in doing business with Dunarit and contributes to the good company image and reputation. Dunarit has NATO Secret certificate allowing access to NATO classified information and is among the companies eligible for Participation in NATO international procurement procedures.

Dunarit is a patron of a number of social projects and cultural events on a national and international scale. The company has implemented worker dedicated training program for skills development and improvement, and has one of the most environmentally friendly facilities not only in Bulgaria but also in EU and worldwide.

ЖИВАТА ЛЕГЕНДА
(Дунарит – 115 години съзидание)
Пламен Калинов – P. K. Kendy®

Първо издание

Рецензент: Кръстю Кръстев

Формат: 12/70x100
Печатни коли: 14

ISBN: 978-954-337-372-7

Издателство: *Авангард принт*
Печат: *Авангард принт* ЕООД – Русе

Duna
RIT